WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Ks. Zdzisław Struzik

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II

WARSZAWA 2021

Redaktor naczelny
ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Recenzenci
ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek, SJ, AIK
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Redaktor prowadzący, opracowanie redakcyjne
Łukasz Wójcik

Korekta
Aneta Tunderska

Zdjęcia
https://pixabay.com
https://unsplash.com

Koncepcja graficzna serii, projekt okładki
Dominika Kotlińska

Opracowanie graficzne, skład i łamanie
Tomasz Twardziłowski / logostrefa24.pl

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II 978-83-65198-91-4
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW 978-83-8090-925-0

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 • 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 • instytut@ipjp2.pl • www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Mazowsze.
serce Polski

Wydawnictwo Naukowe
UKSW

Spis treści

Wykaz skrótów 9

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych 11

Wartość 1.
Sens mojego życia. Kim jestem? 46

Wartość 2.
Moja godność jako człowieka (*homo sapiens*) 56

Wartość 3.
Rozum, dusza i emocje w moim życiu 64

Wartość 4.
Współudział i współpraca w rodzinie ludzkiej 74

Wartość 5.
Spojrzenie religijne na sens mojego życia 84

Wartość 6.
Autonomiczność i zależność w moim życiu 92

Wartość 7.
Wartość życia 102

Wartość 8.
Wartość zdrowia 112

Wartość 9.
Życie jako zadanie 122

Wartość 10.
Procesy życia i jego przemiany 130

Wartość 11.
Cierpienie i umieranie w życiu moim i moich bliskich 140

Wartość 12.
Postawa altruistyczna 150

Wartość 13.
Formowanie rodziny 160

Wartość 14.
Integralność osoby ludzkiej 170

Wartość 15.
Mądre korzystanie z osiągnięć cywilizacji: wiedza, szkoła, studia 182

Wartość 16.
Wartość miłości w moim życiu 194

Wartość 17.
Miłość ludzka (kobiety i mężczyzny) jako zadanie 202

Wartość 18.
Wartość czynu ludzkiego 214

Wartość 19.
Wychowywanie nowego pokolenia 226

Wartość 20.
Wartość moich zdolności, talentów, sprawności 236

Wartość 21.
Radość i humor w moim życiu 246

Wartość 22.
Wartość rozwoju duchowego 254

Wartość 23.
Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych 264

Wartość 24.
Wartość rodziny, mój związek z rodziną 276

Wartość 25.
Mój związek z pracą, nauką, sztuką 286

Wartość 26.
Mój związek z ojczyzną 296

Wartość 27.
Mój związek z wyznawaną religią (wartość religii) 306

Wartość 28.
Rozumne planowanie mojego życia 318

Wartość 29.
Wysiłek, zmęczenie, relaks 328

Wartość 30.
Wartość uprawianego sportu 338

Bibliografia 348

Wykaz skrótów

Adh.	Adhortacja apostolska
CA	Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus* (1.05.1991)
CT	Jan Paweł II, *Adhortacja Catechesi tradendae* (16.10.1979)
CV	Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate* (7.07.2009)
DCE	Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est* (25.12.2005)
DM	Jan Paweł II, *Encyklika Dives in misericordia* (30.11.1980)
DRN	Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*] (28.10.1965)
DV	Jan Paweł II, *Dominum et vivificantem* (18.05.1986)
DWCH	Sobór Watykański II. *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis* (28.10.1965)
EG	Franciszek, *Adhortacja Evangelii gaudium* (24.11.2013)
EiE	Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (28.06.2003)
EiMO	Benedykt XVI, *Adhortacja Ecclesia in Medio Oriente* (14.09.2012)
Enc.	Encyklika
EV	Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (25.03.1995)
FC	Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio* (14.09.1998)
JP	Jan Paweł II, *List apostolski w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko Juvenum partis* (31.01.1988)
KDK	Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*] (7.12.1965)
KKK	Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (2002)
LdR	Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny* (2.02.1994)
LE	Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens* (14.09.1981)
NMI	Jan Paweł II, *List apostolski wydany na zakończenie Roku Jubileuszowego 2000 Novo millennio ineunte* (6.01.2001)
PG	Jan Paweł II, *Adhortacja Pastores gregis* (16.10.2003)

PS	Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży* (31.03.1985)
RH	Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979)
RMis	Jan Paweł II, *Encyklika Redemptoris missio* (7.12.1990)
SD	Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia* (11.02.1984)
SpS	Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej* (30.11.2007)
SRS	Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)
VC	Jan Paweł II, *Adhortacja Vita consecrata* (25.03.1996)
VSpl	Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor* (6.08.1993)
wyd.	wydawnictwo

Polskie skróty ksiąg biblijnych według Biblii Tysiąclecia.

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych[1]

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, opartej na zbliżonych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności[2]. Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz praworządności. I choć obserwujemy dziś tendencję do redukowania religii w życiu społecznym, która w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej[3].

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania[4].

---

[1] Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

[2] Por. EiE 108-112.

[3] Por. F. Gołembski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

[4] Por. R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycały się", określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie rozumiano tzw. „rządy prawa", których zadaniem była służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia" wartości niejako w pewnej hierarchii.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną) były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo[5]. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowały odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Rewolucja francuska (1789-1799) dokonała zmian w kwestii prawa, zdecydowanie odrzuciwszy w sferze funkcjonowania państwa wymiar religijny; choć wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiła płaszczyzny sacrum dotychczasowe definicje wartości: wolności, sprawiedliwości i braterstwa[6]. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach broniła praw człowieka, które określała jako naturalne i nieprzedawnione.

---

[5] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

[6] Por. tamże, s. 9.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności". Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotykają cywilizację europejską, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości będzie odzwierciedleniem aksjologii, jeśli będzie przebiegać we wszystkich środowiskach, w których funkcjonuje człowiek, począwszy od rodziny, przez szkołę, miejsce pracy i Kościół.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony" człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami kieruje się w życiu Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości", którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być

człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»”[7].

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume'a i Augusta Comte'a, sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów[8]. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako niesubiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości w procesie wychowania człowieka. I tak na przykład racjonaliści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihiliści z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które odczytują dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę wyłącznie w sferze własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi

[7] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 58.

[8] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie to jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji[9]. Nie oznacza to, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmiemy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznawanie wartości, doświadczanie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartość przeżyć duchowych i konkretnych czynów.

Z uwagi na różnorodność wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie ulega zmianie w zależności od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest z wartościami kwalitatywnymi, które charakteryzują się dwubiegunowością: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

[9] Por. tamże, s. 57.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie zależą od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Ta integralna wizja człowieka jest podstawą wychowania aksjologicznego. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest – w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – samowychowania oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, jak również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiadanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny[10]. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia

[10] Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 201.

odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość”[11]. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi[12].

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego człowieczeństwie. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmienne normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność[13]. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm następuje w ludzkim sumieniu zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważał, że „[…] trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna

[11] Tamże, s. 207.

[12] „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa […]”. VSpl 94.

[13] „[…] obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia”. Tamże, 96.

jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać”[14].

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro każdego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego[15].

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione i nieustannie poszukiwane środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez najwyższe dobro, jakim jest Bóg Stwórca. W tym planie wszyscy pełnią określone role, funkcje; wypełniają określone obowiązki, zadania[16]; relacje międzyludzkie są prawidłowe.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, Kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro więc wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują

[14] EV 71.

[15] Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 1085.

[16] Por. Hi 7,1; 1 Kor 9,7; 2 Tm 2,3n.

funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacje z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga[17]. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie powinno pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”[18]. Zasadami postępowania wynikającymi ze zrozumienia wartości życia będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek[19].

Normą dla wartości życia jest szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, szacunek dla każdego człowieka: rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorego i upośledzonego, nieznajomego, wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie

[17] „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

[18] EV 2.

[19] Por. VSpl 50.

ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: lekkomyślne uprawianie sportów ekstremalnych, prowadzenie auta pod wpływem alkoholu, brak kompetencji specjalistów z różnych dziedzin, zaciąganie kredytów obciążających całą rodzinę jedynie na zaspokojenie własnych zachcianek.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że do realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność[20] to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego", ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje", „nasze – obce" oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać „zasobami ludzkimi". Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której

[20] Por. SRS 39.

przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr"[21].

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób"[22].

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwne, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi"[23].

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. […] Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. […] Tak więc

[21] NMI 50.

[22] K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, s. 31-32.

[23] FR 92.

to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. […] Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”[24].

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”[25].

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka, czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kulturowo narody zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka[26].

---

[24] J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 200-201.

[25] VSpl 53.

[26] Por. EiE 108.

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować, inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił" go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również poprzez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni, rozmnażajcie się, napełniajcie ziemię i czyńcie ją sobie poddaną" (Rdz 1,28).

To polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi i przyjmuje charakter przekazywania autorytetu i władzy oraz mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczej Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność za wychowanie. W dziele stworzenia mają swój udział nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowujące. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest

związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem życia należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę personalistyczną, chrześcijańską. Papież przejmuje ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego[27], kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało" miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież, zdaniem Ojca Świętego, należałoby zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim należy jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo [Oto człowiek]" (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w młodych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się, pracując z dziećmi i młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przezwyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzywające ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie).

[27] Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawca, każdy nauczyciel powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywy procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w szkole najbardziej oddanej młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkim – rodzinie, narodowi i państwu – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowych rozwiązań starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. […] Przyszłość znajduje się w waszych sercach. […] Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”[28]. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmosferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”[29]. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć

[28] Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, 1, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716-717.

[29] JP 14.

od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania, można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu wychowawczego[30] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły podstawowej oraz grup przedszkolnych (0-8).

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie stało się kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro

[30] Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy*, s. 9-14.

to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[31].

W sensie ogólnym podmiotem Programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele

[31] Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar" dany dla nas i dla drugich[32].

Wzajemne poznawanie się człowieka z człowiekiem, a także porozumiewanie się jednostki ze społeczeństwem rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiejkolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły podstawowej i zerówki.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodzinne, z którego uczeń pochodzi. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci[33]. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie

[32] „[…] każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". LdR 16.

[33] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". FC 36; por. DWCH 3.

z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświadczenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze zjawiskiem psychologicznym, w którym wzajemnie oddziałują na siebie ludzie o różnych osobowościach. Wyszczególnione podmioty: uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesie oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, region z własną kulturą, państwo oraz część świata, w której młody człowiek żyje.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych między innymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*[34], dokumentach Kościoła Katolickiego[35], *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*[36], *Konwencji o prawach dziecka*[37].

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, państwowe akty prawne, nauczanie Kościoła, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

---

[34] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

[35] *Pismo Święte*, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, dokumenty nauczania papieskiego.

[36] *Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

[37] *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może pod żadnym pozorem wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, a przede wszystkim dobrem wychowanka.

W Programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną w podstawie programowej jako lektury szkolne dla poszczególnych poziomów nauczania[38]. Wybrano jedynie fragmenty z obowiązujących lektur, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwania wartości zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych utworach literackich i dziełach sztuki.

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego Programu wychowawczego są wartości ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej[39].

Program zakłada budowanie relacji, dostosowane do wieku ucznia. Pierwsza część dotyczy relacji międzyludzkiej „ja – społeczność" i skierowana

[38] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, Dz.U. poz. 356.

[39] „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych". M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, wyd. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

jest do grup przedszkolnych i klas 0-2; druga część dotyczy relacji „ja – ty" i skierowana jest do klas 3-5. Trzecia część omawia relacje „ja – wobec samego siebie" i dotyczy klas 6-8. Każdą część ocenia wychowawca i dostosowuje ją do poziomu rozwoju ucznia.

Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od poziomu nauczania 0 do 8), jego wzrastanie, dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność") mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje oraz buduje krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, pełnienie określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty") Program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty", świadczą o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na uspołecznienie się, zbudowanie środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie") pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość[40]. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie podtrzymywane przez całe życie.

[40] Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program ten zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

I. Prospekt;
II. Pedagog;
III. Nauczanie religijne;
IV. Literatura.

Prospekt zawiera konspekt lekcji, według którego nauczyciel może przygotować i przeprowadzić lekcję na temat wybranej wartości. Punkt pod nazwą Pedagog prezentuje wybrane fragmenty lektur szkolnych danej klasy z komentarzem pedagoga. Nauczanie religijne zawiera cytaty z Pisma Świętego oraz nauczania Kościoła dotyczące prezentowanej wartości. Ostatni punkt każdej wartości stanowi Literatura, na jej podstawie opracowano daną wartość.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje uczeń: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na wychowanka i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter Programu szkoła jest miejscem jego realizacji, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować, we współpracy z innymi podmiotami wychowującymi, odpowiednie pola oddziaływania, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[41].

[41] „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". LdR 16.

III. METODOLOGIA

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu wychowawczego jest spójny projekt pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi i młodzieżą każdej klasy szkoły podstawowej i najstarszej grupy przedszkolnej. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przygotowano 30 tematów (wartości). Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice powinni włączyć się w realizację Programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- zadania dla ucznia, samowychowanie;
- zadania dla rodziców;
- zadania dla szkoły, wychowawcy.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu

nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem – dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole podstawowej czy w przedszkolu.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy[42], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która, respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (konstytucja, prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

[42] „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła […]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki […] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie […]. Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2017, s. 264-265.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[43], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy, należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek – wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[44], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego

[43] „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego*, s. 389-390.

[44] W przypadku dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Nie zawsze możliwe jest zweryfikowanie tych pojęć w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Rodzice czy dziadkowie mają tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego dziecka, który następuje w nim z biegiem lat.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować gospodarką, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizują struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego Programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN[45]: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”[46].

Antropologia zaproponowana w Programie wychowawczym opiera się na współpracy wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym Programu wychowawczego jest „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”[47].

---

[45] „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia […]. Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej”. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 16.11.2020].

[46] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wyd. MEN. Biuro Administracyjne, s. 28.

[47] Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w szkole podstawowej. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie szkolnym. Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym*, s. 31.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych w życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

- rozwój fizyczny[48];
- rozwój zdolności postrzegania i kojarzenia[49];
- rozwój emocjonalny[50];
- rozwój intelektualny[51];

[48] „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in." Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 343.

[49] „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych […], zdolności mają charakter ogólny […]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki". Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 463.

[50] „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego". A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003, s. 153.

[51] Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem, człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu

- rozwój moralny[52];
- rozwój woli[53];
- rozwój duchowy[54];
- rozwój społeczny[55].

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 145; A. Birch, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.

[52] „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 343.

[53] „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 440.

[54] Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.

[55] Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, *Psychologia rozwojowa*, s. 15 i 154; hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 364.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem, na przykład z tytułem szkoły, jej założycielem czy patronem. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej określa cele szczegółowe w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła […] powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[56].

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiąganiu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[57].

[56] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie*, s. 34.

[57] Tamże, s. 39.

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz instytucji, takich jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole Program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w wersji papierowej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji Programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, na przykład: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze". Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i podejmujących wspólne działania. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także

obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, posługując się wiedzą i autorytetem, kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań, by podejmować wspólne działania. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i sposobie ich realizacji. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

W niniejszym Programie wychowawczym opartym na wartościach proponowane są następujące grupy zainteresowań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (na przykład legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem, również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);

- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, czteroi wieloosobowe.

Wychowawca będzie przygotowywał i ukierunkowywał poszczególne zespoły na zdobywanie odpowiednich materiałów i ich selekcję, tak by mogły zaprezentować swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać ankiety anonimowe wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program wychowawczy.

1.

Sens mojego życia. Kim jestem?

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny i moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy

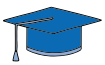

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie dojrzałości osobowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Cel, jako odzwierciedlenie ludzkich dążeń, staje się źródłem sensu życia.
- Potrzeba autorytetu w procesie formowania własnej tożsamości i kształtu własnego życia.
- Życie człowieka jest powołaniem.

– Pytanie o sens życia, o własne miejsce w świecie i o ostateczne przeznaczenie – wyraża odwieczne poszukiwanie prawdy przez człowieka.
– Filozofia człowieka – najważniejsze systemy światopoglądowe i filozoficzne na przestrzeni wieków.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Odkrycie własnych zalet i wad jest motorem do twórczej pracy nad sobą[1].
– Praca nad sobą jest drogą do kształtowania pełni człowieczeństwa[2].
– Dojrzałość osobowa opiera się na asymilacji wartości.

Zasady

– Uczę się trzeźwej autorefleksji i samooceny.
– Ćwiczę się w podejmowaniu odpowiedzialnych decyzji i ponoszeniu za nie konsekwencji.
– Poszerzam moją wiedzę moralną i filozoficzną, aby mieć ukształtowany światopogląd.

[1] „Nawet czasem nie zaszkodzi, jak się nad sobą zamyślisz i zmartwisz. Nawet czasem nie zaszkodzi, jak się na siebie zgniewasz. To lepsze, niż gdybyś miał lekkomyślnie przeżywać swoją młodość i gubić wielki skarb, wielki, niepowtarzalny skarb, który w sobie nosisz, którym jesteś ty sam – każdy, każda. Tego nas uczy Chrystus, tego nas uczy Chrystus o każdym z nas i dlatego wam, młodym, nie wolno stracić z Nim kontaktu, nie wolno zagubić Jego wejrzenia, bo jeśliby to się stało, przestaniecie wiedzieć, kim jesteście, przestaniecie odczuwać, jakim skarbem jest każdy z was, życie każdego z was, osobowość każdego z was – jedyna, niepowtarzalna". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. dla alumnów, młodzieży zakonnej i służby liturgicznej*, Częstochowa, 6.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Kraków 2006, s. 114.

[2] „Odkrywamy więc siebie: odkrywamy w sobie człowieka wewnętrznego z jego właściwościami, talentami, szlachetnymi pragnieniami, ideałami – ale równocześnie odkrywamy słabości, wady, złe skłonności, egoizm, pychę, zmysłowość. Czujemy doskonale, że o ile pierwsze rysy naszego człowieczeństwa zasługują na to, aby je rozwijać i umacniać – to drugie musimy przezwyciężać, zwalczać, przetwarzać. W ten sposób – w żywym kontakcie z Panem Jezusem, w kontakcie ucznia z Mistrzem – rozpoczyna się i rozwija najwspanialsza działalność człowieka; nosi ona nazwę: praca nad sobą. Praca ta ma na celu kształtowanie samego swego człowieczeństwa". Tamże, s. 113-114.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- O dojrzałości osoby decyduje rozpoznanie wartości, prawidłowa ich ocena oraz akceptacja.
- Człowiek rozwija swoją osobowość, kształtując swoje myśli, decyzje, wybory i czyny w duchu wartości.
- Podążanie ku wartościom jest odpowiedzią człowieka na jego pragnienie szczęścia.

Zasady

- Poprzez rozmowy, odpowiednie lektury oraz przykład własnego życia ukazuję dziecku potrzebę i piękno budowania swojego życia na wartościach chrześcijańskich.
- Uświadamiam mojemu dziecku jego talenty i zdolności oraz dobre cechy. Pomagam też ukierunkować jego wybory tak, by te dobre strony mogły być rozwijane.
- Nie boję się rozmawiać z młodym człowiekiem o jego złych zachowaniach, cechach lub wyborach, motywuję go do podjęcia pracy nad sobą.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Człowieka nie można mierzyć jedynie na podstawie jego osiągnięć. Człowieka trzeba mierzyć miarą rozpoznanych i doświadczanych wartości.
- Edukacja winna przyczyniać się do rozwoju całej osoby: jej zdolności intelektualnych, wymiaru duchowego, emocjonalnego i fizycznego.
- Szkoła jest miejscem nabywania cnót społecznych.

Zasady

- Reaguję na każdą formę dyskryminacji i poniżania uczniów słabszych.
- Nie ulegam negatywnej opinii większości, przyznaję każdemu równe prawo do szacunku i przemiany.
- Uczę moich wychowanków, aby stawiali sobie wysokie wymagania.
- Traktuję każdego ucznia jako niepowtarzalną osobę, nie jako materiał, który można dowolnie formować.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na grupy. Każda z grup otrzymuje streszczenie definicji człowieka w ujęciu najważniejszych systemów filozoficznych i światopoglądowych. Na podstawie tych koncepcji mają zastanowić się nad tym, jakie konsekwencje historyczne i społeczne ma określona filozofia człowieka.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada prawidłowy osąd siebie: jest świadomy swoich dobrych cech i wad. Kończąc okres edukacji szkolnej, ma określoną hierarchię wartości, potrafi zgodnie z nimi kształtować swoje życie, podejmować decyzje. Ma własne zdanie, którego potrafi bronić[3].

1.10. ZAGROŻENIA

Atmosfera nudy, konformizmu i materializmu w rodzinie zabija zainteresowania, nie pozwala odkryć i rozwinąć zdolności, osłabia wysiłek konieczny do podjęcia pracy nad sobą[4]. Sytuacje przemocy, nacisku i nadużywania władzy w rodzinie lub szkole niszczą naturalną potrzebę stanowienia o sobie, odwagę podejmowania decyzji. Brak formacji intelektualno-moralnej oraz pozytywnych autorytetów zamyka młodemu człowiekowi drogę do odnalezienia pozytywnych wartości i wzorów, które pokierują jego życiem.

[3] „Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje «Westerplatte». Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić. Jakąś słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można «zdezerterować». Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba «utrzymać» i «obronić», tak jak to Westerplatte, w sobie i wokół siebie. Tak, obronić dla siebie i dla innych". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 481.

[4] „Ta moc potrzebna jest, by żyć na co dzień odważnie, także w sytuacji obiektywnie trudnej, aby dochować wierności sumieniu w studiach, w pracy zawodowej, by nie ulec modnemu dziś konformizmowi, by nie milczeć, gdy drugiemu dzieje się krzywda, ale mieć odwagę wyrażenia słusznego sprzeciwu i podjęcia obrony. «Więcej być». Dzisiejsze «więcej być» młodego człowieka to odwaga trwania pełnego inicjatywy – nie możecie z tego zrezygnować, od tego zależy przyszłość każdego i wszystkich – trwania pulsującego świadectwa wiary i nadziei. «Więcej być» to na pewno nie ucieczka od trudnej sytuacji". Tamże.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Sens życia jest w zasadzie istotą i celem ludzkiej egzystencji. Pytanie o sens życia pojawia się w wielu systemach filozoficznych na całym świecie. Jednakże nie ma na nie jednoznacznej odpowiedzi. To każdy z nas, indywidualnie powinien odpowiedzieć sobie na to pytanie.

Często jest tak, że człowiek szczęśliwy, zadowolony nie pyta o sens życia. To pytanie pojawia się dopiero w przypadku gdy jesteśmy smutni, gdy cierpimy, jesteśmy rozżaleni. A przecież każdy z tych stanów emocjonalnych jest właśnie składową naszego bytu. Rozważając o celu ludzkiej egzystencji, pamiętajmy, że nasze życie, istnienie ma sens samo w sobie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Juliusz Słowacki napisał *Balladynę* w roku 1834 w Genewie, natomiast wydał ją pięć lat później, w 1839 roku w Paryżu. Utwór ten jest dramatem w pięciu aktach. Po raz pierwszy zaprezentowano *Balladynę* na scenie w 1862 roku. Słowacki doskonale przedstawił w swoim utworze dążenie, wręcz żądzę władzy, a także dorastanie do roli zbrodniarza. Mistrzowsko wplótł do dramatu elementy fantastyczne, jak i wierzenia ludowe. Bohaterki tego utworu, siostry Balladyna i Alina, zostały przedstawione na zasadzie kontrastu, gdzie Balladyna jest uosobieniem zła natomiast Alina, dobra. Przez większą część dramatu zło zwycięża i dopiero na samym końcu role się odwracają, a dobro odzyskuje władzę.

FILON
Nudzi mię ten stary,
W głowie ma jakieś bezcielesne mary,
Pewnie oszalał samotnością, postem.
PUSTELNIK
Cierpienie myśli jest kolącym ostem,
Lecz rzeczywistość… o! ta jak żelazo
Rani, zabija…
FILON
O tym inną razą
Mówić będziemy, a przekonam ciebie,
Że smutek serca…
PUSTELNIK
Niechaj cię pogrzebie…

J. Słowacki, *Balladyna*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 22.

Przedstawiony cytat ukazuje dialog Filona i Pustelnika, który bezpośrednio dotyka sensu życia. Szczególnie słowa Pustelnika zapadają głęboko w pamięć. Nie istnieje tylko sfera duchowa życia, lecz także rzeczywistość, która może być bardzo bolesna, ale z którą każdy z nas musi się zmierzyć. Może to być bardzo trudne, jednak nie da się od tego uciec. Wtedy też mogą się pojawić pytania o sens życia.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pytanie o to kim jestem, stawiacie sobie zapewne już od dawna. Jest to pytanie poniekąd najciekawsze. Pytanie podstawowe. Jaką miarą mierzyć człowieka? Czy mierzyć go miarą sił fizycznych, którymi dysponuje? Czy mierzyć go miarą zmysłów, które umożliwiają mu kontakt z zewnętrznym światem? Czy mierzyć go miarą inteligencji, która sprawdza się poprzez wielorakie testy czy egzaminy?

Jan Paweł II, *Prawdziwy wymiar człowieka. Spotkanie Ojca Świętego Jana Pawła II z młodzieżą akademicką*, Warszawa, 3.06.1979, w: tegoż, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 7.

Życie nie jest zwyczajnym następstwem praw i przypadkowości materii, ale we wszystkim i równocześnie ponad wszystkim jest osobowa wola, jest Duch, który w Jezusie objawił się jako Miłość. Sarkofagi z początków chrześcijaństwa obrazują to pojmowanie nadziei, bowiem w obliczu śmierci pytanie o sens życia jest nieuniknione. Postać Chrystusa przedstawiają na antycznych sarkofagach przede wszystkim dwa obrazy: filozofa i pasterza. Na ogół filozofia nie była wówczas rozumiana jako trudna dyscyplina akademicka, jak przedstawia się ją dzisiaj. Filozof był raczej tym, który potrafił nauczać podstawowej sztuki: sztuki bycia prawym człowiekiem, sztuki życia i umierania.

SpS 5-6.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Panie, przenikasz i znasz mnie,
Ty wiesz, kiedy siadam i wstaję,
Z daleka przenikasz moje zmysły,
widzisz moje działanie i mój spoczynek
i wszystkie moje drogi są Ci znane.
Ty ogarniasz mnie zewsząd
i kładziesz na mnie swą rękę.
Przedziwna jest dla mnie Twa wiedza,
zbyt wzniosła: nie mogę jej pojąć.
Ty bowiem utworzyłeś me nerki,

Ty utkałeś mnie w łonie mej matki.
Dziękuję Ci, że mnie stworzyłeś tak cudownie,
godne podziwu są Twoje dzieła.
I dobrze znasz moją duszę,
nie tajna Ci moja istota,
kiedy w ukryciu powstawałem,
utkany w głębi ziemi.
Mnie w zalążku widziały Twoje oczy
i w Twojej księdze zostały spisane wszystkie;
dni, które zostały przeznaczone,
choć żaden z nich [jeszcze] nie nastał.
Wybadaj mnie, Boże, i poznaj me serce;
doświadcz mnie i poznaj moje troski,
i zobacz, czy jestem na drodze nieprawości,
a skieruj mnie na drogę odwieczną!

Ps 139, 1-3.5-6.13-16.23-24.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Pragnienie Boga jest wpisane w serce człowieka, ponieważ został on stworzony przez Boga i dla Boga. Bóg nie przestaje przyciągać człowieka do siebie i tylko w Bogu człowiek znajdzie prawdę i szczęście, których nieustannie szuka. Szczególny charakter godności ludzkiej polega na powołaniu człowieka do łączności z Bogiem. Człowiek jest zaproszony do rozmowy z Bogiem już od chwili narodzin: istnieje on bowiem tylko dlatego, że stworzony przez Boga z miłości jest zawsze z miłości zachowywany, i nie żyje w pełnej zgodności z prawdą, jeżeli w sposób wolny nie uzna tej miłości i nie odda się Stworzycielowi.

KKK 27; por. 28-35.

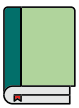

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, wyd. Antyk, Kęty 2000.

Głaz S., *Sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998.

Grulkowski B., *Postawy «być» i «mieć» a poczucie sensu życia*, wyd. Szymon Kujawski, Gdańsk 1998.

Guardini R., *Wolność, łaska, los. Rozważania o sensie istnienia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Jak odkrywać sens ludzkiego życia, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997.

Jan Paweł II, *Prawdziwy wymiar człowieka. Spotkanie Ojca Świętego Jana Pawła II z młodzieżą akademicką*, Warszawa, 3.06.1979, w: tegoż, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 5-10.

Jan Paweł II, *Serce pragnie sensu. Motywy życia i nadziei*, wyd. Grupa IMAGE, Warszawa 1991.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kowalczyk S., *Z refleksji nad człowiekiem. Człowiek – społeczność – wartość*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1995.

Krąpiec M., *Ja – człowiek*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1991.

Pronzato A., *Tysiąc jeden powodów, aby żyć*, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1993.

Słowacki J., *Balladyna*, wyd. Ibis, Poznań 2018.

Styczeń T., *Urodziłeś się, by kochać*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993.

Swieżawski S., *Istnienie i tajemnica*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993.

Tomasz z Akwinu, św., *Traktat o człowieku t. 1-2*, wyd. Atlaya, Warszawa 2002..

2.

Moja godność jako człowieka (*homo sapiens*)

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój samoświadomości

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznanie własnej godności i wartości

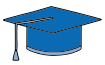

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zrozumienie powołania wynikającego z otrzymanej godności człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Właściwością rozumu ludzkiego jest dociekanie istoty rzeczy, czyli dążenie do prawdy.
- Dzięki rozumowi człowiek działa w sposób świadomy i wolny.
- Godność indywidualna człowieka rozciąga się na wszystkich ludzi.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Odkrycie swej podmiotowości prowadzi do uznania podmiotowości innych.
- Spośród wszystkich stworzeń ziemskich, tylko człowiek potrafi przekroczyć siebie poprzez samoświadomość i autorefleksję.
- Rozum jest elementem konstytutywnym sumienia.

Zasady

- Uczę się odpowiedzialności za własne decyzje.
- Nie jestem biernym owocem ślepego przeznaczenia: sam mogę wybierać i kształtować swój los.
- Aby postępować dobrze, unikać zła, stale muszę odnawiać i pogłębiać wiedzę etyczno-moralną.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Dzięki władzy rozumu człowiek jest panem samego siebie.
- Człowiek stanowi część świata przyrody, przynależy do natury, jednak swoim rozumem ją przerasta.
- Rozum dany jest po to, by panować nad sobą i swoimi zmysłami.

Zasady

- Uświadamiam mojemu dziecku konsekwencje lekkomyślnych i nieprzemyślanych wyborów i decyzji.
- Uczę młodego człowieka rezygnacji z doraźnych przyjemności dla wyższych wartości.
- Rozmawiam z młodym człowiekiem o odpowiedzialnym podejściu do własnej seksualności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Tylko człowiek zdobywa wiedzę nawet dla niej samej, choćby nie dostrzegał w niej bezpośredniej i doraźnej korzyści dla siebie.
- Człowiek, ze względu na swoją rozumną naturę stale się rozwija, udoskonala także zastany porządek rzeczy.

– Praca jest naturalną potrzebą człowieka.

Zasady

– Staram się zaciekawić uczniów danym tematem i pozostawiam im możliwość dalszego, samodzielnego dociekania.
– Kształtuję w uczniach umiejętności samodzielnego myślenia.
– Przypominam uczniom o konieczności stałej pracy nad sobą: ćwiczeniu intelektu, rozwoju osobowości i wiary.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie wyszukać filozoficzne podstawy wybranych systemów polityczno-społecznych. Celem tego studium jest przygotowanie odpowiedzi na pytanie: Jakie konsekwencje historyczne ma błędna koncepcja człowieka?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń jest świadomy swego wyjątkowego miejsca pośród istot stworzonych, wie, że z tej godności płynie także zobowiązanie do życia na miarę swego człowieczeństwa. Nie wolno człowiekowi zniżać się do poziomu życia wegetatywnego. Młody człowiek potrafi twórczo korzystać z wiedzy zdobytej podczas edukacji szkolnej. Świadomość godności osoby zobowiązuje do patrzenia na innych ludzi z należnym szacunkiem i miłością.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak wiedzy dotyczącej człowieka i podstawowego odniesienia wobec osoby jest przyczyną braku poszanowania drugiej osoby, agresywnych zachowań wobec niej, poniżania, przemocy itp. Przeszkodą w budowaniu relacji osobowych jest także nacisk propagandy kulturowo-medialnej, która każe upatrywać najwyższe źródło szczęścia i ludzkich pragnień w ulotnych doznaniach zmysłowych, silnych przeżyciach emocjonalnych i uczuciowych wrażeniach. Pozbawienie rozumu kierowniczej roli nad emocjami skazuje człowieka na działania nieprzemyślane, manipulacyjne, pozbawione odpowiedzialności.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Godność człowieka jest wartością szczególną. To poczucie własnej wartości i szacunek dla samego siebie. To także szacunek dla innej osoby ludzkiej, bo przecież nie można szanować samego siebie, nie szanując innego człowieka. Wszak już w starożytności Arystoteles uważał poczucie godności za cnotę.

Pojęcie godności odnajdziemy w dokumentach prawa, w polskiej Konstytucji, w prawie Unii Europejskiej, ale także w nauczaniu Kościoła. Poczynając od Soboru Watykańskiego II, godność człowieka uznano za fundament prawa kanonicznego. Godność ludzka dotyczy każdego człowieka, bez wyjątku. I nie ma tu rozróżnienia na płeć, wykonywany zawód czy też wyznawaną religię. Powinniśmy o tym pamiętać.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ostatnia książka Jana Pawła II zawiera w sobie zbiór filozoficznych i historycznych refleksji. Porusza takie zagadnienia, jak demokracja, wolność, prawo, a także godność człowieka. Wspomnienia papieża dotyczą dziejów Polski w odniesieniu do dziejów świata.

Europejskie oświecenie zaowocowało nie tylko okrucieństwami rewolucji francuskiej; przyniosło również dobre owoce, jak idee wolności, równości i braterstwa, które – jak wiadomo – są zakorzenione w Ewangelii. Choć idee te głoszono w oderwaniu od niej, to jednak same mówiły o swym pochodzeniu. W ten sposób francuskie oświecenie przygotowało grunt pod lepsze zrozumienie praw człowieka. W rzeczywistości sama rewolucja na różne sposoby pogwałciła te prawa. Jednak wysiłki na rzecz skutecznego uznania praw człowieka zaczęły odtąd przybierać na mocy, wbrew feudalnym tradycjom. Trzeba wszakże podkreślić, że te prawa były już znane, ponieważ są zakorzenione w naturze człowieka, stworzonej przez Boga na Jego obraz i jako takie głoszone w Piśmie Świętym od pierwszych stron Księgi Rodzaju. Odwołuje się do nich często sam Chrystus, który w Ewangelii stwierdza między innymi, że „to szabat został ustanowiony dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu" (Mk 2,27). W tych słowach wyjaśnia autorytatywnie, że godność człowieka jest najważniejsza, wskazując ostatecznie na Boże źródło jego praw.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005, s. 111-112.

Jan Paweł II w przytoczonym cytacie daje nam jasną wskazówkę, gdzie odnajdziemy informacje na temat godności człowieka i wskazuje, że to właśnie godność ludzka jest najważniejsza. Ukazuje nam także, na przykładzie rewolucji francuskiej, jak łatwo można pomylić się w ocenie godności.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek jest podmiotem pośród świata przedmiotów dlatego, że jest zdolny poznawczo obiektywizować wszystko, co go otacza. Dlatego, że przez swój umysł zwrócony jest „z natury" ku prawdzie. W prawdzie zawiera się źródło transcendencji człowieka wobec wszechświata, w którym żyje. Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi „od wewnątrz", związane poznaną prawdą – związane, a więc także zobowiązane do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie.

Jan Paweł II, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?, Przemówienie w auli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin, 9.06.1987, „L'Osservatore Romano" 1987, nr 5, s. 11-12.

Chrześcijaństwo od samego początku chciało przemawiać głosem rozumu i – by tak rzec – zmuszać rozum do pracy, przywrócić go jemu samemu, obdarzając słaby rozum wewnętrzną siłą. Jestem przekonany, że podstawową funkcją wiary jest wzbogacanie rozumu pewną nową siłą, która pozwala dostrzegać to, co on sam przeczuwa, ale z trudnością, ponieważ zewnętrzne uwarunkowania zaciemniają jego spojrzenie. W przeszłości prawo naturalne i naturalne prawo moralne pozwalały znajdować wspólną płaszczyznę pomiędzy różnymi prądami myślenia, agnostycyzmu nie wyłączając. Dzięki temu chrześcijaństwo, oświecone siłami wiary, mogło podjąć racjonalny dialog z innymi przekonaniami. Niestety, niemal zanikła ta wizja naturalnego prawa moralnego wpisanego w sam rozum. Już się jej nie uznaje. Niemniej ma ona fundamentalne znaczenie. Jeśli wielkie wartości moralne byłyby tylko subiektywne, to w jaki sposób moglibyśmy dojść do porozumienia w zasadniczych kwestiach? Dziś niebezpieczeństwo polega na tym, że rozum zostaje sprowadzony wyłącznie do pewnej techniki myślenia, do owoców nauk doświadczalnych […].

J. Ratzinger, *Chrześcijaństwo jest drogą, którą winniśmy podążać także pod prąd!*, rozm. przepr. M. Lehnert, B. Łoziński, M. Przeciszewski (KAI), [online:] http://www.niedziela.pl/artykul/1491/Chrzescijanstwo-jest-droga-ktora-winnismy [dostęp: 12.04.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wiemy także, iż Syn Boży przyszedł i obdarzył nas zdolnością umysłu, tak iż poznajemy Prawdziwego. Jesteśmy w prawdziwym Bogu, w Synu Jego, Jezusie Chrystusie. On zaś jest prawdziwym Bogiem i Życiem wiecznym.

1 J 5,20.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek, dzięki duszy oraz duchowym władzom rozumu i woli, jest obdarzony wolnością, szczególnym znakiem obrazu Bożego. Za pośrednictwem rozumu człowiek poznaje głos Boga, który przynagla go do czynienia dobra, a unikania zła. Każdy człowiek jest zobowiązany do kierowania się tym prawem, które rozbrzmiewa w sumieniu i które wypełnia się w miłości Boga i bliźniego. Życie moralne świadczy o godności osoby.

KKK 1705-1706;
por. 36-41; 47; 1711.

IV. LITERATURA

Heller M., *Moralność myślenia*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej, Tarnów 1993.

Heller M., *Wszechświat i Słowo*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1994.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2013.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?, Przemówienie w auli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin, 9.06.1987, „L'Osservatore Romano" 1987, nr 5, s. 11-12.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krawczyk R., *Kim jest człowiek w świetle Biblii*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Warszawa 1998.

Paczos K., *Zwierzę rozumne*, wyd. Stowarzyszenie Ichtis, Gdańsk 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ratzinger J., *Chrześcijaństwo jest drogą, którą winniśmy podążać także pod prąd!*, rozm. przepr. M. Lehnert, B. Łoziński, M. Przeciszewski (KAI), [online:] http://www.niedziela.pl/artykul/1491/Chrzescijanstwo-jest--droga-ktora-winnismy [dostęp: 12.04.2021].

Styczeń T., *Rozum i wiara wobec pytania: Kim jestem?*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Swieżawski S., *Rozum i tajemnica*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1960.

Wiara i rozum. Refleksje nad encykliką Jana Pawła II «Fides et ratio», red. G. Witaszek, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.

3.

Rozum, dusza i emocje w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny, duchowy, emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność prawidłowego postrzegania rzeczywistości zewnętrznej oraz odczytywania swoich stanów emocjonalnych

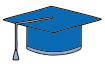

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Samokontrola i opanowanie emocji za pomocą rozumu i woli oraz poddanie ich pod osąd sumienia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Człowiek poznaje rzeczywistość przez zmysły i rozum. Rozum docieka sensu, istoty rzeczy, emocje nadają poznaniu zabarwienie subiektywne.

– Dojrzałość emocjonalna podstawą trwałych i głębokich więzi międzyludzkich.
– Co dominuje w moim życiu: posługiwanie się rozumem, emocjami, czy kierowanie się sumieniem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Emocje są istotnym elementem w budowaniu relacji interpersonalnych.
– Reakcje emocjonalne ukształtowane w dzieciństwie rzutują na percepcję i ocenę w życiu dorosłym.
– Zranienia i wstrząsy emocjonalne zniekształcają odbiór rzeczywistości.

Zasady

– Własne odczucia weryfikuję z obiektywnymi kryteriami oceny rzeczywistości.
– Staram się utrzymywać równowagę emocjonalną, nie daję się naiwnie unieść emocjom pozytywnym lub negatywnym.
– Zachowuję pewien dystans wobec własnych stanów emocjonalnych i uczuć, które mogą mieć wpływ na podejmowanie pochopnych decyzji.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Poprawne relacje w rodzinie są podstawą prawidłowego rozwoju emocjonalnego dziecka.
– Rodzice są przykładem, jak radzić sobie z emocjami.
– Rodzina jest bezpiecznym środowiskiem kształtowania życia emocjonalnego dziecka.

Zasady

– Problemy emocjonalne mojego dziecka pobudzają mnie do refleksji nad moją postawą i rodzinną atmosferą.
– Nie strofuję młodego człowieka za to, że zbyt otwarcie okazuje swoje emocje. Razem z dzieckiem omawiam ich przyczyny oraz zastanawiam się nad sposobem radzenia sobie z nimi.

– Stosunki między rodzicami są przykładem dojrzałości emocjonalnej. W ich relacjach impulsywne, spontaniczne reakcje podporządkowane są miłości i wspólnemu dobru.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Religijność jest nieodzownym elementem ludzkiej osobowości, ma decydujący wpływ na charakter człowieka.
– Nauczyciel jest obeznany z obronnymi reakcjami emocjonalnymi młodych ludzi, potrafi je zrozumieć, zinterpretować oraz odnaleźć źródło takich zachowań.
– Wychowanie młodego człowieka polega na stworzeniu mu odpowiednich warunków do ukształtowania w nim spójności myśli, słowa i czynu.

Zasady

– Czuwam nad konfliktami w klasie i uczę, jak rozwiązywać je w duchu opanowania, przebaczenia i dobra wspólnego.
– Nigdy nie kieruję się osobistą sympatią lub antypatią w ocenie moich podopiecznych.
– Wykorzystuję naturalne predyspozycje charakteru i usposobienia uczniów, wyznaczając im odpowiednie funkcje i zadania w klasie, przez które mogą rozwijać swoje zdolności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zorganizować dramę, w której trzy grupy prezentują odmienny sposób przeżywania, postrzegania i oceny jednej sytuacji: czysto emocjonalny, czysto rozumowy i duchowy. Dramę kończy dyskusja nad zasadnością integralnej postawy wobec rzeczywistości.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Równowaga i harmonia między sferą racjonalną, emocjonalną i duchową jest przejawem osiągnięcia dojrzałości osobowej. Emocjonalność czyni osobę bardziej wrażliwą, racjonalność wpływa na opanowanie i podporządkowanie się

normom współżycia społecznego. Dojrzałość duchowa pozwala na pełne przeżycie, zrozumienie i panowanie nad poznaną rzeczywistością.

1.10. ZAGROŻENIA

Supremacja racjonalności nad sferą emocjonalną może doprowadzić do ujarzmienia naturalnej ekspresji, stłumienia uczuć, z kolei przewaga sfery emocjonalnej powoduje impulsywność w działaniu i niestałość w podejmowanych decyzjach. Często młodzi ludzie poprzez ekstrawaganckie zachowania i reakcje ukrywają głębsze problemy, których nie potrafią rozwiązać.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Bardzo ważny w naszym życiu jest rozwój intelektualny, duchowy i emocjonalny. Sami też musimy odpowiedzieć, co tak naprawdę kieruje naszym życiem i czy jest to dobre, czy coś jednak byśmy zmienili. Każda z tych wartości ma inną funkcję. Rozwój intelektualny zawsze pozwala nam na odnoszenie pewnych korzyści z nauki. Rozwój duchowy ma duży wpływ na charakter człowieka. Natomiast rozwój emocjonalny jest podstawą trwałych i głębokich więzi międzyludzkich.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Syzyfowe prace to pierwsza powieść Stefana Żeromskiego, napisana pod pseudonimem Maurycy Zych. Została wydana po raz pierwszy w 1897 r. Książka opowiada o dorastaniu polskiego szlachcica, Marcina Borowicza, w szkole w czasach zaborów. Żeromski bardzo dobrze oddał ducha tamtych czasów. Na podstawie własnych doświadczeń ukazał obraz ówczesnej szkoły i walkę polskiej młodzieży z rusyfikacją. W powieści Żeromskiego otrzymujemy także wiele odpowiedzi na pytania związane z dorastaniem.

Gdy Borowicz przeczytał *Dziady*, nie był w stanie z nikim mówić. Uciekł do najbliższego lasu i błąkał się tam pożerany przez nieopisane wzruszenie. W zachwycie jego tkwiło coś bolesnego, jakieś przypomnienie mętne i zamglone, a przecie żywe niby ciągle w uchu dzwoniący płacz nie wiedzieć czyj, nie wiedzieć kiedy słyszany, a może niesłyszany nigdy, tylko razem z istnością poczęty w łonie matki, gdy brzemienna chodziła około uwolnienia męża z fortecy i w milczeniu płakała nad męką, nad klęskami, nad niedolą i boleścią ginącego powstania… Poezja i literatura epoki Mickiewicza odegrała w życiu Marcina rolę niezmiernie kształcącą. Przechodził wśród tych arcydzieł jak przez chłostę, jak między szeregami

osób, które na niego patrzały ze wzgardą. Dusza jego pod wpływem tej lektury mocowała się z własnymi błędami, ulepszała w sobie i staliła się raz na zawsze w kształtnie zmienny niby do białości rozpalone żelazo rzucone w zimną wodę.

S. Żeromski, *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 168.

W powyższym cytacie możemy dostrzec wpływ przeczytanych lektur na dusze głównego bohatera, Marcina Borowicza. To doskonały przykład jak słowo pisane jest w stanie wpłynąć na człowieka, jak może go pokrzepić i rozwinąć. Borowicz, który żył w trudnych czasach zaboru rosyjskiego właśnie w lekturze (w tym przypadku *Dziadów* Adama Mickiewicza) odnajduje siłę do dalszej obrony przed rusyfikacją.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Musicie wzrastać, to znaczy rozwijać się dzień po dniu, stawać się dojrzałymi i pełnymi mężczyznami i kobietami, ale – zwróćcie uwagę – nie tylko w sensie fizycznym, lecz także i przede wszystkim w sensie duchowym. Byłoby zbyt mało wzrastać jedynie w ciele (dba o to, w gruncie rzeczy, sama natura); potrzebne jest przede wszystkim wzrastanie duchowe; i to osiąga się ćwicząc te zdolności, które Pan – są to również Jego dary – złożył wewnątrz nas, a mianowicie: inteligencja, wola, zdolność do miłowania Go i kochania bliźniego.

Jan Paweł II, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży. Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra*, Rzym, 5.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1985, s. 216.

Z pomocą rozumowi, dążącemu do zrozumienia tajemnicy, przychodzą także znaki zawarte w Objawieniu. Pomagają one zejść głębiej w poszukiwaniu prawdy i pozwalają umysłowi prowadzić niezależne dociekania także w sferze tajemnicy. Te znaki jednak, choć z jednej strony pomnażają siły rozumu, bo dzięki nim może on badać obszar tajemnicy własnymi środkami, do których słusznie jest przywiązany, zarazem przynaglają go, by sięgnął poza rzeczywistość samych znaków i dostrzegł głębszy sens w nich zawarty.

FR 13.

Człowiek staje się naprawdę sobą, kiedy ciało i dusza odnajdują się w wewnętrznej jedności […]. Jeżeli człowiek dąży do tego, by być jedynie duchem i chce odrzucić ciało jako dziedzictwo tylko zwierzęce, wówczas duch i ciało tracą swoją godność. I jeśli, z drugiej strony, odżegnuje się od ducha i wobec tego uważa materię, ciało, jako jedyną rzeczywistość, tak samo traci swoją wielkość. Epikurejczyk Gassendi pozdrawiał żartobliwie Kartezjusza: „O duszo!", a Kartezjusz odpowiadał: „O ciało!". Kocha jednak nie sama dusza, ani nie samo ciało: kocha, człowiek, osoba, która kocha jako stworzenie jednostkowe, złożone z ciała i duszy. Jedynie wówczas, kiedy obydwa wymiary stapiają się naprawdę w jedną całość, człowiek staje się w pełni sobą.

DCE 5.

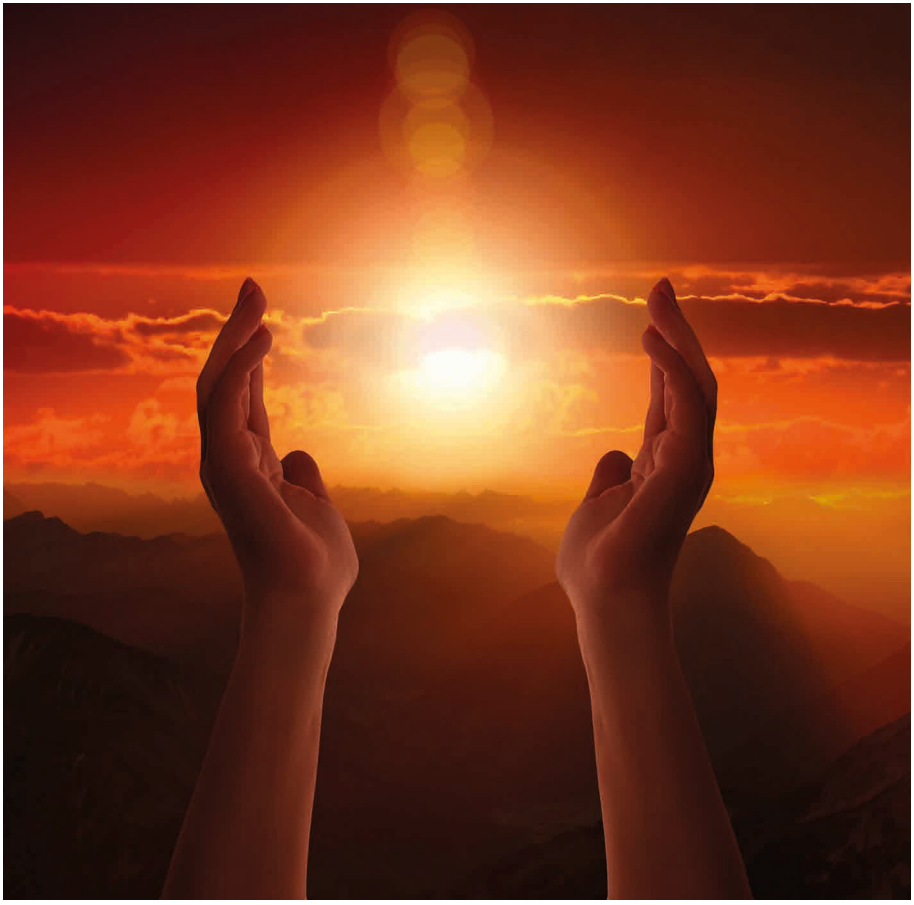

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławcie tych, którzy was prześladują! Błogosławcie, a nie złorzeczcie! Weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą. Bądźcie zgodni we wzajemnych uczuciach! Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne! Nie uważajcie sami siebie za mądrych! Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wobec wszystkich ludzi! Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi! Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej! Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta. Ja wymierzę zapłatę – mówi Pan – ale: Jeżeli nieprzyjaciel twój cierpi głód – nakarm go. Jeżeli pragnie – napój go! Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz na jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj!

Rz 12,14-21;
por. 1 Krn 29,9-20;
Iz 61,1-19.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka, obdarzona duchową i nieśmiertelną duszą, jest jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego. Od chwili poczęcia jest ona przeznaczona do szczęścia wiecznego. Osoba ludzka uczestniczy w świetle i mocy Ducha Bożego. Dzięki rozumowi jest zdolna do zrozumienia porządku rzeczy ustanowionego przez Stwórcę. Dzięki swojej woli jest zdolna kierować się sama z siebie do swojego prawdziwego dobra. Swoją doskonałość znajduje w poszukiwaniu i umiłowaniu tego, co prawdziwe i dobre.

KKK 1703-1704;
por. 1763-1775.

IV. LITERATURA

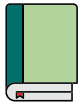

Albisetti V., *Zazdrość – cecha wrodzona czy nabyta? Jak przezwyciężać uczucie stare, a wciąż nowe?*, tłum. M. Wojewoda, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Chlewiński Z., *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność*, wyd. W drodze, Poznań 1991.

Dobson J., *Emocje, czy można im ufać?*, tłum. A. Czwojdrak, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.

Gerstmann S., *Uczucia w naszym życiu*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1963.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży. Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra*, Rzym, 5.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie,* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1985, s. 215-216.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, wyd. Żak, Warszawa 2000.

Ku dojrzałej ludzkiej miłości, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

Łuczak H., *Odpowiedzialność chrześcijańska*, wyd. TUM, Wrocław 1992.

Morgalla S., *Dojrzałość osobowościowa i religijna. Luigi Maria Rulla i jego teorie psychologiczne oraz poglądy antropologiczne*, wyd. Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Powell J., *Dlaczego boję się kochać?*, tłum. K. Kaczyński, P. Sawicka, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2006.

Sławiński S., *Dojrzewać do miłości. Rozmowy o samowychowaniu*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1990.

Żeromski S., *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018.

FILM EDUKACYJNY

Rozum, dusza i emocje w moim życiu

https://youtu.be/UCGVXi9g2kc

4.

Współudział i współpraca w rodzinie ludzkiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi

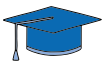

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postaw uczestnictwa i odpowiedzialności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wspólnotowy charakter powołania człowieka w planie Bożym.
- Bezinteresowny dar z siebie samego jest najpełniejszym wymiarem współudziału w rodzinie ludzkiej.
- Każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie.

– Współżycie i współdziałanie z innymi jest warunkiem samorealizacji osoby.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Uczestnictwo w życiu wspólnotowym musi opierać się na bazie wartości, które będą pociągały i skłaniały do służenia drugim.
– Kiedy troszczę się o dobro moich bliźnich, walczę tym samym o swoje dobro.
– Autentyczna wspólnota międzyludzka opiera się na miłości, solidarności, prawdzie i wolności.

Zasady

– Uczę się współpracy poprzez działanie, które polega na przyznaniu każdemu równych praw i zadań do wykonania.
– Unikam zbytniego pouczania i krytyki w ocenie działań innych ludzi, staram się zawsze dostrzec ich pozytywne cechy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Uczestnictwo w życiu społecznym jest obowiązkiem moralnym człowieka.
– Postawa konformizmu, życie bez ambicji sprzyja zamykaniu się człowieka na innych.
– Należy uwrażliwiać młodych ludzi na problemy życia społecznego, uczyć ich solidarności ludzkiej i zobowiązania do służby wspólnocie ludzkiej.

Zasady

– Pilnuję, by u moich dzieci nie ukształtowała się postawa dominacji nad młodszym rodzeństwem i chęć wysługiwania się nim. Udzielając dziecku przestróg lub porad, unikam postawy autorytarnej.
– Inicjuję gry, zabawy, sport np.: piłka nożna, żeglarstwo, które angażują wszystkich członków rodziny.
– Uczę moje dziecko poświęcenia i wyrzeczenia na rzecz potrzebujących.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy kształtować postawę wielkoduszności.
- Postawa solidarności stwarza najlepsze warunki do równomiernego rozwoju wszystkich ludzi, eliminuje wyzysk i niewłaściwą konkurencję.
- Należy uczyć młodzież, że ważniejsze od tego, co człowiek wnosi w życie społeczne, jest to, kim on jest oraz kim się staje, uczestnicząc w życiu społecznym.

Zasady

- Dbam o atmosferę życzliwości i poszanowanie każdego ucznia w klasie.
- Uczę młodych ludzi odwagi w walce o dobro wspólne i solidarność.
- Okazuję dezaprobatę wobec postaw konformizmu i wobec lęku przed własnym zaangażowaniem.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Konkretyzacją opisanych postaw mogą być wszelkie przedsięwzięcia i organizacje grupowe (wyjazdy, wycieczki), ale także sytuacje trudne, wymagające integracji uczniów, dające doskonałą okazję do polaryzacji postaw i przejścia od teorii do praktyki – autentycznego współdziałania w duchu pomocniczości. Może to być także wzajemna pomoc uczniów w zrozumieniu danego tematu czy zagadnienia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek, dzięki umiejętności uczestnictwa w życiu społecznym, czuje się domownikiem środowiska, w którym żyje. Potrafi nawiązywać szczere i głębokie relacje z wieloma osobami. Umie współpracować w grupie, w której dobrze się czuje. Nie wycofuje się z sytuacji trudnych i konfliktowych, potrafi odważnie stawić im czoła. Potrafi poradzić sobie z problemem przy pomocy innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Przeszkodą we włączeniu się w pracę rodziny ludzkiej jest przyjęcie postawy indywidualistycznej. Przejawia się ona w skoncentrowaniu uwagi i sił na swoim rozwoju, bez troski o dobro wspólne. Rozwijanie zainteresowań i talentów staje się owocem nieprzyjaznej rywalizacji oraz zwalczającej się konkurencji. Osiągnięcia własnej pracy natomiast zostają zazdrośnie skrywane przed innymi. Współczesne tendencje subkulturowe oraz uwarunkowania ekonomiczno-społeczne są niesprzyjające dla rozwoju współpracy międzyludzkiej. Atomizacja oraz przemieszanie społeczeństwa, odrywanie ludzi od ich historycznego kontekstu, przywiązania do ziemi, znajomości i kultywacji etosu narodowego i rodzimych tradycji, wreszcie umiłowania ojczyzny – osłabiają więzi międzyludzkie. Ludzie zaczynają obawiać się siebie nawzajem, co przejawia się w lęku przed podejmowaniem trwałych, opartych na miłości, wierności i darze z siebie relacjach: przyjaźni, narzeczeństwa i małżeństwa. Namiastką relacji interpersonalnych staje się bierne obcowanie z obrazem wykreowanym przez media, które nie wymagają zaangażowania ze strony odbiorcy.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi jest bardzo ważna, ale też bardzo trudna. Uczymy się jej przez całe życie. Musimy zdać sobie sprawę z tego, że każda osoba w ludzkiej rodzinie jest tak samo ważna i każda ma jakieś zadanie do spełnienia, dlatego powinniśmy dążyć do współpracy i tolerancji wobec drugiego człowieka.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść Aleksandra Kamińskiego powstała w 1943 roku. Opowiada historię działalności grupy harcerzy, należących do 23 Warszawskiej Drużyny Harcerskiej. Jest to opowieść o przyjaźni, o młodych ludziach i ich walce z okupantem. Książka powstała na podstawie autentycznych wydarzeń, które Aleksander Kamiński usłyszał od jednego z harcerzy – Tadeusza Zawadzkiego „Zośki". *Kamienie na szaniec* były najgłośniejszą książką okupowanej Warszawy. Została przyjęta z wielkim entuzjazmem przez młodzież i po dziś dzień uczy nas, co to jest prawdziwa przyjaźń, braterstwo i poświęcenie dla dobra ukochanej ojczyzny.

Psychiczny stan Zośki budził zaniepokojenie. Najbliżsi koledzy, w przymierzu z rodziną, zaczęli go namawiać, by wyjechał na wieś. Po pewnym czasie Zośka uległ, szczególnie gdy ojciec podsunął mu pomysł spisania wspomnień o Rudym.

Na wieś wyjechali we trójkę: ojciec, syn i Hania, siostra Zośki. Hania była o dwa lata starsza od brata i siedziała również gdzieś w konspiracji.

Zośka pisał, chodził na spacer z Hanią lub z ojcem. Wspomnienia o Rudym zajęły mu około dwudziestu stron maszynopisu. Pisząc przeżywał od nowa wszystko, co zaszło. Profesor, ojciec Zośki, przewidywał jednak dobrze: były to wspomnienia wyzwalające. Gdy Zośka skończył – zaczął się czuć wyraźnie lepiej. Wspomnieniom swym nadał tytuł Kamienie rzucane na szaniec.

Kiedy w parę tygodni potem spotkał się w Warszawie z kimś, kto pragnął napisać książkę o Alku i Rudym – Zośka uporczywie nakłaniał do dania tej książce tytułu swoich wspomnień Kamienie rzucane na szaniec.

Było to jednak potem, w Warszawie. Na razie zaś Zośka jest wciąż jeszcze na wsi. Co dzień chodzi na spacery z Hanią. Potrzebuje tych spacerów bardzo. Tak dotąd powściągliwy i milczący chce się teraz wypowiedzieć, podzielić z siostrą wszystkim tym, co przeżył i przemyślał. Hania słucha uważnie. Dopiero teraz zabiegane i zapracowane rodzeństwo zaczyna naprawdę ze sobą współżyć.

Najwięcej oczywiście rozmawiają o Rudym, o jego wpływie wychowawczym na zespół, o tym, co Zośka sam zawdzięcza Rudemu.

– Zostałem zupełnie sam – mówi kiedyś Zośka, i mówi to z takim wyrazem oczu, że wrażliwa Hania czuje lęk, napływający do serca. – Zostałem zupełnie sam – powtarza ten młody człowiek.

A. Kamiński, *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 195-196.

Przytoczony cytat ukazuje nam, jak bardzo Zośka był przywiązany do swoich przyjaciół. Razem współtworzyli ludzką rodzinę. Razem się bawili i wchodzili w dorosłe, niestety bardzo okrutne życie w czasach okupacji. Mamy tu także przykład jak rodzina Zośki, tata i siostra, pomagali mu przetrwać ten trudny dla niego okres. Jak starali się, aby jak najmniej boleśnie odczuwał stratę bliskich przyjaciół.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pragnę z prostotą i pokorą zwrócić się do wszystkich, mężczyzn i kobiet bez wyjątku, by w przekonaniu o powadze obecnej chwili i o osobistej odpowiedzialności każdego – poprzez osobisty i rodzinny styl życia, poprzez sposób korzystania z dóbr, poprzez obywatelskie uczestnictwo, poprzez swój wkład w decyzje ekonomiczne i polityczne i jasne zaangażowanie w programy narodowe i międzynarodowe – zastosowali środki, do jakich pobudza solidarność i miłość preferencyjna ubogich.

SRS 47.

Czym dzielą się uczniowie? Tym niewiele, co mają: pięcioma chlebami i dwiema rybami. Ale właśnie te chleby i ryby w rękach Pana karmią cały tłum. I to właśnie uczniowie, zagubieni z powodu szczupłości własnych środków, ubóstwa tego, co mają do dyspozycji, zapraszają ludzi, by usiedli, i rozdają im – ufając Słowu Jezusa – chleby i ryby, którymi karmi się tłum. Mówi to nam, że w Kościele, a także w społeczeństwie kluczowym słowem, którego nie powinniśmy się obawiać, jest „solidarność", to znaczy umiejętność dania do dyspozycji Boga tego, co posiadamy, naszych skromnych zdolności, bo tylko dzięki dzieleniu się, dawaniu, nasze życie będzie owocne, przyniesie owoc. Solidarność: słowo źle widziane przez ducha świata! […] Czy pozwalam, aby Pan, który daje mi siebie, prowadził mnie tak, abym coraz bardziej wychodził poza moje ciasne ogrodzenie, abym wychodził i nie lękał się dawać, dzielić się, miłować Jego i innych? Bracia i siostry! Naśladowanie, wspólnota i dzielenie się. Módlmy się, aby uczestnictwo w Eucharystii zawsze nas pobudzało do naśladowania Pana każdego dnia, do stawania się narzędziami komunii, do dzielenia z Nim i z naszym bliźnim tego, czym jesteśmy. Wtedy nasze życie będzie naprawdę owocne.

Franciszek, *To niewiele, które staje się bogactwem*, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bcialo_30052013.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Dlatego też, jak przez jednego człowieka grzech wszedł na świat, a przez grzech śmierć, i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli… Bo i przed Prawem grzech był na świecie, grzechu się jednak nie poczytuje, gdy nie ma Prawa. A przecież śmierć rozpanoszyła się od Adama do Mojżesza nawet nad tymi, którzy nie zgrzeszyli przestępstwem na wzór Adama. On to jest typem tego, który miał przyjść. Ale nie tak samo ma się rzecz z przestępstwem jak z darem łaski. Jeżeli bowiem przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich śmierć, to o ileż obficiej spłynęła na nich wszystkich łaska i dar Boży, łaskawie udzielony przez jednego Człowieka, Jezusa Chrystusa. I nie tak samo ma się rzecz z tym darem jak i ze skutkiem grzechu, spowodowanym przez jednego grzeszącego. Gdy bowiem jeden tylko grzech przynosi wyrok potępiający, to łaska przynosi usprawiedliwienie ze wszystkich grzechów. Jeżeli bowiem przez przestępstwo jednego śmierć zakrólowała z powodu jego jednego, o ileż bardziej ci, którzy otrzymują obfitość łaski i daru sprawiedliwości, królować będą w życiu z powodu Jednego – Jezusa Chrystusa. A zatem, jak przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich ludzi wyrok potępiający, tak czyn sprawiedliwy Jednego sprowadza na wszystkich ludzi usprawiedliwienie dające życie. Albowiem jak przez nieposłuszeństwo jednego człowieka wszyscy stali się grzesznikami, tak przez posłuszeństwo Jednego wszyscy staną się sprawiedliwymi.

Rz 5,12-19;
por. Iz 53,11; Łk 22,19.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Umiłowawszy swoich… do końca ich umiłował" (J 13,1). Ta miłość nadaje ofierze Chrystusa wartość odkupieńczą i wynagradzającą, ekspiacyjną i zadośćczyniącą. On nas wszystkich poznał i ukochał w ofiarowaniu swego życia. „Miłość Chrystusa przynagla nas, pomnych na to, że skoro Jeden umarł za wszystkich, to wszyscy pomarli" (2 Kor 5,14). Żaden człowiek, nawet najświętszy, nie był w stanie wziąć na siebie grzechów wszystkich ludzi i ofiarować się za wszystkich. Istnienie w Chrystusie Boskiej Osoby Syna, która przekracza i równocześnie obejmuje wszystkie osoby ludzkie oraz ustanawia Go Głową całej ludzkości, umożliwia Jego ofiarę odkupieńczą za wszystkich.

KKK 616; por. 622; 802.

IV. LITERATURA

Chałas K., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, *Naród, ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, wyd. Jedność, Lublin–Kielce 2006.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. Lepa, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Ecler B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice 2001.

Franciszek, *To niewiele, które staje się bogactwem*, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bcialo_30052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. Śledzianowski, Zakład Resocjalizacji i Profilaktyki Społecznej Wydziału WSP, Kielce 2000.

Nagórny J., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, wyd. RW KUL, Lublin 1997.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Stępniak M., *Społeczny wymiar wiary*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.

5.

Spojrzenie religijne na sens mojego życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój kontaktu z Bogiem

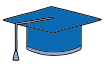

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zachęta do czerpania z bogatego przesłania Ewangelii i nauki Kościoła

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poprzez Osiem błogosławieństw Chrystus ukazał wszystkim ludziom klucz do osiągnięcia pełni życia i szczęścia.
- Posiadanie sensu życia przez człowieka jest koniecznym warunkiem rozwoju i samorealizacji.

– Miłość do Boga i człowieka jest sensem ludzkiego życia.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Wiara pozwala człowiekowi odnaleźć sens jego istnienia.
– Chrystus odpowiada na pytanie o sens życia, cierpienia i umierania.
– Dzięki oparciu, jakie można odnaleźć w Bogu, człowiek jest zdolny przetrwać wszystkie próby; ciężkie doświadczenia nie zniszczą go, ale ubogacą.

Zasady

– Nie poddaję się zniechęceniu i rozpaczy w sytuacji doświadczenia porażek i niepowodzeń.
– W wyznawanej wierze odnajduję sens moich doświadczeń życiowych.
– Staram się konfrontować ważne decyzje życiowe z nauczaniem Pisma Świętego i Kościoła.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Ewangeliczny wzór miłosiernego ojca jest przykładem bezwarunkowej miłości i przebaczenia dziecku zbuntowanemu i nieposłusznemu.
– Medytacja Pisma Świętego pomaga kształtować cnotę cierpliwości, konieczną w oczekiwaniu na rezultaty wychowania.
– Zadaniem rodziców jest otwarcie dziecka na szerszą perspektywę sensu życia, wykraczającą poza doczesne przyjemności i zadowolenie.

Zasady

– W Ewangelii szukam inspiracji do wychowania.
– Pomagam dziecku w przeżyciu jego porażek i niepowodzeń w duchu Ewangelii.
– Staram się pozytywnie patrzeć na każde wydarzenie, z wiarą w moc Bożej Opatrzności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Doświadczenia pokoleń Polaków poddawanych próbom wojen są świadectwem tego, że dzięki mocnej wierze cierpienie nie niszczy człowieka, ale go uszlachetnia, wznosi na wyżyny bohaterstwa.
- Zbawcze dzieło Chrystusa pokazuje wyjątkową godność, jaką człowiek posiada w oczach Bożych.
- Każdy człowiek, który wybiera światopogląd uczciwie, według własnego przekonania, zasługuje na szacunek.

Zasady

- Odwołuję się do wydarzeń historycznych, aby przybliżyć uczniom realne przykłady życia w głębokiej relacji z Bogiem.
- Staram się mówić uczniom o chrześcijańskim wymiarze kultury i dziejów Polski.
- Uświadamiam uczniom odpowiedzialność za wiarę, w obronie której oddawali swe życie męczennicy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Religijne spojrzenie na sens życia, zwłaszcza w cierpieniu, doskonale ilustruje film *Purpura i czerń*, reż. J. London, USA–Wielka Brytania–Włochy, 2007.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wbrew tendencjom współczesnej cywilizacji godzącej w wartości chrześcijańskie i religijne, uczeń potrafi żyć według ewangelicznych zasad. Ewangeliczne przesłanie nie jest tylko trudnym zadaniem, któremu człowiek musi podołać. Jest ono gwarancją jego szczęścia, trwałości i piękna. Dlatego dostosowując własne wybory, decyzje i wartości do nauki Chrystusa, człowiek zapewnia sobie najlepszą drogę do samorealizacji i rozwoju.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak sprecyzowanego światopoglądu jest nierzadko przyczyną konformizmu u młodych ludzi, którzy szukają sensu życia w doraźnym szczęściu, bez odpowiedzialności za konsekwencje. Tak ukształtowany człowiek z łatwością poddaje się panującej modzie, prądom kulturowym i manipulacji. Zamęt moralny,

brak dbałości o formację sumienia sprawia, że zaciera się granica między dobrem a złem, grzechem a błędem i zasadnicze pytania egzystencjalne zostają zagłuszone przez rozrywki i przyjemności.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Jedną z głównych funkcji religii jest funkcja kształtująca sens życia. Wiara w życiu człowieka istnieje od zawsze. Pozwala ona na rozwój duchowy, rozwój kontaktu z Bogiem. Pomaga zmierzyć się z sensem życia, cierpienia czy umierania. Musimy też pamiętać, że religia jest często jednym z najważniejszych źródeł sensu życia, którego człowiek poszukuje w zasadzie od zawsze. Jest nieodzowną częścią życia ludzkiego. Każda kultura posiadała i posiada religię, dlatego też poszukując sensu życia, wcześniej czy później, zetkniemy się religią.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Oskar i pani Róża to nowela autorstwa Erica-Emmanuela Schmitta opowiadająca o chłopcu umierającym na białaczkę i jego przyjaźni z wolontariuszką, którą

chłopiec nazywa „ciocią". Pani Róża pozwala Oskarowi pogodzić się z nadchodzącą nieuchronnie śmiercią. Wymyśla dla Oskara zadanie. Chłopiec ma przeżywać każdy kolejny dzień tak, jakby było to 10 lat. Dzięki temu w kilka dni przeżyje całe życie. Każdego dnia będzie też pisać list do Boga. Ma w nim opisać swoje wątpliwości i doświadczenia życiowe. Książka porusza niezwykle trudne problemy, jak wiara, życie i śmierć, ale także przyjaźń i miłość.

> Nazywają mnie jajogłowym, wyglądam na siedem lat, mieszkam w szpitalu z powodu mojego raka i nigdy się do Ciebie nie odzywałem, bo nawet nie wierzę, że istniejesz.
>
> Tylko że jeśli tak napiszę, to dupa blada, w ogóle się mną nie zainteresujesz. A ja chcę, żebyś się zainteresował.
>
> A najlepiej byłoby, gdybyś znalazł czas, żeby oddać mi dwie lub trzy przysługi.

E.E. Schmitt, *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s.15.

Cytat ten ukazuje spojrzenie małego, umierającego chłopca na wiarę. Dzięki namowom wolontariuszki, pani Róży, chłopiec odkrywa tajemnice związane z wiarą chrześcijańską. Uczy się rozmawiać z Bogiem poprzez pisanie, każdego dnia, listów. Jest to w pewien sposób jego modlitwa. W słowach chłopca odczuwamy pragnienie kontaktu z Bogiem w tym trudnym dla niego okresie. Jest w tym pewna nadzieja. Widzimy też, jaki wpływ zaczyna wywierać wiara na życie Oskara.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Prawda chrześcijańskiego Objawienia, którą znajdujemy w Jezusie z Nazaretu, pozwala każdemu przyjąć „tajemnicę" własnego życia. Jako prawda najwyższa, w niczym nie naruszając autonomii istoty stworzonej i jej wolności, zobowiązuje tę istotę do otwarcia się na transcendencję. Relacja między wolnością a prawdą osiąga tu swój szczyt, dzięki czemu możemy w pełni zrozumieć słowa Chrystusa: „poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli" (J 8,32).

FR 13.

Przyjaciele, z pewnością zgodzicie się ze mną, iż wartości te są szczególnie ważne dla właściwego ukształtowania ludzi młodych, którzy często wystawiani są na pokusę traktowania życia jako towaru. Mają oni zresztą zdolność samokontroli – traktują przecież sport, sztukę, studia wyższe jako rodzaj wyzwania. Czyż nie jest prawdą, że kiedy ukazujemy młodym ludziom wielkie ideały, wielu z nich, z szacunku dla samych siebie i w trosce o innych, skłania się ku ascetyzmowi i przestrzeganiu zasad moralnych? Rozkoszują się darem stworzenia i są urzeczeni transcendentną tajemnicą. W tej kwestii zarówno szkoły wyznaniowe, jak i państwowe mogłyby uczynić jeszcze więcej dla ukształtowania każdego młodego człowieka pod względem duchowym.

Benedykt XVI, *Łączy nas pragnienie pokoju i poszukiwanie sensu życia. Spotkanie międzyreligijne w sali kapituły St. Mary's Cathedral*, Sydney, 18.07.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_mreligijne_18072008.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni.
Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiądą ziemię.
Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni.
Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią.
Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą.

Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi.
Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni jesteście, gdy [ludzie] wam urągają i prześladują was, i gdy z mego powodu mówią kłamliwie wszystko złe na was. Cieszcie się i radujcie, albowiem wasza nagroda wielka jest w niebie. Tak bowiem prześladowali proroków, którzy byli przed wami.

Mt 5,3-12;
por. Rz 8,31-39.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg bowiem stworzył nas, byśmy Go poznawali, służyli Mu, miłowali Go, i w ten sposób doszli do raju. Szczęście czyni nas „uczestnikami Boskiej natury" (2 P 1,4) i życia wiecznego. Wraz z nim człowiek wchodzi do chwały Chrystusa i do radości życia trynitarnego. Takie szczęście przekracza zrozumienie i siły samego człowieka. Wypływa ono z darmo danego daru Bożego. Dlatego właśnie nazywa się je nadprzyrodzonym, tak jak łaskę, która uzdalnia człowieka do wejścia do radości Bożej.

KKK 1721-1722;
por. 1763-1775.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Łączy nas pragnienie pokoju i poszukiwanie sensu życia. Spotkanie międzyreligijne w sali kapituły St. Mary's Cathedral*, Sydney, 18.07.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_mreligijne_18072008.html [dostęp: 15.06.2021].

Branden N., *Odpowiedzialność. Jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, tłum. E. Różalska, wyd. Studio Emka, Łódź 1999.

Drugi balsam dla duszy kobiety, czyli jeszcze więcej opowieści, które otworzą serce kobiety i przywrócą wiarę w sens życia, red. J. Canfield, tłum. S. Musielak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2001.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Głaz S., *Sens życia a religia. Wymiary filozoficzno-psychologiczne*, wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2006.

Góralczyk P., *Sens życia, sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Heller M., *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, wyd. Copernicus Center Press, Tarnów 2002.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Klamut R., *Cel – czas – sens życia*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mariański J., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1993.

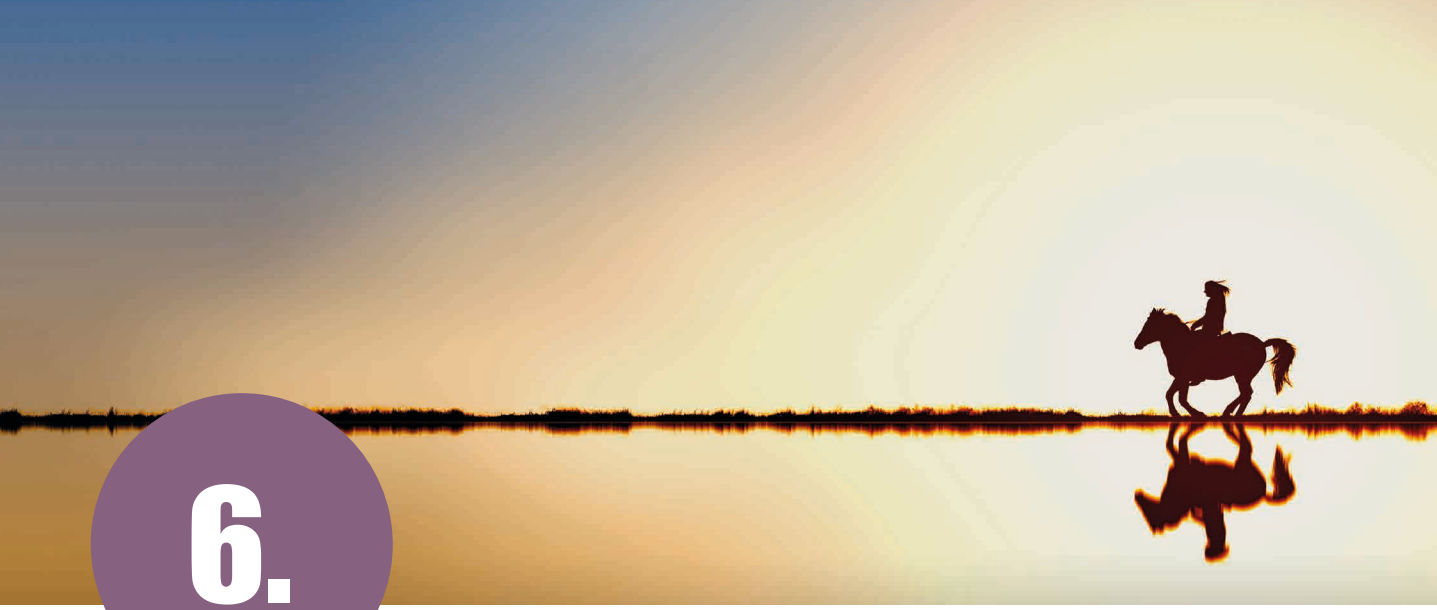

6.

Autonomiczność i zależność w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia w grupie

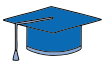

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Samokontrola i opanowanie emocji za pomocą rozumu i poddanie ich pod osąd sumienia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wolność jako dar i zadanie.
- Wolność *ku*, czy wolność *od* – dwie koncepcje wolności.
- Im więcej człowiek czyni dobra, tym bardziej staje się wolnym.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Granicą indywidualnej wolności jest wolność i dobro własne oraz drugiej osoby.
- Wolność czyni człowieka odpowiedzialnym za swoje czyny.
- Wolność jest skierowana do prawdy i dobra.

Zasady

- Uzgadniam moją wolę z głosem sumienia.
- Przed dokonaniem konkretnych poczynań, staram się przewidywać następstwa moich decyzji.
- Podczas egzekwowania swojego prawa do wolności, pamiętam o szacunku wobec praw i potrzeb innych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wychowanie do wolności jest wychowaniem do odpowiedzialności.
- Ocena dobra i zła ma charakter obiektywny.
- Prawo moralne jest gwarantem rozwoju wolności ludzkiej.

Zasady

- Podczas rozstrzygania danych problemów, wsłuchuję się w racje przedstawiane przez moje dziecko, zapoznaję się z kontekstem sytuacji, o jakiej opowiada i staram się o obiektywizm w ocenie.
- Udzielając dziecku przestróg lub porad, unikam postawy autorytarnej.
- Nie próbuję zatrzymać procesu usamodzielniania się mojego dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie jest procesem prowadzenia osoby ku wolności – prawa do samostanowienia.
- Normy prawne i zasady postępowania są odbiciem porządku moralnego.
- Rozum przedstawia człowiekowi daną rzecz jako wartość i wyzwala jego decyzję od przymusu.

Zasady

- Egzekwując od uczniów wykonywanie moich poleceń i zadań, wystrzegam się metod zastraszania i przemocy.
- Nakłaniając młodzież do konkretnych postaw, wyborów, muszę być wewnętrznie przekonany o ich słuszności.
- Wykorzystuję postaci z literatury i historii do promocji właściwie pojmowanej wolności człowieka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Film na podstawie powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego, reż. Menahem Golan, Polska–Rosja–USA, 2002, może być pretekstem do dyskusji na temat: Prawo naturalne – zniewolenie czy prawda wpisana w naturę ludzką?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W naszej epoce ludzie coraz bardziej uświadamiają sobie godność osoby ludzkiej i swoje prawa. Powstają placówki pomagające osobom uwikłanym w uzależnienia, czy też doznającym przemocy, jak również ośrodki informacji, które upowszechniają profilaktykę. Społeczeństwo uczy się asymilować takich ludzi zamiast ich odrzucać.

1.10. ZAGROŻENIA

Zagrożeniem dla naturalnego rozwoju młodego człowieka jest niesprzyjające środowisko rodzinne, szkolne lub każde inne, w którym panuje atmosfera przemocy. Skutkiem takich uwarunkowań jest lęk przed samostanowieniem, utrwalona postawa zależności od osób silniejszych i prześladowców oraz podatność na manipulację. Ponadto następuje zanik idei uniwersalnej prawdy o dobru

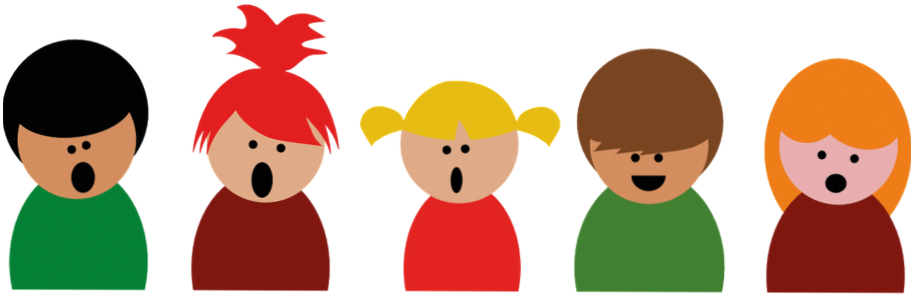

oraz subiektywistyczna interpretacja osądu moralnego. Człowiek kreuje własny kodeks norm i zasad, orzeka, co jest dobre, a co złe. Zamęt moralny podsycają także tendencje liberalne promowane w ośrodkach życia kulturalnego, społecznego i politycznego, traktujące prawo moralne, stanowione a nawet naturalne – jako ograniczenie autonomii. Skutkiem tak pojętej wolności jest wyzwolenie się spod wszelkich nakazów i zakazów, które porządkują życie społeczne, rodzinne i osobiste.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W tej wartości bardzo ważna jest umiejętność współżycia w grupie, akceptacji innej jednostki. Należy radzić sobie z emocjami, umieć je kontrolować, a wtedy o wiele łatwiej jest nam żyć w społeczeństwie. Oczywiście każdy ma prawo do wolności, tylko nie zapomnijmy, że w tym zdaniu to wyraz „każdy" ma kluczowe znaczenie. Nie możemy ograniczać wolności innym jednostkom. O tym niejednokrotnie przekonywał nas m.in. nasz rodak, papież Jan Paweł II.

Musimy także pamiętać o tym, że wolność oznacza odpowiedzialność za własne czyny. Nawet jeżeli zostaniemy zmuszeni do egzekwowania własnego prawa do wolności, to musimy to robić z poszanowaniem praw innych ludzi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Epopeja narodowa autorstwa Adama Mickiewicza, po raz pierwszy została wydana w dwóch tomach w Paryżu, w roku 1834. Składa się z dwunastu ksiąg pisanych wierszem. Mickiewicz w niezwykły sposób przedstawił nam obraz utraconej ojczyzny, ukochanej Litwy. Istniało kilka powodów, które wpłynęły na Adama Mickiewicza przy tworzeniu tego poematu. Była to m.in. tęsknota za krajem z dziecinnych lat, chęć przypomnienia historii Polski i obudzenia nadziei tak przecież pokładanych w kampanii napoleońskiej. Miejscem akcji jest Soplicowo. Cała historia toczy się w latach 1811-1812, tuż przed rozpoczęciem kampanii napoleońskiej. Mickiewicz w mistrzowski sposób ukazuje nam życie polskiej szlachty i niezwykłe okoliczności przyrody. Epopeja jest skarbem narodowym, dlatego to stała pozycja na polskiej liście lektur szkolnych.

Gdy Zosia domawiała ostatnie wyrazy,
Podszedł ku niej zdziwiony i kwaśny Gerwazy:
„Już wiem! –rzekł –Sędzia mówił już o tej wolności!
Lecz nie pojmuję, co to ściąga się do włości!
Boję się, żeby to coś nie było z niemiecka!
Wszak wolność nie jest chłopska rzecz, ale szlachecka!
Prawda, że się wywodzim wszyscy od Adama,
Alem słyszał, że chłopi pochodzą od Chama,
Żydowie od Jafeta, my szlachta od Sema,
A więc panujem jako starsi nad obiema.
Jużci pleban inaczej uczy na ambonie…
Powiada, że to było tak w Starym Zakonie,
Ale skoro Chrystus Pan, choć z królów pochodził,
Między Żydami w chłopskiej stajni się urodził,
Odtąd więc wszystkie stany porównał i zgodził;
Niech i tak będzie, kiedy inaczej nie można!
Zwłaszcza, że jako słyszę, i Jaśnie Wielmożna!
Pani moja Zofija na wszystko się zgadza;
Jej rozkazać, mnie słuchać: jużci przy niej władza.
Tylko ostrzegam, byśmy wolności nie dali
Pustej i słownej tylko, jako za Moskali,
Kiedy pan Karp nieboszczyk włościan wyswobodził,
A Moskal ich podatkiem potrójnym ogłodził.
Radzę więc, aby chłopów starym obyczajem,
Uszlachcić i ogłosić, że im herb nasz dajem.
Pani udzieli jednym wioskom Półkozica,
Drugim niech swą Leliwę nada Pan Soplica.
Natenczas i Rębajło uzna chłopa równym,
Gdy go ujrzy szlachcicem wielmożnym, herbownym.
Sejm potwierdzi.

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987, s. 351-352.

W wybranym cytacie możemy spojrzeć na dość specyficzną wizję wolności, widzianej oczami Gerwazego, klucznika Horeszków. Widać tu wyraźne rozróżnienie na szlachtę i chłopów. A przecież wolność jest darem

i nie powinno się dzielić ludzi na tych, którzy na nią zasługują i tych, dla których jest ona niedostępna. Czy Gerwazy byłby w stanie działać w grupie z chłopami, gdyby zmusiła go do tego sytuacja? Zapewne nie, właśnie przez wzgląd na jego poglądy. Ten przykład wskazuje, że autonomiczność i zależność w naszym życiu jako wartość, jest tak ważna.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W każdym swoim wymiarze przykazanie miłości jest odniesione do ludzkiej woli, która jest wolna. Człowiek, kierując się światłem rozumu, czyli sądem sumienia, wybiera, a w ten sposób rozstrzyga i stanowi o sobie. Nadaje kształt swym uczynkom. Przykazanie miłości jest skierowane do wolnej woli, od niej bowiem zależy, czy człowiek nada swym uczynkom,

swemu postępowaniu, kształt miłości lub też inny kształt, miłości przeciwny. Może to być kształt egoizmu, kształt obojętności na potrzeby drugiego, obojętności na dobro wspólne. Może to być wreszcie kształt nienawiści czy zdrady – wbrew temu, czego uczy Chrystus: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół" (Mt 5,44). […] Wolności nie można tylko posiadać. Trzeba ją stale, stale, stale zdobywać. Zdobywa się ją, czyniąc z niej dobry użytek – czyniąc użytek w prawdzie, bo tylko „prawda czyni wolnymi" (por. J 8,32) ludzi i ludzkie wspólnoty, społeczeństwa i narody. Tak uczy Chrystus.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 751-752.

Jednakże nie tylko świat, ale i sam człowiek został powierzony własnej trosce i odpowiedzialności. Bóg pozostawił go „w ręku rady jego" (por. Syr 15,14), aby szukał swego Stwórcy i dobrowolnie dochodził do doskonałości. Dochodzić – znaczy własnym wysiłkiem budować w sobie tę doskonałość. Istotnie, podobnie jak rządząc światem człowiek kształtuje go wedle własnego rozumienia i woli, tak też spełniając czyny moralnie dobre potwierdza, rozwija i umacnia w sobie podobieństwo do Boga.

VSpl 39.

Żaden człowiek nie jest monadą zamkniętą w sobie samej. Istnieje głęboka komunia między naszymi istnieniami, poprzez wielorakie współzależności są ze sobą powiązane. Nikt nie żyje sam. Nikt nie grzeszy sam. Nikt nie będzie zbawiony sam. Nieustannie w moje życie wkracza życie innych: w to, co myślę, mówię, robię, działam. I na odwrót, moje życie wkracza w życie innych: w złym, jak i w dobrym. Tak więc moje wstawiennictwo za drugim nie jest dla niego czymś obcym, zewnętrznym, również po śmierci. W splocie istnień moje podziękowanie, moja modlitwa za niego mogą stać się niewielkim etapem jego oczyszczenia. I dlatego nie potrzeba przestawiać czasu ziemskiego na czas Boski: w obcowaniu dusz zwykły czas ziemski po prostu zostaje przekroczony.

SpS 48.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wy zatem, bracia, powołani zostaliście do wolności. Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywieni służcie sobie wzajemnie! Bo całe Prawo wypełnia się w tym jednym nakazie: Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego. A jeśli u was jeden drugiego kąsa i pożera, baczcie, byście się wzajemnie nie zjedli. Oto, czego uczę: postępujcie według ducha, a nie spełnicie pożądania ciała. Ciało bowiem do czego innego dąży niż duch, a duch do czego innego niż ciało, i stąd nie ma między nimi zgody, tak że nie czynicie tego, co chcecie. Jeśli jednak pozwolicie się prowadzić duchowi, nie znajdziecie się w niewoli Prawa. Jest zaś rzeczą wiadomą, jakie uczynki rodzą się z ciała: nierząd, nieczystość, wyuzdanie, uprawianie bałwochwalstwa, czary, nienawiść, spór, zawiść, wzburzenie, niewłaściwa pogoń za zaszczytami, niezgoda, rozłamy, zazdrość, pijaństwo, hulanki, i tym podobne. Co do nich zapowiadam wam, jak to już zapowiedziałem: ci, którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą. Owocem zaś ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie. Przeciw takim cnotom nie ma Prawa. A ci, którzy należą do Chrystusa Jezusa, ukrzyżowali ciało swoje z jego namiętnościami i pożądaniami. Mając życie od Ducha, do Ducha się też stosujmy. Nie szukajmy próżnej chwały, jedni drugich drażniąc i wzajemnie sobie zazdroszcząc.

Ga 5,13-24;
por. Mk 10,44-45; Rz 7,13.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wolność nie daje nam prawa do mówienia i czynienia wszystkiego. Opiera się na fałszu przekonanie, że człowiek, podmiot tej wolności, jest jednostką samowystarczalną i mającą na celu zaspokojenie swojego własnego interesu przez korzystanie z dóbr ziemskich. Poza tym, uwarunkowania ładu ekonomicznego i społecznego, politycznego i kulturowego, konieczne do właściwego korzystania z wolności, zbyt często są nieuznawane i gwałcone. Te sytuacje zaślepienia i niesprawiedliwości obciążają życie moralne i wystawiają zarówno mocnych, jak i słabych na pokusę grzechu przeciw miłości. Człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej.

KKK 1740;
por. 1036; 1712.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Guardini R., *Wolność – łaska – los. Rozważanie o sensie istnienia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Halama M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor,* w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 750-756.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kowalczyk S., *Wolność naturą i prawem człowieka: indywidualny i społeczny wymiar wolności*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2000.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987.

Nowak A., *Wolność, manipulacja, kierownictwo*, Wydawnictwo Św. Antoniego, Wrocław 1992.

Pannenberg W., *Człowiek, wolność, Bóg*, tłum. G. Sowiński, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Philippe J., *Wolność wewnętrzna. Moc wiary, nadziei i miłości*, tłum. A. Graboń, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Plantinga A.C., *Bóg, wolność i zło*, tłum. K. Gurba, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Scheler M., *Wolność, miłość, świętość*, tłum. G. Sowinski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2004.

Styczeń T., *Wolność w prawdzie*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013.

7.

Wartość życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność wartościowania

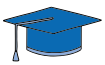

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Ukształtowanie odpowiedzialności za siebie i innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Prokreacja u ludzi jest aktem nie tylko fizycznym, ale również duchowym.
- Czy prawa człowieka mają rację bytu w świetle negacji prawa do życia?
- Nietykalność ludzkiego życia i konieczność jego obrony.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Życie jest powierzone człowiekowi jako skarb i jako dar, który należy dobrze wykorzystać i którego nie wolno zmarnować.
- Każdy będzie musiał rozliczyć się przed Panem Bogiem ze swojego życia.
- Akt samobójstwa ma zawsze wymiar społeczny.

Zasady

- Troska o własne życie jest obowiązkiem wobec mnie samego, moich najbliższych i społeczeństwa.
- Jestem świadomy, że niszcząc swoje życie, niszczę także tych, którzy są ze mną związani.
- Nie zostawiam bez pomocy moich kolegów przeżywających problemy egzystencjalne.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Życie jest największą i niepowtarzalną wartością.
- Nie wolno zabić drugiego człowieka nawet wtedy, gdyby sam o to prosił.
- Przykazanie „nie zabijaj" ma nie tylko wymiar negatywny, jest ono także wezwaniem do troski o życie własne i innych.

Zasady

- Dostarczam moim dzieciom argumentów naukowych i teologicznych świadczących o tym, że istota ludzka od samego poczęcia jest osobą.
- Swoim przykładem ukazuję dzieciom wartość cierpienia, które uszlachetnia człowieka oraz może być najwyższym wyrazem miłości wobec bliźnich.
- Każde nowe życie w rodzinie przyjmuję z nadzieją i radością.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Pozbawienie życia człowieka nigdy nie może być zaakceptowane.
- Autentyczne współczucie drugiej osobie skłania do solidarności z nią, ale nie dopuszcza możliwości ingerencji w jej życie.

– Życie człowieka rozpoczyna się od momentu poczęcia i trwa do jego naturalnej śmierci.

Zasady

– Dbam o przekazanie uczniom wyczerpujących informacji oraz argumentów naukowych i teologicznych, które świadczą o tym, że istota ludzka od samego poczęcia staje się osobą.
– Organizuję pogadanki, dyskusje, pokazy i panele uświadamiające uczniom wartość życia człowieka, od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci.
– Rozmawiam z moimi wychowankami o problemach: depresji, myślach samobójczych, przemęczeniu; przedstawiam je w duchu katolickiej nauki i wiary.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje filmów do dyskusji nad tematem wartości życia:

– *Wojna światów – aborcja*, reż. G. Górny, Polska 2005.
– *Cywilizacja aborcji*, reż. G. Górny, Polska 2005.
– *Niemy krzyk*, reż. B. Nathanson, USA 1990.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przyjęcie moralnych zasad ludzkiego życia, jego promocji, integralności i nienaruszalności ma przede wszystkim ogromny wpływ na samego człowieka i jego otoczenie. Człowiek jest przygotowany na przyjęcie powołania do macierzyństwa i ojcostwa. Zaangażowanie w promocję ludzkiego życia zmniejsza ryzyko tragicznych skutków psychicznych (depresji, nieufności, agresji, lęków), które są naturalnymi następstwami: aborcji, prób samobójczych, eutanazji. Młody człowiek wychowany w rodzinie, w której panuje duch poszanowania życia ludzkiego, ma ułatwione warunki dojrzewania do miłości i odpowiedzialności, jest zdolny do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, umie budować trwałe więzi międzyludzkie, wypełnia go radość.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak wiedzy na temat rozwoju osoby od chwili poczęcia. Nieznajomość praw człowieka, skutków i zagrożeń wynikających z wszelkich interwencji godzących

w nienaruszalność ludzkiego życia. Poważnym niebezpieczeństwem jest brak przyjęcia perspektywy życia zmierzającego ku wieczności i odpowiedzialności każdego człowieka za własne czyny.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość życia jest niezaprzeczalnie związana z wiarą. Otrzymujemy dar od Boga, który musimy wykorzystać, jak najlepiej potrafimy. Każde życie jest ważne i nietykalne. Nie powinniśmy go zmarnować. Naszym obowiązkiem jest także ochrona ludzkiego życia. Musimy pamiętać, że każdy z nas będzie musiał się kiedyś rozliczyć ze swoich czynów przed Bogiem. Życie każdego człowieka jest wynikiem stworzenia, zarówno w sensie ogólnym, jak i jednostkowym. W aspekcie ogólnym otrzymaliśmy je od Boga i jest ono najwyższą wartością, natomiast w aspekcie jednostkowym nasze życie zawdzięczamy rodzicom. Życie każdego człowieka jest chronione przez Boga.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Oskar i pani Róża to nowela autorstwa Erica-Emmanuela często odnosząca się do aspektów życia ludzkiego. Autorowi udało się ukazać w ciągu krótkiego czasu (akcja powieści trwa tylko 12 dni) smak życia, a także odkryć jego głęboki sens związany z istnieniem Boga.

> Zapominamy, że życie jest kruche, delikatne, że nie trwa wiecznie. Zachowujemy się wszyscy, jak byśmy byli nieśmiertelni.

E.E. Schmitt, *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 21.

Przytoczony cytat, krótki, ale jakże wymowny, wprost odnosi się do wartości życia. Ciocia Róża przypomina nam, jak kruche jest nasze życie. I musimy o tym pamiętać, gdyż niektórym wydaje się, że są nieśmiertelni i mogą wszystko, a wcale tak nie jest. Oni także kiedyś doświadczą śmierci. Powinniśmy godnie iść przez nasze życie i jednocześnie pamiętać o jego ulotności.

> Próbowałem tłumaczyć rodzicom, że życie to taki dziwny prezent. Na początku się je przecenia: sądzi się, że dostało się życie wieczne. Potem się go nie docenia, uważa się, że jest do chrzanu, za krótkie, chciałoby się niemal je odrzucić. W końcu kojarzy się, że to nie był prezent, ale jedynie pożyczka. I próbuje się na nie zasłużyć.

Tamże, s. 82.

W słowach małego chłopca Oskara jest ukryta wielka mądrość. Jest w nich zawarta istota wartości życia, pokazana na przykładzie prezentu. Jednak, chociaż życie jest prezentem od Boga, to musimy pamiętać o jego ulotności i przemijaniu.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Czy jest taka ludzka instancja, czy jest taki parlament, który ma prawo zalegalizować zabójstwo niewinnej i bezbronnej ludzkiej istoty? Kto ma prawo powiedzieć: „Wolno zabijać", nawet: „Trzeba zabijać", tam gdzie trzeba najbardziej chronić i pomagać życiu? Zauważmy jeszcze, że przykazanie:

„Nie zabijaj" zawiera w sobie nie tylko zakaz. Ono wzywa nas do określonych postaw i zachowań pozytywnych. Nie zabijaj, ale raczej chroń życie, chroń zdrowie i szanuj godność ludzką każdego człowieka, niezależnie od jego rasy czy religii, od poziomu inteligencji, stopnia świadomości czy wieku, zdrowia czy choroby. Nie zabijaj, ale raczej przyjmij drugiego człowieka jako dar Boży – zwłaszcza jeśli jest to twoje własne dziecko. Nie zabijaj, ale raczej staraj się pomóc twoim bliźnim, aby z radością przyjęli swoje dziecko, które – po ludzku biorąc – uważają, że pojawiło się nie w porę. […] Musimy zwiększyć równocześnie naszą społeczną troskę nie tylko o dziecko poczęte, ale również o jego rodziców, zwłaszcza o jego matkę – jeśli pojawienie się dziecka stawia ich wobec kłopotów i trudności ponad ich siły, przynajmniej tak myślą. Troska ta winna znaleźć wyraz zarówno w spontanicznych ludzkich postawach i działaniach, jak też w tworzeniu instytucjonalnych form pomocy dla tych rodziców poczętego dziecka, których sytuacja jest szczególnie trudna. Niech również parafie i klasztory włączają się w ten ruch solidarności społecznej z dzieckiem poczętym i jego rodzicami.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym*, Radom, 4.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 622-623.

Nasze życie nie zostało nam dane jako libretto, w którym wszystko zostało napisane, ale jest wyjściem, chodzeniem, czynieniem, szukaniem, oglądaniem… Trzeba wejść w przygodę poszukiwania spotkania oraz pozwolić się szukać i spotkać Bogu.

Bóg jest obecny w życiu każdej osoby, Bóg jest w życiu każdego. Również wtedy, gdy życie jakiejś osoby okazało się porażką, gdy jest zniszczone przez wady, przez narkotyki albo jakąś inną rzecz, Bóg jest w jej życiu. Można i trzeba szukać Boga w każdym ludzkim życiu. Także wtedy, gdy życie jakiejś osoby jest terenem pełnym cierni i chwastów, zawsze jest miejsce, gdzie dobre nasienie może wzrastać. Należy ufać Bogu.

Franciszek, *Serce wielkie i otwarte na Boga*, rozm. przepr. A. Spadaro, „La Civiltà Cattolica", „Deon.pl", [online:] http://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/wywiady-franciszek/art,1,serce-wielkie-i-otwarte-na-boga-calosc-wywiadu.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc i w śmierci należymy do Pana.

Rz 14,7-8;
por. Pwt 5,17; Hi 12,10.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Życie ludzkie jest święte, ponieważ od samego początku domaga się „stwórczego działania Boga" i pozostaje na zawsze w specjalnym odniesieniu do Stwórcy, jedynego swego celu. Sam Bóg jest Panem życia, od jego początku aż do końca. Nikt, w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego niszczenia niewinnej istoty ludzkiej.

KKK 2258;
por. 2261; 2262.

IV. LITERATURA

Augustyn J., *Jak zgadzać się na własne życie?*, wyd. Petrus, Kraków 1995.

Bołoz W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1997.

Chronić i wspomagać ludzkie życie, red. K. Kaczmarczyk, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2000.

Fijałkowski W., *Ku afirmacji życia*, wyd. TUM, Wrocław 1993.

Franciszek, *Serce wielkie i otwarte na Boga*, rozm. przepr. A. Spadaro, „La Civiltà Cattolica", „Deon.pl", [online:] http://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/wywiady-franciszek/art,1,serce-wielkie-i-otwarte-na-boga-calosc-wywiadu.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym*, Radom, 4.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 620-626.

Jan Paweł II, *O życiu. Aborcja, eutanazja, wojna*, red. A. Sujka, Wydawnictwo M, Kraków 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Między życiem a śmiercią. Uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne, red. W. Bołoz, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rodziński A., *Osoba, moralność, kultura*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1995.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Ślipko T., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej, red. K. Szczygieł, Tarnów 1998.

Zabielski J., *Odpowiedzialność za życie*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.

FILM EDUKACYJNY

Wartość życia

https://youtu.be/R1NkeV2WX8

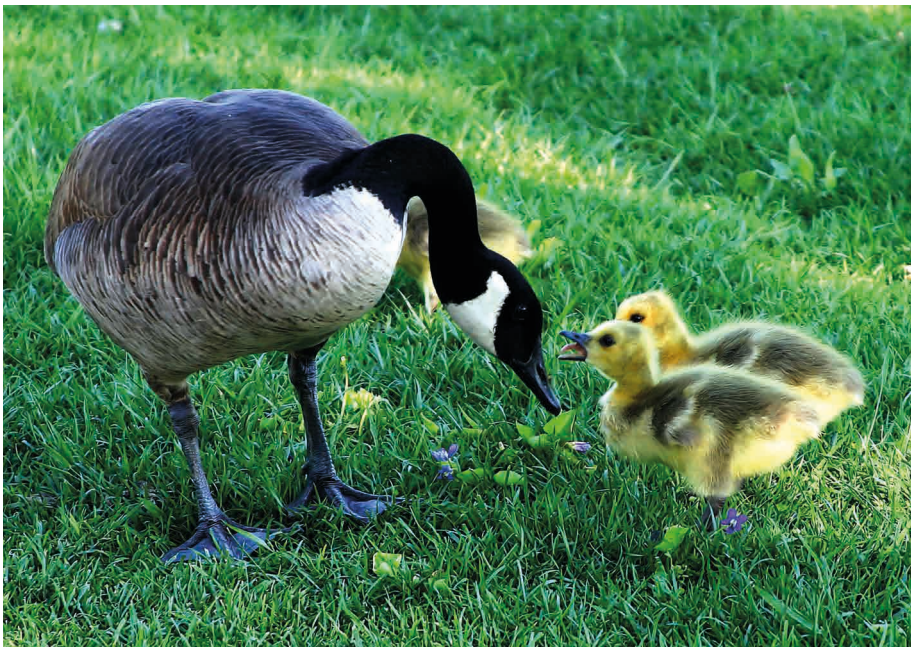

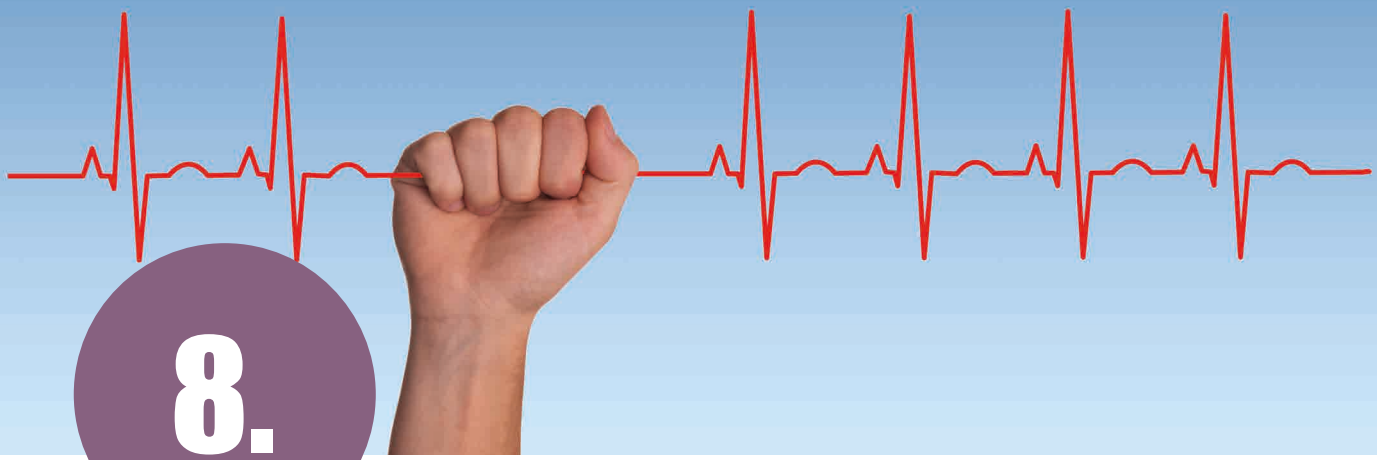

8.

Wartość zdrowia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój fizyczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętne korzystanie z własnych predyspozycji fizycznych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie do odpowiedzialności za siebie i innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zdrowie nie jest wartością absolutną.
- Zdrowie jest jednym z najważniejszych dóbr, za które ponosimy odpowiedzialność.
- Można poświęcić zdrowie jedynie w celu osiągnięcia dóbr wyższych: w służbie Bogu, rodzinie, bliźniemu lub społeczeństwu.

– Jezus Chrystus jest wzorem zaangażowania w integralne zdrowie człowieka (por. Mk 2,5-12).

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Troska o utrzymanie dobrego stanu zdrowia jest spełnieniem obowiązku człowieka wobec siebie i społeczności, w której żyje.
– Nie można lekceważyć własnego zdrowia.
– Troska o zdrowie nie oznacza tylko unikania chorób, ale również dbanie o dobrą kondycję fizyczną.

Zasady

– Dbam o swoje zdrowie, by nie narażać innych na choroby oraz trud zajmowania się mną.
– Mam świadomość, że na straży mojego zdrowia stoi instynkt samozachowawczy.
– Nie narażam innych na utratę zdrowia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Utrzymanie dobrego stanu zdrowia przez młodego człowieka ma decydujący wpływ na jego późniejsze życie społeczne, zawodowe i rodzinne.
– Brak szacunku dla własnego zdrowia (w tym zachowania autodestruktywne, takie jak: próby otrucia, alkoholizm, narkomania, anoreksja, bulimia itp.) może być sygnałem problemów rodzinnych, doświadczeń przemocy lub molestowania seksualnego.
– Wychowanie dziecka nie ogranicza się tylko do troski o zdrowie fizyczne. Zadaniem rodziców jest również pomoc w rozwiązywaniu problemów psychicznych, moralnych, duchowych i religijnych.

Zasady

– Troszczę się o stan fizyczny i psychiczny moich dzieci.
– Nie lekceważę niepokojących symptomów, wskazujących na zaburzenia zdrowia u mojego dziecka (choroby, infekcje, narkotyki, alkoholizm, nikotyna, uzależnienie od komputera).

– Interesuję się znajomymi, z którymi moje dziecko się przyjaźni, nie pozostaję obojętny na ich problemy zdrowotne.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Poświęcanie zdrowia dla urody, sławy, bogactwa zawsze obróci się przeciwko człowiekowi.
– Zdrowie jest darem, który należy szanować i pielęgnować.
– Należy zwracać uwagę młodzieży nie tylko na fizyczny aspekt zdrowia, ale również na jego znaczenie w integralnym rozwoju człowieka, w kształtowaniu dojrzałości osoby.

Zasady

– Przeprowadzam lekcje udzielania pierwszej pomocy.
– Na zajęciach lekcyjnych omawiam z uczniami zgubne konsekwencje uzależnień od tytoniu, alkoholu i narkotyków oraz proponuję profilaktykę.
– Zachęcam uczniów do pielęgnacji zdrowia fizycznego, intelektualnego, moralnego i duchowego.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje wybranych filmów ilustrujących współczesne choroby cywilizacyjne i sposoby wyjścia z nich:

– *Porno zniewolenie*, wyd. Fronda 2006.
– *Anoreksja. Bulimia. Śmiertelna pułapka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
– *Alkohol, droga donikąd*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
– *Dziękuję, nie biorę*, wyd. Rubikon, Kraków 2006.
– *Lekcje przestrogi – filmowy pakiet edukacyjny*, reż. D. Regucki, wyd. Projekt-Kom, Sosnowiec 2006.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Troska o własne zdrowie jest pierwszą lekcją dbałości o zdrowie także drugiego człowieka i wrażliwości na problemy związane z jego pielęgnacją. Młody człowiek, który nie niszczy daru zdrowia, staje się odpowiedzialny za siebie i innych,

przez co osiąga dojrzałość osobową. Dzięki niej jest w stanie aktywnie podjąć obowiązki w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym.

1.10. ZAGROŻENIA

Promocji zdrowia nie sprzyja chaos medialny, który z jednej strony pokazuje ludzi zdrowych, pięknych i wysportowanych, z drugiej lansuje reklamy nobilitujące terapie i środki odchudzające, tytoń czy alkohol. Brak edukacji w korzystaniu z mediów może prowadzić do niekontrolowanego i nieodpowiedzialnego posługiwania się środkami masowego przekazu, uzależnienia od gier komputerowych, Internetu, pornografii. Wreszcie propaganda środków wczesnoporonnych, klinik aborcyjnych, wprowadza nieład moralny i utrudnia prawidłowe odczytanie wartości zdrowia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Często zapominany o tym, jak bardzo istotne dla naszego życia jest zdrowie. W obecnych czasach, szczególnie ważne jest nie tylko unikanie chorób, ale także dbanie o własną kondycję. Równie ważne jak kondycja fizyczna jest także zdrowie psychiczne.

Utrzymanie dobrego stanu zdrowia jest bardzo ważne w życiu młodego człowieka. Ma realny wpływ na jego przyszłe życie, zarówno zawodowe, jak i rodzinne. Dlatego też nie powinniśmy lekceważyć żadnych niepokojących objawów dotyczących zdrowia naszego, ale także i naszych bliskich.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Adam Mickiewicz, pisząc *Pana Tadeusza,* zapewne nie planował uczynić wartości zdrowia głównym tematem swojego dzieła. Jednakże już na samym początku tzw. inwokacji odniósł się do zdrowia, które w jego oczach urosło do czegoś szczególnego i można je było porównać do ojczyzny. To pokazuje jak ważna jest wartość zdrowia w naszym życiu i jak mocno cenił je nasz wieszcz narodowy – Adam Mickiewicz.

Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie;
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987, s. 7.

Już na samym początku Pana Tadeusza, w inwokacji, Adam Mickiewicz wskazuje nam, jak ważna jest wartość zdrowia. Autor przyrównuje zdrowie do utraconej ojczyzny. Jednocześnie uświadamia nam, że człowiek, dopiero gdy zachoruje, często poważnie, zaczyna doceniać zdrowie i jego wartość.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Mówię więc do każdego i do każdej: nie niszcz siebie! Nie wolno ci niszczyć siebie, bo nie żyjesz tylko dla siebie. Kiedy więc degradujesz siebie przez nałóg, to równocześnie niszczysz drugich. Szkodzisz twojej rodzinie, twoim dzieciom. Osłabiasz społeczeństwo, które liczy na twoją trzeźwość, zwłaszcza przy pracy.

Modlimy się co dzień: „Nie wódź nas na pokuszenie". Nie wolno kusić! Nie wolno igrać ze złem! Nie wolno „sprzedawać" człowieka za zysk doraźny i niegodziwy, zdobywany na ludzkich słabościach i wadach! Nie wolno wykorzystywać i pogłębiać ludzkiej słabości! Nie wolno dopuszczać do degradacji człowieka, rodziny, społeczeństwa, gdy się za nie wzięło odpowiedzialność wobec historii!

Jan Paweł II, *Apel Jasnogórski*, Częstochowa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 503.

Troska o człowieka nakazuje biskupowi naśladować Jezusa, prawdziwego „dobrego Samarytanina", pełnego współczucia i miłosierdzia, który opiekuje się człowiekiem, nikogo nie dyskryminując. Ochrona zdrowia jest jednym z najważniejszych aktualnych wyzwań. Niestety, istnieje jeszcze wiele rodzajów chorób w różnych częściach świata. Chociaż wiedza ludzka rozwija się w sposób nadzwyczajny, przynosząc nowe rozwiązania bądź środki pomagające im zaradzić, pojawiają się wciąż nowe sytuacje, w których zdrowie fizyczne i psychiczne jest zagrożone.

PG 71.

W Ewangeliach wiele stronic opowiada o spotkaniach Jezusa z chorymi i Jego wysiłkach, by ich uzdrowić. Występuje On publicznie jako Ten, kto walczy z chorobą i kto przyszedł, by uzdrowić człowieka z wszelkich chorób: chorób ducha i chorób ciała. Bardzo wzruszająca jest ewangeliczna scena, o której tylko wspomina Ewangelia św. Marka. Mówi ona: „Z nastaniem wieczora, gdy słońce zaszło, przynosili do Niego wszystkich

chorych i opętanych" (Mk 1,32). Kiedy myślę o wielkich współczesnych miastach, zadaję sobie pytanie, gdzie są drzwi, przed które można zanosić chorych, z nadzieją, że zostaną uzdrowieni! Jezus nigdy nie odmawiał ich uzdrawiania. Nigdy nie przeszedł obok, nigdy nie odwrócił twarzy w drugą stronę. I kiedy jakiś ojciec lub matka, albo po prostu zaprzyjaźnione osoby przynosili do Niego chorego, by go dotknął i uzdrowił, nie zważał na moment; uzdrawianie było ważniejsze niż Prawo, również tak święte, jak odpoczynek w szabat (por. Mk 3,1-6). Uczeni w Prawie robili wyrzuty Jezusowi, ponieważ uzdrawiał w szabat, czynił dobro w szabat. Lecz miłość Jezusa polegała na uzdrawianiu, czynieniu dobra: i to jest zawsze priorytetem!

Franciszek, *Audiencja generalna,* 10.06.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150610_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Po opuszczeniu synagogi przyszedł do domu Szymona. A wysoka gorączka trawiła teściową Szymona. I prosili Go za nią. On stanąwszy nad nią rozkazał gorączce, i opuściła ją. Zaraz też wstała i usługiwała im. O zachodzie słońca wszyscy, którzy mieli cierpiących na rozmaite choroby, przynosili ich do Niego. On zaś na każdego z nich kładł ręce i uzdrawiał ich. Także złe duchy wychodziły z wielu, wołając: „Ty jesteś Syn Boży!" Lecz On je gromił i nie pozwalał im mówić, ponieważ wiedziały, że On jest Mesjaszem.

Łk 4,38-41;
por. Wj 15,26; Iz 33,24.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Ciało człowieka uczestniczy w godności „obrazu Bożego"; jest ono ciałem ludzkim właśnie dlatego, że jest ożywiane przez duszę duchową, i cała osoba ludzka jest przeznaczona, by stać się w Ciele Chrystusa świątynią Ducha. Człowiek, stanowiący jedność ciała i duszy, skupia w sobie dzięki swej cielesnej naturze elementy świata materialnego, tak że przez niego dosięgają one swego szczytu i wznoszą głos w dobrowolnym chwaleniu Stwórcy. Nie wolno więc człowiekowi gardzić życiem ciała, lecz przeciwnie, powinien on uważać ciało swoje, jako przez Boga stworzone i mające być wskrzeszone w dniu ostatecznym, za dobre i godne szacunku.

KKK 364;
por. 1500-1505.

IV. LITERATURA

Franciszek, *Audiencja generalna*, 10.06.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150610_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Gaweł A., *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 921-1054.

Jan Paweł II, *Apel Jasnogórski*, Częstochowa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 499-504.

Knez R., *Poznaję – wybieram. Programy integracyjno-profilaktyczne dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Karasowska A., *Profilaktyka na co dzień. Alkohol w życiu nastolatków*, Wydawnictwo Edukacyjne Parpa, Warszawa 2005.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987.

Moneta-Malewska M., *Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Ostrowska K., *Zdrowie, wychowanie, osobowość*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Paź B., *Szkoła, która ochrania*, wyd. Rubikon, Kraków 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wychowanie na rozdrożu, red. F. Adamski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999.

Zajączkowski K., *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, wyd. Rubikon, Kraków 2001.

Zdrowie dzieci i młodzieży w aspekcie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, red. A. Jopkiewicz, J. Schejbal, wyd. Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 1998.

FILM EDUKACYJNY

Wartość zdrowia

https://youtu.be/JfSXImKab_s

9.

Życie jako zadanie

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Integralny rozwój osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój fizyczny, intelektualny i duchowy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Przyjęcie odpowiedzialności za swoje życie i jego rozwój

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Życie ludzkie jest darem natury i Boga.
- Obrona życia jest obowiązkiem każdego człowieka.
- Człowiek nie jest twórcą życia, lecz jego zarządcą.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Dar życia, który Stwórca powierzył człowiekowi, domaga się od człowieka, aby miał świadomość jego wartości i przyjmował go z odpowiedzialnością.
- Człowiek jest powołany również do tego, aby być roztropnym i odpowiedzialnym gospodarzem w świecie natury.
- Rodzicielstwo jest zadaniem przekazywania życia, otoczenia go troską i wychowania.

Zasady

- Życie traktuję jako największą wartość i dar, który należy rozwijać, wzbogacać i realizować.
- Rozwijam swoje zdolności i talenty.
- W sprawach życiowych radzę się doświadczonych i mądrych ludzi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Podstawowym obowiązkiem rodziców jest wychowanie dziecka od jego poczęcia aż do chwili całkowitego usamodzielnienia się.
- Wszelkie ataki godzące w życie, winny się spotkać ze zdecydowanym sprzeciwem.
- Dorastanie młodych ludzi w prawidłowo funkcjonującej rodzinie przygotowuje do odpowiedzialnego przekazywania życia.

Zasady

- Uczę moje dzieci odpowiedzialnego rodzicielstwa.
- Ostrzegam dorastające dziecko przed lekkomyślnym narażaniem swego zdrowia i życia.
- Dbam o zachowanie obyczajów w rodzinie.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowawca kształtuje osobowość wychowanka – jego charakter, życie emocjonalne i duchowe.

- Przyznanie wszystkim obywatelom prawa do życia jest podstawą cywilizacji miłości.
- Pedagogizacja rodziców jest formą współpracy szkoły z domem rodzinnym ucznia.

Zasady

- Promuję w szkole wychowanie prorodzinne poprzez organizowanie spotkań, pogadanek, dyskusji itp.
- Dokładam wszelkich starań, by przygotować wychowanków do dojrzałego i odpowiedzialnego wkroczenia w dorosłe życie.
- Wskazuję uczniom niezbędną wiedzę dotyczącą obrony życia i szanowania zdrowia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkoła może organizować odczyty, prelekcje, pokazy filmów, spotkania z gośćmi, które będą dotyczyły promocji życia rodzinnego i ochrony życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci oraz zagadnień integralnego rozwoju człowieka.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek, z właściwym entuzjazmem, angażuje się w przedsięwzięcia, które przyczyniają się do jego rozwoju intelektualnego, fizycznego i duchowego. W ten sposób przygotowuje się do przyjęcia czekających go w życiu dorosłym zadań.

1.10. ZAGROŻENIA

Na świecie utrzymuje się nierówność społeczna. Postęp techniczny i materialny dokonuje się kosztem wyzysku ludzi ubogich. Społeczeństwa poddane są presji propagandy antyrodzinnej, poczynając od zafałszowania samej definicji rodziny poprzez zakwestionowanie jej istoty i roli, aż do reklamowania rozwiązłości i ułatwiania rozwodów. Podczas lekcji wychowania seksualnego młodzież dowiaduje się o sposobach aborcji, technikach współżycia seksualnego i ich praktycznym stosowaniu. Ukrywane są skutki ingerencji w poczęcie nowego życia, np.: utrata płodności, fizyczne i psychiczne niszczenie organizmu.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Czy życie jest zadaniem? W pewnym sensie można tak powiedzieć. Przede wszystkim życie jest darem od Boga. Powinniśmy, więc bronić go najlepiej, jak potrafimy. Jesteśmy za nie odpowiedzialni.

Powinniśmy świadomie podchodzić do zadania, jakim jest nasze życie. Wiadomo jednak nie od dziś, że jest to bardzo trudne. W „rozwiązaniu" tego zadania pomagają nam przede wszystkim nasi rodzice i najbliżsi, ale i szkoła, nauczyciele. Do nich zawsze możemy się zwrócić w trudnej sytuacji.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Oskar i pani Róża to jedna z najpiękniejszych i najsłynniejszych powieści francuskiego pisarza. Na kartach tej książki poznajemy cały sekret życia. A wszystko to dzięki małemu Oskarowi, który tak dojrzale podchodzi do tego tematu, tematu życia i śmierci.

Szanowny Panie Boże,

Dzisiaj rano, o ósmej, powiedziałem Peggy Blue, że kocham ją, tylko ją i że nie wyobrażam sobie życia bez niej. Rozpłakała się, wyznała, że zdejmuję jej z serca wielki ciężar, bo ona też kocha tylko mnie i na pewno już nigdy nikogo nie znajdzie, zwłaszcza teraz, kiedy jest różowa. Wtedy, ciekawa rzecz, zaczęliśmy oboje płakać, ale to było bardzo przyjemne. Fajne jest życie we dwoje. Szczególnie po pięćdziesiątce, kiedy ma się za sobą różne przejścia.

E.E. Schmitt, *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 66.

Przytoczony cytat ukazuje nam, w oczach umierającego dziecka, jak ważne i przyjemne może być życie. Człowiek nie tworzy życia. On nim zarządza. I właśnie mały Oskar robi to, wiedząc, jak mało czasu mu zostało. Poznaje zalety wspólnego życia i wielką siłę miłości. Można by więc rzec, że tak ciężko doświadczone przez życie dziecko „rozwiązuje" to trudne zadanie na szóstkę. I do tego my wszyscy powinniśmy dążyć.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Istnieje antynomia pomiędzy młodością a śmiercią. Śmierć wydaje się daleka od młodości. Tak, skoro jednak młodość oznacza projekt całego życia, projekt zbudowany wedle kryterium sensu i wartości, nieodzowne jest również w młodości pytanie o kres. Pozostawione samemu sobie doświadczenie ludzkie mówi to samo, co Pismo Święte: „postanowione jest człowiekowi raz umrzeć" (Hbr 9,27). Pisarz natchniony dodaje: „a potem sąd" (Hbr 9,27). Chrystus zaś mówi: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki" (J 11,25 n.). Pytajcie zatem Chrystusa, jak młody człowiek w Ewangelii: „Co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?".

PS 5.

Pewnego razu zadałem wam pytanie: Gdzie jest wasz skarb, gdzie spoczywa wasze serce? (por. wywiad udzielony grupie młodych Belgów, 31 marca 2014 r.). Tak, nasze serca mogą przywiązać się do prawdziwych lub fałszywych skarbów, mogą znaleźć prawdziwy odpoczynek albo się uśpić, stając się leniwe i odrętwiałe. Najcenniejszym dobrem, jakie możemy mieć w życiu, jest nasza relacja z Bogiem. Czy jesteście o tym przekonani? Czy zdajecie sobie sprawę z nieocenionej wartości, jaką macie w oczach Boga? Czy wiecie, że jesteście kochani i akceptowani przez Niego bezwarunkowo, tacy, jakimi jesteście? Kiedy zanika postrzeganie tego, istota ludzka staje się niezrozumiałą zagadką, ponieważ właśnie świadomość, że jesteśmy bezwarunkowo kochani przez Boga, nadaje sens naszemu życiu. Czy pamiętacie rozmowę Jezusa z bogatym młodzieńcem (por. Mk 10, 17-22)? Ewangelista Marek pisze, że Pan spojrzał na niego z miłością (por. w. 21), a następnie zachęcił go do pójścia za Nim, aby znalazł prawdziwy skarb. Drodzy młodzi, życzę wam, aby to spojrzenie Chrystusa, pełne miłości, towarzyszyło wam przez całe życie.

Franciszek, *Orędzie Papieża Franciszka na XXX Światowy Dzień Młodzieży 2015 r.*, Watykan, 31.01.2015, [online:]https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html [dostęp: 19.07.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

A oto zbliżył się do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?" Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowaj przykazania". Zapytał Go: „Które?" Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego!" Odrzekł Mu młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?" Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!" Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości.

Mt 19,16-22;
por. Wj 12,24-34;
Mdr 11,24-26.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia. Jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na Jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim.

KKK 2280;
por. 336.

IV. LITERATURA

Drączkowski F., *Nasze powołanie do szczęścia*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Dziewiecki M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, wyd. Rhetos, Warszawa 2004.

Franciszek, *Orędzie Papieża Franciszka na XXX Światowy Dzień Młodzieży 2015 r.*, Watykan, 31.01.2015, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html [dostęp: 19.07.2021].

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, Listy, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Manenti A., *Powołanie. Psychologia i łaska*, wyd. Ojców Franciszkanów, Kraków 1995.

Martini C.M., *Powołanie świeckich*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

Meissner K., *Twoje życie. Rozmowy z dziewczyną o życiu, rodzinie, małżeństwie, płciowości, miłości*, wyd. Oficyna Współczesna, Poznań 1991.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 66.

Zwoliński A., *Błogosławieni jesteście. Powołanie chrześcijanina*, wyd. Sióstr Loretanek, Warszawa 2003.

10.

Procesy życia i jego przemiany

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój osobowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Osiągnięcie dojrzałości

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Znajomość siebie i panowanie nad sobą

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Osiągnięcie dojrzałości psychicznej, obejmującej sferę intelektualną, uczuciową, społeczną i moralną, wymaga przejścia przez osobę złożonego procesu rozwoju.
- Osiąganie dojrzałości można rozumieć jako proces przemian, zmierzający do umiejętnego i twórczego kierowania sobą.

– Poznanie i akceptacja samego siebie jest podstawą podejmowania trudu nad własnym rozwojem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Pełen rozwój człowieka zakłada pracę nad pozytywnymi cechami charakteru przy równoczesnej walce z wadami.
– Dążenie do samorealizacji daje poczucie szczęścia, pomimo że ta samorealizacja bywa okupiona trudnościami.
– Podstawą dojrzałości osobowej człowieka jest realne poznanie świata, odróżnianie prawdy od pozorów, posiadanie własnych sądów i umiejętność właściwej oceny.

Zasady

– Staram się panować nad skrajnymi stanami moich emocji i uczuć.
– Kontroluję swoje emocje, by dostosowywać je odpowiednio do społecznych zasad postępowania.
– Uczę się podporządkowywać uczucia niższe (np.: zazdrość, pychę) cnotom: skromności, bezinteresowności, poświęceniu, dobroci itd.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Wygórowane ambicje wobec dziecka mogą stać się przyczyną jego kompleksów.
– Bunt, załamanie, rozczarowanie sobą są normalnymi procesami dojrzewania młodego człowieka.
– Od rodziców młody człowiek uczy się odpowiedzialnego przeżywania swojej seksualności.

Zasady

– Towarzyszę dziecku w jego dojrzewaniu i wyborach dróg życiowych, nie narzucam mu jednak swoich oczekiwań i wizji.
– Rozmawiam z młodym człowiekiem o błędnym pojmowaniu miłości – utożsamianiu jej ze zmysłowością, zaspokajaniem pożądliwości.
– Pomagam młodemu człowiekowi zachować dystans w stosunku do poznawanej i ocenianej rzeczywistości życia.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy zachować proporcje między ukazywaniem zalet i wad wychowanka.
- Formacja nauczyciela winna opierać się na doskonaleniu się pod względem indywidualnym i społecznym.
- Rolą nauczyciela jest wydobycie z ucznia jak najwięcej dobra oraz pomoc w jego rozwoju.

Zasady

- Na wybranych przykładach ukazuję uczniom konieczność dojrzewania do miłości.
- Staram się rozbudzić wśród uczniów zainteresowanie procesami życia ludzkiego.
- Uważam, by pochopną oceną nie zagłuszyć pozytywnych cech ucznia.
- Promuję zachowanie czystości przedmałżeńskiej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dobierają się w pary (osoby płci odmiennej) i dzielą na dwa zespoły. Każda para z pierwszej grupy ma za zadanie napisać 10 punktów na temat: *Jak chciałbym/chciałabym być kochany/a przez moją żonę/męża?* Drugą grupę stanowią pary, które piszą 10 punktów na temat: *Moja miłość do męża/żony*. Losowo wybrana osoba z zespołu pierwszego zostaje połączona z odpowiednią osobą z zespołu drugiego. W ten sposób otrzymujemy wypowiedzi, które dają nam obraz pojmowanej przez uczniów miłości. Przygotowuje to ich tym samym do jej realizacji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada obiektywny osąd swoich wad i zalet. Rozumie procesy, jakie się w nim dokonują i umie spokojnie je przeżywać. Potrafi panować nad swoją zmysłowością, uczuciami i emocjami. Jest przystosowany do życia społecznego, odpowiedzialny, zdolny do poświęceń, ale również świadomy swojej wartości. Potrafi kierować się sumieniem i żyć wartościami nawet w sytuacji, gdy spotyka się to z dezaprobatą ze strony innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Zdarza się, że rodzice po zdaniu przez dziecko egzaminu dojrzałości zwalniają się z odpowiedzialności za jego wychowanie i traktują go jak równorzędnego partnera. Młodzi, stojący u progu dorosłego życia, pozbawieni oparcia, autorytetu i porady, padają ofiarą własnej naiwności, niewiedzy i braku doświadczenia. Inną niebezpieczną postawę prezentują rodzice, którzy roztaczając nad młodym człowiekiem zaborczą i autorytarną opiekę, ograniczają jego wolność samostanowienia, podejmowania decyzji i osobistych wyborów – elementów niezbędnych do osiągnięcia dojrzałości osobowej.

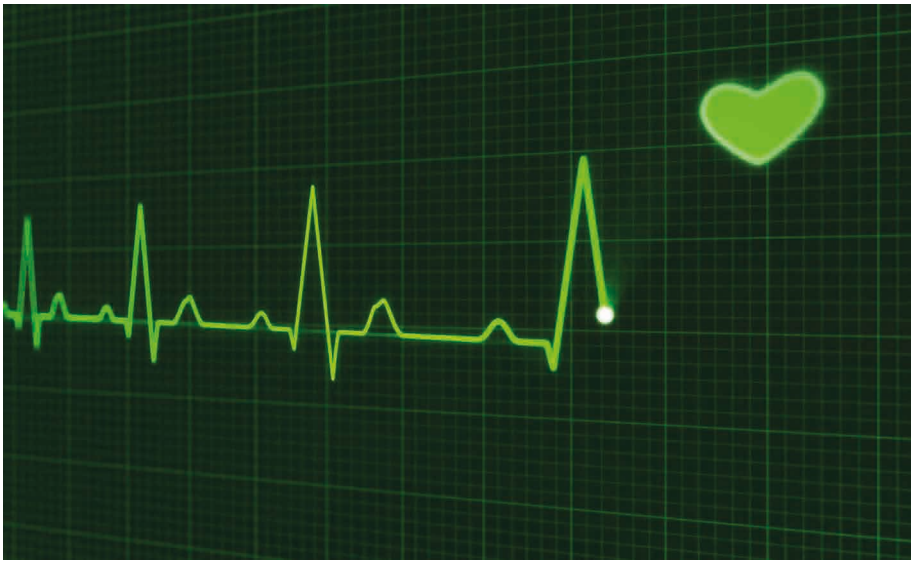

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Proces życia wymaga od nas wielu przygotowań i stawia przed nami coraz to nowsze zadania. Bardzo ważne jest, abyśmy nie zagubili się w osiąganiu dojrzałości. Musimy dobrze poznać samego siebie i umieć nad sobą zapanować. Cały czas pamiętajmy, że mamy zalety, ale także i wady. I przy równoczesnym rozwoju naszych zalet, walczmy z naszymi wadami, aby wyeliminować je z procesu naszego życia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Oskar i pani Róża to nowela autorstwa Erica-Emmanuela Schmitta opowiadająca o chłopcu umierającym na białaczkę i jego przyjaźni z wolontariuszką, którą chłopiec nazywa „ciocią". Pani Róża pozwala Oskarowi pogodzić się z nadchodzącą nieuchronnie śmiercią. Wymyśla dla Oskara zadanie, a mianowicie chłopiec ma przeżywać każdy kolejny dzień tak, jakby było to 10 lat. Dzięki temu w książce mamy doskonale odzwierciedlony proces całego życia człowieka.

Szpital to cholernie sympatyczne miejsce: pełno tu uśmiechniętych dorosłych, którzy głośno mówią, jest też mnóstwo zabawek i panie wolontariuszki, które chcą się bawić z dziećmi, i są koledzy, na których zawsze można liczyć, tacy jak Bekon, Einstein czy Pop Corn, jednym słowem, szpital to sama radość, jeżeli jest się mile widzianym pacjentem.

Ja przestałem być mile widziany. Od czasu przeszczepu szpiku czuję, że nie jestem mile widziany. Kiedy doktor Dusseldorf bada mnie rano, nie ma już do mnie serca, rozczarowuję go. Patrzy na mnie bez słowa, jakbym popełnił jakiś błąd. A przecież tak się starałem w czasie operacji. Byłem grzeczny, dałem się uśpić, nie krzyczałem, kiedy mnie bolało, łykałem wszystkie lekarstwa. Bywają dni, kiedy mam ochotę go objechać, powiedzieć mu, że może to on, doktor Dusseldorf, ze swoimi czarnymi brwiami, po prostu schrzanił operację. Ale nic z tego. Ma taką nieszczęśliwą minę, że obelgi więzną mi w gardle. I im dłużej doktor Dusseldorf milczy ze swoją zmartwioną miną, tym bardziej ja czuję się winny. Zrozumiałem już, że stałem się złym pacjentem, pacjentem, który podważa wiarę w nieograniczone możliwości medycyny.

E.E. Schmitt, *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 16-17.

W przytoczonym powyżej cytacie możemy dostrzec olbrzymią dojrzałość umierającego dziecka. Widzimy, że Oskar bardzo dobrze radzi sobie w poznaniu i akceptacji swojego trudnego życia. Życia, które przecież niedługo się skończy, o czym chłopiec wie. Mimo to cały czas realizuje ten trudny proces życia i tego właśnie powinniśmy się od niego uczyć.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Musisz się zdobyć na pytanie o życie wieczne. Albowiem „przemija postać tego świata" (1 Kor 7,31). I każdy z nas jest poddany jego przemijaniu. Człowiek rodzi się z perspektywą dnia swojej śmierci w wymiarze świata widzialnego. Równocześnie – człowiek, którego wewnętrzną racją bytu jest, aby przerastał siebie, nosi w sobie także to wszystko, czym przerasta świat.

To wszystko, czym człowiek – tkwiąc w świecie – przerasta świat w samym sobie, tłumaczy się obrazem i podobieństwem Boga, które wpisane jest w istotę ludzką od początku. I to wszystko, czym człowiek przerasta świat, nie tylko uzasadnia pytanie o życie wieczne, ale czyni je wręcz nieodzownym. Jest to pytanie, które ludzie zadają sobie od dawna, nie tylko w obrębie chrześcijaństwa, również i poza nim. Musicie zdobyć się na odwagę, aby je również postawić, tak jak młodzieniec z Ewangelii. Chrześcijaństwo uczy nas rozumienia doczesności z perspektywy królestwa Bożego, z perspektywy życia wiecznego. Bez tej perspektywy doczesność, choćby najbogatsza, choćby najwszechstronniej ukształtowana, nie przynosi człowiekowi na końcu niczego innego, jak tylko: konieczność śmierci.

Istnieje antynomia pomiędzy młodością a śmiercią. Śmierć wydaje się daleka od młodości. Tak. Skoro jednak młodość oznacza projekt całego życia, projekt zbudowany wedle kryterium sensu i wartości, nieodzowne jest również w młodości pytanie o kres. Pozostawione samemu sobie doświadczenie ludzkie mówi to samo, co Pismo Święte: „postanowione jest człowiekowi raz umrzeć" (Hbr 9,27). Pisarz natchniony dodaje: „a potem sąd" (Hbr 9,27). Chrystus zaś mówi: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki" (J 11,25). Pytajcie zatem Chrystusa, jak młody człowiek w Ewangelii: „Co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?" (Łk 10,17).

PS 5.

W kolejnych, następujących po sobie dniach, człowiek ma różnorakie nadzieje, małe i większe – różne w różnych okresach życia. Czasami może się wydawać, że spełnienie jednej z tych nadziei zadowoli go całkowicie i że nie będzie potrzebował innych nadziei. W młodości może to być nadzieja na wielką i zaspokajającą miłość; nadzieja na zdobycie pozycji, odniesienie takiego czy innego sukcesu określającego przyszłe życie. Kiedy jednak te nadzieje spełniają się, okazuje się z całą wyrazistością, że w rzeczywistości to nie było wszystko. Staje się ewidentne, że człowiek potrzebuje innej nadziei, która idzie dalej. Staje się jasne, że może zaspokoić go jedynie coś nieskończonego, co zawsze będzie czymś więcej niż to, co kiedykolwiek może osiągnąć.

SpS 30.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Umiem cierpieć biedę, umiem i obfitować. Do wszystkich w ogóle warunków jestem zaprawiony: i być sytym, i głód cierpieć, obfitować i doznawać niedostatku. Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia.

Flp 4,12-13;
por. Łk 15,11-32.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Prawdziwy rozwój obejmuje całego człowieka. Chodzi o to, by rozwijać zdolność każdej osoby do odpowiedzi na jej powołanie, a więc na wezwanie Boże.

KKK 2461;
por. 588; 821.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Braun-Gałkowska M., *Trudne pytania. Listy o życiu i miłości*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990.

Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, wyd. Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 1996.

Dąbrowski K., W *poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Gała A.E., *Uwarunkowania wychowawcze dojrzałej moralności*, wyd. KPW KUL–Lew, Lublin–Wrocław 1992.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Laskowski J., *Odpowiedzialny wybór małżonka*, Oficyna Przeglądu Powszechnego, Warszawa 1993.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Płużek Z., *Psychologia pastoralna*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misyjnych, Kraków 1991.

Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego «Teorii Dezintegracji Pozytywnej», red. C. Cekiera, I. Niewiadomska, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Wiśniewska-Roszkowska K., *I ty kiedyś założysz rodzinę*, Wydawnictwo Michalineum, Marki-Struga 1991.

11.

Cierpienie i umieranie w życiu moim i moich bliskich

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zrozumienie przygodności ludzkiego życia

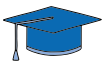

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postaw wobec sytuacji krańcowych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Cierpienie jest nieodłącznym elementem życia człowieka.
- Dążenie do szczęścia pozbawionego cierpienia jest fikcją.
- Doświadczenie cierpienia i śmierci uwrażliwia człowieka na problemy bliźnich i pomaga w ich zrozumieniu.

– Cierpienie może być zawinione przez samego człowieka (stosowanie używek: narkotyków, papierosów, alkoholu).

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Wszelkie zło wyrządzone drugiemu człowiekowi niszczy także mnie.
– Cierpienie dla człowieka jest wezwaniem do przekroczenia siebie.
– Wiele cierpień człowiek sam sobie zadaje przez nierozważne działanie.

Zasady

– Doświadczenia różnorakich cierpień traktuję jako wyzwanie do solidarności i integracji z innymi cierpiącymi.
– Konfrontuję własne wątpliwości, związane z tajemnicą cierpienia i śmierci, z autorytetami moralnymi.
– Nie unikam osób, które cierpią. Towarzyszę moim bliskim w ich chorobie i umieraniu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Człowiek poszukuje sensu cierpienia.
– Doświadczenie cierpienia i śmierci jest trudne do przekazania, dlatego w ich obliczu człowiek pozostaje w pewien sposób samotny.
– Cierpienie przyjęte z wiarą i przeżyte z miłością uszlachetnia człowieka.

Zasady

– Staram się, by kara, jaką nakładam na dziecko, była proporcjonalna do jego winy, nie większa niż ta, którą dziecko jest w stanie znieść, oraz uzasadniona i zrozumiała dla niego.
– Pomagam mojemu dziecku odnaleźć sens jego cierpienia w świetle słów Pisma Świętego, Nauczania Kościoła oraz pozytywnych przykładów.
– Uczę dziecko mężnego i pokornego znoszenia trudów.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Zadanie nauczyciela polega nie tylko na przekazywaniu uczniom wiadomości, ale również na wychowaniu ich na uczciwych, prawych i dobrych ludzi.
- Doświadczenie śmierci bliskich uczy dystansu wobec rzeczy doczesnych i koncentracji na wartościach nieprzemijających, duchowych.
- Żal po utracie kogoś bliskiego ma psychologiczne etapy: rozpaczy, pytania dlaczego to mnie spotkało, refleksji i wreszcie akceptacji.

Zasady

- Przypominam uczniom o solidarności z kolegami, którzy mają trudności, problemy, czy też doświadczają cierpienia.
- Ukazuję młodym ludziom pozytywny wymiar przykazań, norm i zasad jako drogi uniknięcia niepotrzebnych cierpień.
- Staram się żyć tak, aby być autorytetem dla moich uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W przypadku, gdy jeden z uczniów przeżywa cierpienie związane z chorobą, problemami w domu lub śmiercią najbliższych, należy zachęcić pozostałe osoby z klasy do organizowania konkretnej pomocy: duchowej, materialnej, czy też zasugerować odwiedzanie kolegi. Ważna jest tutaj gotowość do wsparcia. Osoby przeżywające cierpienie potrzebują osób, które ich wysłuchają lub po prostu będą w pobliżu. Należy zorientować się, jakiego charakteru pomocy potrzebuje taka osoba.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obcowanie ze śmiercią bliskich osób pomaga w spojrzeniu na sprawy i dobra doczesne z pespektywy pewnego dystansu. Choroba i śmierć świadczą o kruchości i przemijalności ludzkiego życia. W tym świetle wszelkie dążenia do pomnożenia stanu posiadania, osiągnięcia sukcesu czy sławy tracą rolę pierwszorzędną. Wzrasta natomiast samoświadomość i poczucie odpowiedzialności za swoje czyny. Pojawia się pytanie o życie po śmierci. Poddany doświadczeniom cierpienia i śmierci człowiek poznaje swoją niemoc w panowaniu nad sobą i światem. Uczy się pokory. Zaczyna lepiej rozumieć słabości i ograniczenia innych.

1.10. ZAGROŻENIA

Wychowanie w duchu komfortu materialnego, dążenia do sukcesu i przyjemności osłabia odporność człowieka na cierpienie. Pojmowane jest ono jako życiowe nieszczęście i beznadziejna klęska. Reklamuje się działania medyczne i zabiegi kosmetyczne, które mają skutecznie wyeliminować cierpienie, choroby i oznaki przemijania ludzkiego życia. Niestety, działania te podejmowane są wbrew zasadom moralnym: poszanowania godności i integralności człowieka oraz nienaruszalności ludzkiego życia. Ponadto, odsuwając perspektywę śmierci na coraz dalszy plan, odbierają człowiekowi czas potrzebny na podjęcie refleksji nad swoim życiem i postępowaniem.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Śmierć i umieranie towarzyszy nam tak samo, jak cud narodzin. Śmierć jest końcem pewnej drogi, tu na Ziemi. Człowiekowi trudno jest się oswoić z umieraniem. To nigdy nie jest łatwe, zwłaszcza jak odchodzi bliska osoba.

Podobnie jest z cierpieniem. To także nieodłączny element naszego życia, z którym zmagają się ludzie w każdym wieku. Doświadczenie cierpienia może pomóc w uwrażliwieniu nas na krzywdę bliźnich, na ich problemy. Musimy także pamiętać, że bardzo często sami sobie zadajemy cierpienie. A przecież, w wielu wypadkach, można by tego uniknąć.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Historia, która toczy się w powieści Aleksandra Kamińskiego, dotyczy działalności grupy członków Szarych Szeregów w okupowanej Warszawie, w czasie II wojny światowej. Jest to opowieść naznaczona krzywdą ludzką, cierpieniem i umieraniem. Wydaje się, że młodzi ludzie, żyjący w tamtych czasach powinni być niejako przyzwyczajeni do cierpienia, do śmierci, która przecież była wszędzie wokół. Jednak, jak widać na kartach tej książki, oni także czują wielki ból i smutek po stracie swoich towarzyszy. To pokazuje, że nikt nie jest do końca przygotowany na śmierć i obcowanie z nią.

A. Kamiński, *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 184.

> Alek gasł. Tracił przytomność. Rozumiał już, że gra jego życia dobiega końca. Rozumiał i nie przestawał się uśmiechać. Jakaż to wielka była gra.

To krótki fragment z powieści Aleksandra Kamińskiego przedstawiający scenę odejścia jednego z bohaterów – Alka, postrzelonego w czasie akcji pod Arsenałem. Mamy tu przykład bohaterskiej śmierci. Alek zdawał sobie sprawę, że już nikt nie jest w stanie mu pomóc. Umierał jednak nie ze strachem, ale z uśmiechem na ustach. Był spełniony. Oddał życie za ukochaną ojczyznę.

Tamże, s. 191.

> Istotą każdego cierpienia jest to, że pożąda śmierci jak łaskawej i dobrej wybawicielki.

Ten cytat to jakże wymowne słowa dotyczące cierpienia i umierania. Rzeczywiście jest tak, że cierpiący człowiek czasem sam domaga się śmierci, aby już nie czuć bólu. Pamiętajmy jednak, że to nie my, ludzie, decydujemy o tym kto ma odejść z tego świata. Ta decyzja należy do Boga.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Drogi chory bracie! Jeżeli ktoś lub coś każe ci sądzić, że jesteś już u kresu, nie wierz w to! Jeżeli znasz odwieczną Miłość, która cię stworzyła, to wiesz także, że w twoim wnętrzu mieszka dusza nieśmiertelna. Różne są w życiu „pory roku"; jeżeli czujesz akurat, że zbliża się zima, chciałbym, abyś wiedział, że nie jest to pora ostatnia, bo ostatnią porą twojego życia będzie wiosna: wiosna zmartwychwstania. Całość twojego życia sięga nieskończenie dalej niż jego granice ziemskie: czeka cię niebo.

Jan Paweł II, *Czeka nas niebo*, Fatima, 13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 20.

Słowa i czyny Jezusa i Jego Kościoła nie dotyczą jedynie tych, którzy doświadczają chorób, cierpień i różnych form odrzucenia przez społeczeństwo. W głębszym znaczeniu dotyczą samego sensu życia każdego człowieka w jego wymiarze moralnym i duchowym. Tylko człowiek, który uznaje, że jego życie jest dotknięte chorobą grzechu, może odnaleźć prawdę i autentyczność swojego istnienia przez spotkanie z Jezusem Zbawicielem, w myśl jego własnych słów: „Nie potrzebują lekarza zdrowi, ale ci, którzy się źle mają. Nie przyszedłem wezwać do nawrócenia sprawiedliwych, lecz grzeszników" (Łk 5,31-32).

EV 32.

Możemy starać się ograniczyć cierpienie, walczyć z nim, ale nie możemy go wyeliminować. Właśnie tam, gdzie ludzie, usiłując uniknąć wszelkiego cierpienia, starają się uchylić od wszystkiego, co może powodować ból, tam, gdzie chcą zaoszczędzić sobie wysiłku i bólu związanego z prawdą, miłością, dobrem, staczają się w życie puste, w którym być może już prawie nie ma bólu, ale coraz bardziej dominuje mroczne poczucie braku sensu i zagubienia. Nie unikanie cierpienia ani ucieczka od bólu uzdrawia człowieka, ale zdolność jego akceptacji, dojrzewania w nim, prowadzi do odnajdywania sensu przez zjednoczenie z Chrystusem, który cierpiał z nieskończoną miłością.

SpS 37.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana. A modlitwa pełna wiary będzie dla chorego ratunkiem i Pan go podźwignie, a jeśliby popełnił grzechy, będą mu odpuszczone.

Jk 5,14-15;
por. Mt 8,17; 25,36.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Śmierć jest kresem życia ziemskiego. Czas jest miarą naszego życia; w jego biegu zmieniamy się i starzejemy. Jak w przypadku wszystkich istot żyjących na ziemi, śmierć jawi się jako normalny koniec życia. Ten aspekt śmierci jest pewnym przynagleniem dla naszego życia; pamięć o naszej śmiertelności służy także jako przypomnienie, że mamy tylko ograniczony czas, by zrealizować nasze życie. „Pomnij… na Stwórcę swego w dniach swej młodości… zanim wróci się proch do ziemi, tak jak nią był, a duch powróci do Boga, który go dał" (Koh 12,1.7).

KKK 1007;
por. 1006; 1015.

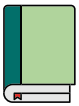

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Brusiło J., *Życie bez bólu? Chrześcijański sens cierpienia a przeciwbólowe działania medycyny*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 1996.

Cierpienie i śmierć, red. A.J. Nowak, Wydawnictwo KUL, Lublin 1992.

Jan Paweł II, *Czeka nas niebo*, Fatima, 13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 8-9.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Kebers C., *Jak mówić o cierpieniu i śmierci?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

Kołodziejczyk H., *Współczesne spojrzenie na tajemnicę cierpienia*, Wydawnictwo Diecezjalne, Skrzynno-Henrykówka–Sandomierz 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Olejnik S., *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1999.

Ostrowska A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ratzinger J., *Śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węcławski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1993.

Wróbel J., *Człowiek i medycyna. Teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1999.

12.

Postawa altruistyczna

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia z ludźmi

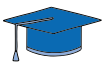

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie cnót społecznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Człowiek jest istotą społeczną i może się rozwijać prawidłowo jedynie w społeczeństwie.
- Postawa altruizmu może wyrażać się w poświęceniu dobra osobistego na rzecz dobra społecznego, a także w odwadze zaangażowania się w obronę słusznych praw bliźniego.
- Czy potrafię poświęcić swój czas potrzebującemu?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Miłość jest bezinteresownym służeniem drugiej osobie.
- Im bardziej człowiek realizuje się przez bezinteresowny dar z siebie, tym bardziej staje się wolny; im bardziej poddaje się dążeniom egoistycznym, tym bardziej zniewala siebie i innych.
- Wychowanie indywidualistyczne sprzyja samorealizacji bez pomocy lub kosztem innych ludzi. Konsekwencją tego jest samotność, wyobcowanie, izolacja.

Zasady

- Uczę się przełamywać nieśmiałość i wygodnictwo, i wychodzę naprzeciw problemom innych ludzi.
- Pomagam, na ile mogę, moim kolegom w ich trudnościach.
- Dzielę się z innymi moimi talentami, umiejętnościami, wiedzą czy dobrami materialnymi.
- Uczę się rezygnować z moich zachcianek, interesów lub planów na rzecz drugiego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Kształtowanie w dziecku postaw altruistycznych jest podstawą jego poprawnego współżycia z innymi.
- Okazywanie dziecku miłości przez rodziców kształtuje u niego pozytywny stosunek do innych ludzi.
- Rodzina stanowi grupę społeczną, w której dziecko przyswaja sobie normy społeczne, zasady współżycia i współdziałania.

Zasady

- Czuję się odpowiedzialny za wszechstronny rozwój całej rodziny.
- Mój stosunek do dzieci powinien być pełen serdeczności, zaufania, delikatności i uprzejmości.
- Wymagam od młodego człowieka postawy pomocniczości oraz altruizmu i jednocześnie sam jestem przykładem poświęcenia i oddania wobec mojego dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W procesie kształcenia ogromną rolę odgrywa wychowanie postaw społecznych: współdziałania, życzliwości, sprawiedliwości oraz altruizmu.
- Odpowiedzialność nauczyciela za wychowanie ucznia ma znaczenie w dalszym życiu wychowanka.
- Wychowanie do wartości musi być połączone ze świadectwem własnego życia.

Zasady

- Kształtuję u uczniów postawę otwartości i wrażliwości na potrzeby innych ludzi.
- Zachęcam uczniów do wzajemnej pomocy i bezinteresownego dzielenia się swoimi zdolnościami, talentami, umiejętnościami i rzeczami materialnymi.
- Czuwam nad tym, aby między wychowankami nie było niezdrowego współzawodnictwa.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Praktycznym wymiarem postawy altruistycznej jest zaangażowanie się uczniów (indywidualne lub grupowe) w różne formy wolontariatu. Mogą to być zajęcia z dziećmi przebywającymi w domach dziecka, pomoc w odrabianiu lekcji w świetlicach, czy też odwiedzanie dzieci w hospicjach.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Altruistyczne wyjście naprzeciw drugiemu człowiekowi wyrywa człowieka ze zbytniej koncentracji na własnych problemach, które są częstą przyczyną smutku, zniechęcenia i depresji. Świadcząc bezinteresownie dobro bliźnim, człowiek zjednuje sobie przyjaciół, buduje pozytywne i harmonijne więzi międzyludzkie.

1.10. ZAGROŻENIA

Nie zawsze młody człowiek uświadamia sobie istotę postawy altruistycznej. Istnieje zagrożenie zatracenia się w postawie altruistycznej. Taki człowiek obwinia siebie za wszelkie zło wokół siebie i czuje się powołany do jego naprawy.

Problemy innych przedkłada nad swoje obowiązki i prawa. Zagrożeniem dla zdrowej postawy altruistycznej jest postawa konformizmu, gdy człowiek zgadza się bezkrytycznie z zasadami i normami dla własnej wygody, nie angażuje się w pomoc drugiemu. W imię utrzymania własnego stanu posiadania (stanowiska, dóbr materialnych, sławy, dobrego imienia) rezygnuje z uczciwości, szczerości i prawdy, podporządkowuje swoje myślenie i działania tym, od których zależy jego stanowisko. Takie postępowanie sprzyja wykształceniu się postawy egoistycznej – kierowanie się tylko własnym dobrem. Kolejnymi zagrożeniami są: postawa uniku – wycofywania się od odpowiedzialności oraz działania na rzecz innych z lęku, by się nie narazić na ewentualne trudności. Skutkiem takich zachowań jest otępienie, brak przyjęcia konkretnego stanowiska oraz zobojętnienie na sprawy drugiego człowieka.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Postawa altruistyczna to, w skrócie, poświęcenie się dla dobra innej jednostki, innego człowieka. Taka postawa, niejednokrotnie wymaga dużej odwagi. Pomaga w relacjach międzyludzkich i w zacieśnianiu więzi. Poza tym tak właśnie rodzą się bohaterowie. Osoba altruistyczna to osoba szlachetna i gotowa do niesienia bezinteresownej pomocy bliźnim. Takie zachowanie jest bardzo trudne do osiągnięcia, zwłaszcza w czasach, w których obecnie żyjemy. Jednak jest to postawa ze wszech miar godna do naśladowania.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Igrzyska śmierci to pierwszy tom trylogii napisany przez Suzanne Collins i wydany po raz pierwszy w 2008 roku w Stanach Zjednoczonych. Jest to powieść z popularnego obecne gatunku science-fiction. W książce mamy bardzo dobrze oddane schematy totalitarnego państwa, które rządzi silną ręką nad podległymi mu dystryktami. Głównym tematem są zawody tzw. Głodowe Igrzyska. Każdy dystrykt musi wystawić dwóch uczestników, którzy walczą na śmierć i życie, aż zostanie tylko jeden zwycięzca. Jest to próba zastraszenia poszczególnych dystryktów, a także pewna forma rozrywki dla lojalnych obywateli Kapitolu.

Nadeszła pora na losowanie. Effie Trinket jak zwykle oznajmia: „Damy mają pierwszeństwo!" i podchodzi do kuli z nazwiskami dziewcząt. Sięga do środka, głęboko zanurza rękę i wyławia karteczkę. Publiczność zgodnie wstrzymuje oddech, można by usłyszeć odgłos upuszczanej szpilki. Robi mi się niedobrze, z desperacką nadzieją powtarzam w myślach, że to nie ja, nie ja, nie ja.

Effie Trinket wraca na mównicę, wygładza papierek i głośno odczytuje nazwisko. To nie ja.

To Primrose Everdeen. […]

Z pewnością nastąpiła pomyłka. To nie może być prawda. Kartka Prim była jedna na wiele tysięcy! Prawdopodobieństwo jej wylosowania graniczyło z niemożliwością, więc nawet się nie martwiła. […]

– Prim! – Z mojego gardła wydobywa się stłumiony okrzyk, mięśnie odzyskują sprawność. […] Doganiam Prim w chwili, gdy ma wejść na schody. Jednym ruchem ręki zagarniam ją za siebie.

– Zgłaszam się na ochotnika! – dyszę. – Chcę być trybutem!

S. Collins, *Igrzyska śmierci*, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012, s. 24-26.

Postawa altruistyczna to działanie na korzyść innych. I taką właśnie postawę wykazuje Katniss Everdeen. W wyniku losowania, jej młodsza siostra została wybrana do roli trybuta na Igrzyskach. Katniss nie mogła się z tym pogodzić i poświęciła się, zgłaszając się jako ochotniczka, choć zdawała sobie sprawę, że prawdopodobnie już nie wróci i nie ujrzy bliskich. Było to zachowanie godne pochwały.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zwracam się szczególnie do was, młodzi chrześcijanie. Bądźcie świadkami Chrystusa przede wszystkim wśród swoich rówieśników. Zmartwychwstały wzywa was, byście nawiązywali przymierze z Nim i między sobą nawzajem, aby nadać miastu kształt bardziej sprawiedliwy, wolny i chrześcijański. Bądźcie twórcami tego przymierza w relacjach z innymi młodymi, w życiu rodzinnym, w swoich dzielnicach, szkołach i uniwersytetach, w miejscach pracy, w ośrodkach sportu i zdrowej rozrywki. Nieście nadzieję i otuchę tam, gdzie panuje rezygnacja i cierpienie. Niech każdy z was będzie gotów okazać życzliwość i pomoc tym, którzy pragną przybliżyć się do wiary i do Kościoła.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 445-446.

Wolontariat, będący niezastąpionym bogactwem społeczeństwa, oznacza nie tyle dawanie rzeczy, ale dawanie samych siebie, niosąc konkretną pomoc najbardziej potrzebującym. […] Św. Paweł w mowie pożegnalnej do starszych Efezu przypomina prawdę, którą wyraził Jezus: „Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu" (Dz 20,35). Drodzy przyjaciele, to jest logika daru, logika często lekceważona […]: służenie swoim czasem, swoimi umiejętnościami i kompetencjami, swoim wykształceniem, swoją wiedzą fachową; jednym słowem, poświęcanie drugiemu uwagi, nie oczekując niczego w zamian na tym świecie […]. Postępując w ten sposób, nie tylko wyświadcza się dobro drugiemu, ale odkrywa się głębokie szczęście, zgodnie z logiką Chrystusa, który oddał całego siebie. Rodzina jest

pierwszym miejscem, w którym człowiek doświadcza bezinteresownej miłości; a kiedy tak nie jest, rodzina się wynaturza, popada w kryzys. To, co przeżywa się w rodzinie, poświęcanie się bez reszty dla dobra drugiego, ma fundamentalne znaczenie wychowawcze, pozwalając nauczyć się przeżywać po chrześcijańsku także relację z kulturą, wolontariat i pracę. […] Bezinteresowności nie nabywa się na rynku ani nie można jej nakazać prawem. A jednak zarówno gospodarka jak i polityka potrzebują bezinteresowności, osób zdolnych do obdarowywania się nawzajem.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Do tego zaś, który Go zaprosił, rzekł: „Gdy wydajesz obiad albo wieczerzę, nie zapraszaj swoich przyjaciół ani braci, ani krewnych, ani zamożnych sąsiadów, aby cię i oni nawzajem nie zaprosili, i miałbyś odpłatę. Lecz kiedy urządzasz przyjęcie, zaproś ubogich, ułomnych, chromych i niewidomych. A będziesz szczęśliwy, ponieważ nie mają czym tobie się odwdzięczyć; odpłatę bowiem otrzymasz przy zmartwychwstaniu sprawiedliwych”.

Łk 14,12-14;
por. Mt 5,38-48; J 4,10-12.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice pierwsi są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci. Wypełniają tę odpowiedzialność najpierw przez założenie ogniska rodzinnego, w którym panuje czułość, przebaczenie, szacunek, wierność i bezinteresowna służba. Dom rodzinny jest właściwym miejscem kształtowania cnót. Wychowanie to wymaga nauczenia się wyrzeczenia, zdrowego osądu, panowania nad sobą, które są podstawą wszelkiej prawdziwej wolności. Rodzice powinni uczyć dzieci podporządkowywać wymiary materialne i instynktowne wymiarom wewnętrznym i duchowym. Na rodzicach spoczywa poważna odpowiedzialność za dawanie dobrego przykładu swoim dzieciom. Jeśli potrafią przyznać się przed nimi do swoich błędów, będą mogli lepiej kierować dziećmi i je poprawiać […].

KKK 2223;
por. 1829; 1939.

IV. LITERATURA

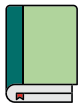

Aronson E., Aronson J., *Człowiek – istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 15.02.2021].

Collins S., *Igrzyska śmierci*, tłum. M. Hesko-Kołodzińska, P. Budkiewicz, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Fedeli M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, tłum. P. Graczykowski, K. Trojan, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jarosz M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Śliwak J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, wyd. RW KUL, Lublin 2001.

Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

13.

Formowanie rodziny

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalno-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie własnej tożsamości poprzez więzy rodzinne

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność tworzenia więzi rodzinnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie są prawa i zadania rodziny?
- Pojęcie „rodziny” w kulturze polskiej i w kulturach innych narodów.
- Kryzys rodziny a kryzys cywilizacji.
- Czy „cywilizacja miłości” jest utopią?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Osoba spełnia swoje powołanie poprzez bezinteresowny dar z siebie samej[1].
- W pojęcie daru wpisany jest wymiar powinności[2].
- Tożsamość człowieka, która jest oparta na zdolności życia w prawdzie i miłości, otwiera go ku życiu w komunii osób[3].

Zasady

- Relację miłości buduję na wzajemnym, bezinteresownym darze z siebie.
- Wolność nie jest dla mnie swobodą czynienia czegokolwiek.
- W swoim osobowym życiu rozwijam wartości miłości i prawdy.
- Zastanawiam się nad moimi zadaniami w rodzinie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzina jest wspólnotą osób zjednoczonych w miłości. Opiera się ona na osobowej komunii małżonków i dzieci.
- Rodzina jest podmiotem, ponieważ tworzą ją osoby[4].
- „Dobrem wspólnym małżonków jest miłość, wierność i uczciwość małżeńska oraz trwałość ich związku «aż do śmierci»”[5].

---

[1] „Człowiek, będący na ziemi jedynym stworzeniem, którego Bóg chciał ze względu na nie samo, nie może się w pełni odnaleźć inaczej, jak tylko przez szczery dar z siebie samego”. KDK 24.

[2] „Wolność oznacza nie tylko dar z siebie, ale oznacza też wewnętrzną dyscyplinę daru. W pojęcie daru wpisana jest nie tylko dowolna inicjatywa podmiotu, ale też wymiar powinności”. LdR 14.

[3] „Tożsamość ta – to zdolność do życia w prawdzie i miłości; więcej nawet – to potrzeba prawdy i miłości jako wymiaru życia osobowego. Tego rodzaju potrzeba prawdy i miłości otwiera człowieka równocześnie na Boga oraz na wszystko, co istnieje – otwiera go w sposób szczególny na drugiego człowieka, otwiera go ku życiu «w komunii»”. LdR 8.

[4] „Rodzina – jest to naprzód dobro «bycia razem»: bycie razem stanowi istotne dobro małżeństwa (stąd jego nierozerwalność) oraz wspólnoty rodzinnej. Dobro to można również określić jako dobro podmiotowości. Osoba jest podmiotem i rodzina jest podmiotem, ponieważ tworzą ją osoby, w których jest ona «zapodmiotowana»”. LdR 15.

[5] LdR 10.

Zasady

- Tłumaczę i ukazuję na czym polega prawdziwe człowieczeństwo[6].
- Nie stosuję prawa panowania silniejszego nad słabszym[7].
- Zrodzenie i wychowanie człowieka domagają się miłości i wierności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Prawo do życia każdego człowieka jest podstawą relacji międzyosobowych[8].
- Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowania swoich dzieci.
- Miłość nadaje wychowaniu właściwy kierunek i sens.

Zasady

- Zachęcam uczniów do promowania kultury życia i cywilizacji miłości.
- Szkoła uczestniczy w procesie wychowania młodej osoby na zasadzie pomocniczości[9].
- Moje relacje w szkole opieram na afirmacji każdej osoby.
- Proces uspołecznienia człowieka dokonuje się w domu rodzinnym i w szkole.

---

[6] „Rodzina w Bożej myśli jest pierwszą szkołą człowieczeństwa w każdej poniekąd postaci: bądź człowiekiem!". LdR 15.

[7] „Właściwe kryterium, które powinno przesądzać o uznaniu godności osoby – to znaczy kryterium szacunku, bezinteresowności i służby – zostaje zastąpione przez kryterium wydajności, funkcjonalności i przydatności: drugi człowiek jest ceniony nie za to, kim «jest», ale za to, co «posiada, czego dokonuje i jakie przynosi korzyści». Oznacza to panowanie silniejszego nad słabszym". EV 23.

[8] „Pod względem prawa do życia każda niewinna istota ludzka jest absolutnie równa wszystkim innym. Ta równość stanowi podstawę wszelkich autentycznych relacji społecznych, które rzeczywiście zasługują na to miano tylko wówczas, gdy są oparte na prawdzie i na sprawiedliwości, uznając i broniąc każdego człowieka jako osoby, a nie jako rzeczy, którą można rozporządzać". EV 57.

[9] „Rodzice nie są w stanie zaspokoić wszystkich zapotrzebowań całościowego procesu wychowawczego, zwłaszcza gdy chodzi o wykształcenie, ale również gdy chodzi o całą szeroką dziedzinę uspołecznienia. W tych dziedzinach, gdzie rodzina nie może skutecznie działać sama, zasada pomocniczości wspiera miłość rodzicielską, odpowiada dobru rodziny. Pomocniczość dopełnia w ten sposób miłość rodzicielską, a równocześnie potwierdza jej fundamentalny charakter". LdR 16.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom, aby przygotowali swoje kroniki rodzinne. Materiał o dziejach swoich rodzin może być wzbogacony o zdjęcia, filmy czy inne pamiątki. Uczeń będzie mógł przedstawić członka swojej rodziny, świadka dawnych wydarzeń rodzinnych i historycznych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że podstawą relacji rodzinnych jest afirmacja człowieka, która dotyczy jego ludzkiej godności. W rodzinie osoby wzajemnie uczą się człowieczeństwa i w pełni je realizują[10]. Młody człowiek ma świadomość, że sam w pełni uczestniczy w procesie wychowania. Wie, że przymierze małżeńskie daje początek rodzinie, a rodzina jest wspólnotą życia i miłości. Rozumie, iż życie rodzinne polega na byciu razem. Tworzy i dzieli się dobrem wspólnym z innymi członkami rodziny. Zdaje sobie sprawę, że „im dobro jest bardziej wspólne, tym jest też bardziej własne: moje – twoje – nasze”[11]. Funkcjonuje w rodzinie – przestrzeni bezinteresownego daru. Rozeznaje, że rodzicielstwo jest związane z odpowiedzialnością za nowe życie. Buduje relacje społeczne w oparciu o wartości przekazywane i praktykowane w rodzinie.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak darowania siebie może doprowadzić u młodego człowieka do relacji osobowych opartych na egoizmie. Nie będzie on zdolny żyć we wspólnocie osób, jaką jest rodzina. Przyjęcie tzw. wolnej miłości może doprowadzić do postawy używania drugiej osoby, aby osiągać własne cele. Istnieje ryzyko wystąpienia

[10] „Pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może się on odłączyć. Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, może więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza sam fakt bycia człowiekiem. A jeśli w tym przyjściu na świat oraz we wchodzeniu na świat człowiekowi brakuje rodziny, to jest to zawsze wyłom i brak nad wyraz niepokojący i bolesny, który potem ciąży nad całym życiem. […] Człowiek wychodzi z rodziny, aby z kolei w nowej rodzinie urzeczywistnić swe życiowe powołanie. Ale nawet kiedy wybiera życie w samotności – to i tutaj rodzina pozostaje wciąż jak gdyby jego egzystencjalnym horyzontem jako ta podstawowa wspólnota, na której opiera się całe życie społeczne człowieka w różnych wymiarach aż do najrozleglejszych. Czyż nie mówimy również o «rodzinie ludzkiej», mając na myśli wszystkich na świecie żyjących ludzi?”. LdR 2.

[11] LdR 10.

braku odpowiedzialności za przekazywane wychowanie dzieci. Młody człowiek może zacząć pojmować rodzinę jako (zbiorowość) ograniczającą jego wolność.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Więzy rodzinne są szczególnie ważne w naszym życiu. Jednak musimy się nauczyć jak je formować, jak je umiejętnie tworzyć. To nie jest takie proste zadanie. Przede wszystkim formowanie rodziny opiera się na wspólnocie i miłości. Dzięki więzom rodzinnym, dzięki rodzinie, którą założymy, kształtuje się nasza własna tożsamość. Musimy pamiętać, że instytucja rodziny wiąże się również z macierzyństwem i ojcostwem. Rodzice mają prawo do wychowywania swojego potomstwa, a wszystko to dzięki wszechobecnej miłości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W *Panu Tadeuszu* Adam Mickiewicz porusza wiele istotnych kwestii. Jedną z nich są więzy rodzinne, co widzimy na przykładzie relacji ks. Robaka z tytułowym bohaterem. Istotnym wątkiem jest także miłość Zosi i Tadeusza, która w oczywisty sposób prowadzi do założenia nowej rodziny.

Wojski odszedł, a starcy, zaczerpnąwszy miodu,
Zadumani zwrócili oczy w głąb ogrodu,
Gdzie ów dorodny ułan rozmawiał z panienką.
Właśnie ułan ująwszy jej dłoń lewą ręką
(Prawą miał na temlaku, widać, że był ranny),
Z takiemi odezwał się słowami do panny:
„Zofijo, musisz to mnie koniecznie powiedzieć,
Nim zamienim pierścionki, muszę o tem wiedzieć.
I cóż, że przeszłej zimy byłaś już gotowa
Dać słowo mnie? Ja wtenczas nie przyjąłem słowa:
Bo i cóż mi po takiem wymuszonem słowie?
Wtenczas bawiłem bardzo krótko w Soplicowie;
Nie byłem taki próżny, ażebym się łudził,
Żem jednem mem spójrzeniem miłość w tobie wzbudził.
Ja nie fanfaron; chciałem mą własną zasługą
Zyskać twe względy, choćby przyszło czekać długo.
Teraz jesteś łaskawa twe słowo powtórzyć:
Czymże na tyle łaski umiałem zasłużyć?
Może mnie bierzesz, Zosiu, nie tak z przywiązania,
Tylko że stryj i ciotka do tego cię skłania;
Ale małżeństwo, Zosiu, jest rzecz wielkiej wagi,
Radź się serca własnego, niczyjej powagi
Tu nie słuchaj, ni stryja groźb, ni namów cioci;
Jeśli nie czujesz dla mnie nic oprócz dobroci,
Możem te zaręczyny czas jakiś odwlekać,
Więzić twej woli nie chcę, będziem, Zosiu, czekać.
Nic nas nie nagli, zwłaszcza że wczora wieczorem
Dano mi rozkaz zostać w Litwie instruktorem
W pułku tutejszym, nim się z mych ran nie wyleczę.
I cóż, kochana Zosiu?

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987, s. 321-322.

W przytoczonym cytacie odkrywamy wartość formowania rodziny. W monologu Tadeusza dostrzegamy jego zamiary co do wspólnej przyszłości, jaką planuje wraz z Zofią, wybranką jego serca. W zasadzie są to oświadczyny

Tadeusza, a wiemy z kart powieści, że Zosia zgodziła się i para zaręczyła się niedługo po tym wydarzeniu. Widzimy więc dwójkę ludzi, których połączyła wzajemna miłość, którzy kochają się i chcą stworzyć rodzinę.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

FC 18.

„Kto wam poda kubek wody – mały gest – w imię moje, nie utraci swojej nagrody", mówi Jezus (por. Mk 9,41). Tych małych gestów uczymy się w domu, w rodzinie; gubią się one pośród wszystkich innych rzeczy, jakie robimy, ale sprawiają, że zmianie ulega dzień powszedni. Są to ciche rzeczy dokonywane przez matki i babki, przez ojców i dziadków, przez dzieci, przez braci. Są to małe oznaki czułości, miłości i współczucia. Jak ciepła kolacja, na jaką cieszymy się wieczorem, wczesny obiad czekający

na kogoś, kto wstaje wcześnie, aby iść do pracy. Swojskie gesty. Jak błogosławieństwo zanim położymy się spać czy też uścisk, gdy wracamy po ciężkim dniu pracy. Miłość ukazuje się w małych rzeczach, przez dbałość o małe codzienne znaki, które sprawiają, że życie ma zawsze posmak domu. Wiara wzrasta, gdy jest przeżywana i ukształtowana przez miłość. Dlatego nasze rodziny, nasze domy, są prawdziwymi Kościołami domowymi. Są miejscami właściwymi dla wiary, w których wiara staje się życiem, a życie rozwija się w wierze.

Franciszek, *Msza św. na zakończenie Światowego Spotkania Rodzin. Homilia*, Filadelfia, 27.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150927_usa-omelia-famiglie.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Bądźcie sobie wzajemnie poddani w bojaźni Chrystusowej. Żony niechaj będą poddane swym mężom, jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak i Chrystus – Głową Kościoła: On – Zbawca Ciała. Lecz jak Kościół poddany jest Chrystusowi, tak i żony mężom – we wszystkim. Mężowie, miłujcie żony, bo i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, aby go uświęcić, oczyściwszy obmyciem wodą, któremu towarzyszy słowo, aby samemu sobie przedstawić Kościół jako chwalebny, nie mający skazy czy zmarszczki, czy czegoś podobnego, lecz aby był święty i nieskalany. Mężowie powinni miłować swoje żony, tak jak własne ciało. Kto miłuje swoją żonę, siebie samego miłuje.

Ef 5,21-28; por. Mt 19,5-6.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

KKK 2397.

Przymierze dobrowolnie zawarte przez małżonków zakłada wierną miłość. Zobowiązuje ich ono do zachowania nierozerwalności małżeństwa.

KKK 2398; por. 2360; 2361.

Płodność jest dobrem, darem i celem małżeństwa. Małżonkowie przekazując życie, uczestniczą w ojcostwie Boga.

IV. LITERATURA

Franciszek, *Msza św. na zakończenie Światowego Spotkania Rodzin. Homilia*, Filadelfia, 27.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150927_usa-omelia-famiglie.html [dostęp: 15.02.2021].

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, *Rodzina. Nauczanie moralne Jana Pawła II*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Ossewska, wyd. Polwen, Radom 2006.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. Majdański, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2000.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wojtyła K., *Promieniowanie ojcostwa*, wyd. Stowarzyszenie Studio Teatr Test, Warszawa 2018.

Wojtyła K., *Przed sklepem jubilera*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2011.

Wolski K., *Nazaret – źródło świętości*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2001.

14.

Integralność osoby ludzkiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność poznawania prawdy o samym sobie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy szacunku wobec siebie samego i innych osób

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniają się fundamentalne ludzkie wartości?
- Ludzka natura jest miarą kultury[1].

[1] „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To coś to właśnie ludzka natura: to ona jest

– Jedność konstruktywna i destruktywna w osobowości człowieka.
– Czym jest integracja międzyosobowa?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Każda osoba jest niepowtarzalna[2].
– Osoba uzyskuje pełną tożsamość poprzez uznanie prawdy o sobie[3].
– Prawo naturalne opiera się na naturze osoby, którą jest jedność duszy i ciała[4].

Zasady

– Kształtuję wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa[5].
– Nieustannie pogłębiam relację z Bogiem[6].
– Zachowuję integralną wizję osoby ludzkiej[7].

---

miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swojego bytu". VSpl 53.

[2] „Każdy człowiek w całej tej niepowtarzalnej rzeczywistości bytu i działania, świadomości i woli, sumienia i serca. Człowiek, który – każdy z osobna (gdyż jest właśnie osobą) – ma swoją własną historię życia, a nade wszystko swoje własne dzieje duszy. Człowiek, który zgodnie z wewnętrzną otwartością swego ducha, a zarazem z tylu i tak różnymi potrzebami ciała, swej doczesnej egzystencji, te swoje osobowe dzieje pisze zawsze poprzez rozliczne więzi, kontakty, układy, kręgi społeczne, jakie łączą go z innymi ludźmi – i to począwszy już od pierwszej chwili zaistnienia na ziemi, od chwili poczęcia i narodzin". RH 14.

[3] „Tak więc, nowoczesny totalitaryzm wyrasta z negacji transcendentnej godności osoby ludzkiej, będącej widzialnym obrazem Boga niewidzialnego i właśnie dlatego z samej swej natury podmiotem praw, których nikt nie może naruszać: ani jednostka czy grupa, ani też klasa, naród lub państwo". CA 44.

[4] „Cała osoba, włącznie z ciałem, zostaje powierzona samej sobie i właśnie w jedności duszy i ciała jest podmiotem własnych aktów moralnych". VSpl 48.

[5] „Możemy teraz zrozumieć prawdziwy sens prawa naturalnego: odnosi się ono do pierwotnej natury właściwej człowiekowi, do natury osoby ludzkiej, którą jest sama osoba jako jedność duszy i ciała, jako jedność wszystkich jej skłonności zarówno duchowych, jak biologicznych, oraz wszelkich innych właściwości, które są jej niezbędne, by mogła dążyć do swego celu". VSpl 50.

[6] „Kiedy odrzuca się Boga i żyje tak, jakby On nie istniał, albo nie szanuje się Jego przykazań, łatwo odrzuca się lub podważa godność ludzkiej osoby i nienaruszalność jej życia". EV 96.

[7] „W miarę bowiem jak wzrasta ilość i zróżnicowanie elementów składających się na kulturę, równocześnie maleje u poszczególnych ludzi zdolność ich odbierania i organicznego ich porządkowania, tak że coraz bardziej zanika typ człowieka uniwersalnego. Na każdym człowieku spoczywa jednak obowiązek zachowywania wizji integralnej osoby ludzkiej, w której dominują wartości: inteligencji, woli, sumienia i braterstwa. Wszystkie one mają podstawę w Bogu Stwórcy, w Chrystusie zaś zostały w niezwykły sposób oczyszczone i wyniesione". KDK 61.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość małżeńska jest całkowitym darem z siebie dla współmałżonka.
- Miłość małżeńska związana jest z odpowiedzialnym rodzicielstwem[8].
- Funkcją integracji w czynie jest urzeczywistnienie osobowej struktury samo-panowania i samo-posiadania[9].

Zasady

- Rozumiem, że płciowość urzeczywistnia się w sposób prawdziwie ludzki tylko wtedy, gdy stanowi integralną część miłości.
- Formuję wrażliwość sumienia dotyczącą nienaruszalnej godności każdego życia ludzkiego[10].
- Moje działanie odpowiada prawdzie o osobie ludzkiej[11].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Autentyczna demokracja oparta jest na poprawnej koncepcji osoby ludzkiej[12].

---

[8] „Ta całkowitość, której wymaga miłość małżeńska, odpowiada również wymogom odpowiedzialnego rodzicielstwa, które będąc w rzeczywistości nastawione na zrodzenie istoty ludzkiej, przewyższa swą naturą porządek czysto biologiczny i nabiera w całej pełni wartości osobowych, a dla jej harmonijnego wzrostu konieczny jest trwały i zgodny wkład obojga rodziców". FC 11.

[9] „Integracja osoby w czynie stanowi równocześnie dynamiczne wprowadzenie tych różnorodnych uczynnień, właściwych ludzkiej psycho-somatyce, w czyn, który jeden jest dynamicznie właściwy osobie. Czyn jest ich nową i zarazem nadrzędną jednością, w której biorą czynny udział, podczas gdy poza nim jako dynamizmy somatyki czy też psychiki tylko dzieją się w człowieku jako podmiocie. I właśnie owo przejście granicy pomiędzy dzianiem się a działaniem jest szczególną funkcją integracji. Jest to funkcja nieodzowna dla urzeczywistnienia osobowej struktury podstawowej samo-panowania i samo-posiadania, co dokonuje się w czynie i przez czyn". K Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 239.

[10] „Sprawą najwyższej wagi jest ponowne odkrycie nierozerwalnej więzi między życiem a wolnością. Są to dobra nierozdzielne: naruszenie jednego z nich prowadzi do naruszenia także drugiego. Nie ma prawdziwej wolności tam, gdzie nie przyjmuje się i nie miłuje życia; pełnia życia jest możliwa tylko w wolności". EV 96.

[11] „Stąd zasadą ludzkiej działalności jest to, aby zgodnie z planem i wolą Bożą, odpowiadała ona rzeczywistemu dobru rodzaju ludzkiego i człowiekowi, jako jednostce i jako członkowi społeczności, pozwalała na rozwijanie i wypełnianie jego integralnego powołania". KDK 35.

[12] „Autentyczna demokracja możliwa jest tylko w Państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej. Wymaga ona spełnienia koniecznych warunków, jakich wymaga promocja zarówno poszczególnych osób, przez wychowanie i formację w duchu prawdziwych

- Prawdziwy rozwój ludzki uwzględnia całego człowieka[13].
- Instytucje społeczne powinny służyć godności osoby ludzkiej[14].

Zasady

- Szanuję wolność osoby i uznaję jej transcendentną godność.
- Pomagam w rozeznawaniu prawdziwych ludzkich potrzeb[15].
- Przedstawiam uczniom przykłady twórczości (ludzkiej), która uwzględnia integralną wizję człowieka[16].

ideałów, jak i podmiotowości społeczeństwa, przez tworzenie struktur uczestnictwa oraz współodpowiedzialności. Dziś zwykło się twierdzić, że filozofią i postawą odpowiadającą demokratycznym formom polityki są agnostycyzm i sceptyczny relatywizm, ci zaś, którzy żywią przekonanie, że znają prawdę i zdecydowanie za nią idą, nie są, z demokratycznego punktu widzenia, godni zaufania, nie godzą się bowiem z tym, że o prawdzie decyduje większość, czy też, że prawda się zmienia w zależności od zmiennej równowagi politycznej. W związku z tym należy zauważyć, że w sytuacji, w której nie istnieje żadna ostateczna prawda, będąca przewodnikiem dla działalności politycznej i nadająca jej kierunek, łatwo o instrumentalizację idei i przekonań dla celów, jakie stawia sobie władza. Historia uczy, że demokracja bez wartości łatwo się przemienia w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm". CA 46.

[13] „Określając nowe potrzeby i nowe sposoby ich zaspakajania, koniecznie należy się kierować integralną wizją człowieka, która ogarnia wszystkie wymiary jego istnienia i która wymiary materialne i instynktowne podporządkowuje wewnętrznym i duchowym. Natomiast odwoływanie się bezpośrednio do jego instynktów i ignorowanie na różne sposoby jego wolnej i świadomej natury osobowej może prowadzić do wytworzenia nawyków konsumpcyjnych i stylów życia obiektywnie niegodziwych lub szkodliwych dla fizycznego i duchowego zdrowia". CA 36.

[14] „Instytucje ludzkie, czy to prywatne, czy publiczne, powinny się starać służyć godności i celowi człowieka, walcząc zarazem usilnie przeciwko każdemu zniewoleniu tak społecznemu, jak i politycznemu i zapewniając ludziom fundamentalne prawa w ramach wszelkich systemów politycznych. Co więcej, trzeba aby tego rodzaju instytucje zaczęły stopniowo odpowiadać potrzebom duchowym, najwznioślejszym ze wszystkich, nawet jeżeli niekiedy osiągnięcie pożądanego celu wymagałoby dość długiego czasu". KDK 29.

[15] „W samym systemie gospodarczym nie ma kryteriów pozwalających na poprawne odróżnienie nowych i doskonalszych form zaspokajania ludzkich potrzeb od potrzeb sztucznie stwarzanych, przeszkadzających kształtowaniu się dojrzałej osobowości". CA 36.

[16] „Rzeczywiste kształtowanie się kultury wymaga włączenia się całego człowieka, który wyraża w niej swój zmysł twórczy, inteligencję, znajomość świata i ludzi. Angażuje w nią także swą umiejętność panowania nad sobą osobistego poświęcenia, solidarności i pracy dla rozwoju dobra wspólnego. Dlatego pierwsza i najważniejsza jest ta praca, która się dokonuje w ludzkim sercu, a to, w jaki sposób angażuje się on w budowanie własnej przyszłości, zależy od jego pojmowania siebie i swojego przeznaczenia". CA 51.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o wytłumaczenie zagadnienia integralności osoby ludzkiej. W jaki sposób się ona wyraża w postępowaniu człowieka, w jego relacjach z innymi, do jakich wartości się odnosi? Przedmiotem analizy może być własna osobowość, jak i analiza osoby historycznej, bohater filmu czy postać z literatury. Ważne jest dostrzeżenie czynników wpływających na kształtowanie się osobowości człowieka.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozumie siebie, istotę swojego człowieczeństwa. Rozumie, że nie jest tylko częścią natury, czy anonimowym elementem społeczeństwa. Respektuje samego siebie, wie, że posiada określoną strukturę duchową i cielesną[17]. Jego czyny wyrażają integralność właściwą dla jego struktury osobowej[18]. Szanuje on drugą osobę, nie traktuje jej przedmiotowo[19]. Świadomie i odpowiedzialnie kieruje swoim postępowaniem[20]. Dostrzega swoje prawa, ale także obowiązki, jakie nakłada na niego poczucie własnej godności.

---

[17] „Ciało i dusza są bowiem nierozłączne: w łonie ludzkiej osoby, w podmiocie działającym dobrowolnie i w czynie świadomie dokonanym razem trwają lub razem idą na zatracenie". VSpl 49.

[18] „Integracja zdaje się bowiem wskazywać nie tyle na łączenie się w jedną całość tego, co przedtem było rozłączone, ile na urzeczywistnianie i manifestowanie się całości i jedności na podłożu pewnej złożoności". K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 231.

[19] „Każdy czyn jest jakimś ich scaleniem, jednakże pojęcie scalenia wskazywałoby tylko na ukształtowanie całości z homogennych części, co w wypadku czynu nie zachodzi. Zachodzi natomiast coś więcej. Owe dynamizmy właściwe ludzkiej somatyce oraz psychice biorą czynny udział w integracji – jednakże nie na swoim własnym poziomie, ale na poziomie osoby. I to jest właśnie integracja osoby w czynie, przez którą, jako przez aspekt komplementarny względem transcendencji, urzeczywistniają się właściwe osobie struktury samo-panowania i samoposiadania". Tamże, s. 238.

[20] „Ale wartość demokracji rodzi się albo zanika wraz z wartościami, które ona wyraża i popiera: do wartości podstawowych i koniecznych należy z pewnością godność każdej ludzkiej osoby, poszanowanie jej nienaruszalnych i niezbywalnych praw, a także uznanie dobra wspólnego za cel i kryterium rządzące życiem politycznym. Podstawą tych wartości nie mogą być tymczasowe i zmienne większości opinii publicznej, ale wyłącznie uznanie obiektywnego prawa moralnego, które jako prawo naturalne, wpisane w serce człowieka, jest normatywnym punktem odniesienia także dla prawa cywilnego". EV 70.

1.10. ZAGROŻENIA

Człowiek może nie uznawać niezmiennej prawdy o swoim człowieczeństwie. Będzie uważał, że jest ona kwestią kompromisu, porozumienia pomiędzy osobami. W konsekwencji może on przestać rozumieć samego siebie i nie rozeznawać swoich prawdziwych potrzeb. Istnieje zagrożenie, że brak integralnej wizji osoby ludzkiej spowoduje, że postępowanie młodego człowieka nie będzie spójne z tym, kim jest jako osoba. Dezintegralność osobowa może prowadzić do poszukiwania negatywnych idoli, wzorców, a nawet nierzeczywistych planów, sprzecznych z podstawowymi wartościami.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Integralność osoby ludzkiej jest to wartość, która ma na celu poznanie prawdy o sobie samym, a także rozwój duchowo – moralny. W toku poznawania tej wartości możemy dojść do wniosku, że każdy z nas jest niepowtarzalny, a integracja międzyosobowa zajmuje bardzo ważną część naszego życia. Niewątpliwie w kształtowaniu integralności osoby ludzkiej bardzo ważny jest kontakt z Bogiem. Zaprzeczenie lub odrzucenie Boga może prowadzić do podważania godności innego człowieka, a co za tym idzie do zaprzestania szanowania jego życia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pamięć i tożsamość to książka, w której Jan Paweł II poruszył wiele aktualnych tematów. Jednym z nich było niewątpliwie poszukiwanie tożsamości, poznanie jej. Papież, mówiąc o tożsamości narodowej, jak i tej dotyczącej każdego człowieka odnosi się także do integralności osoby ludzkiej. Ostatnia książka Jana Pawła II jest dla nas bardzo cenną lekcją i nauką.

W roku 1994 odbyło się w Castel Gandolfo sympozjum na temat tożsamości europejskich społeczeństw (Identity in Change). Pytanie, wokół którego toczyła się debata, dotyczyło zmian, jakie wydarzenia XX wieku wprowadziły w świadomości tożsamości europejskiej i tożsamości narodowej w kontekście nowoczesnej cywilizacji. Na początku sympozjum Paul Ricoeur mówił o znaczeniu pamięci i zapominania, jako dwóch przeciwstawnych sil działających w historii człowieka i społeczeństw. Pamięć jest tą siłą, która tworzy tożsamość istnień ludzkich, zarówno na płaszczyźnie osobowej, jak i zbiorowej. Przez pamięć bowiem w psychice osoby tworzy się poniekąd i krystalizuje poczucie tożsamości.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005, s. 148-149.

W przytoczonym cytacie możemy odnaleźć słowa o tożsamości narodów, ale też pojedynczych ludzkich jednostek. To właśnie poznanie prawdy o sobie pozwala na określenie tożsamości człowieka i narodu. To szczególnie ważne zagadnienie w dobie czasów, w których obecnie żyjemy. Poznanie tożsamości narodowej, ale także i pojedynczej jednostki jest niezwykle ważne w procesie integralności osoby ludzkiej.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrystus objawił człowieka człowiekowi, objawiając mu Boga, objawiając mu Ojca, bo nie można powiedzieć pełnej prawdy o człowieku, nie pamiętając, że jest on Boskiego pochodzenia, że jest obrazem i podobieństwem samego Boga, że jest przez Boga stworzony, przez Boga-Człowieka odkupiony, że jest stale nawiedzany przez Ducha Prawdy, Ducha Świętego. To jest prawda o człowieku, to jest prawda o człowieku europejskim. I my, my Polacy, tej prawdy o człowieku nie możemy zdradzić.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 756.

Człowiek jako duch ucieleśniony, czyli dusza, która się wyraża poprzez ciało, i ciało formowane przez nieśmiertelnego ducha, powołany jest do miłości w tej właśnie swojej zjednoczonej całości. Miłość obejmuje również ciało ludzkie, a ciało uczestniczy w miłości duchowej.

FC 11.

Prawda rozwoju tkwi w jego integralności: jeśli nie obejmuje całego człowieka i każdego człowieka, rozwój nie jest prawdziwym rozwojem. Takie jest główne przesłanie *Populorum progressio*, aktualne dzisiaj i zawsze. Integralny rozwój ludzki na płaszczyźnie naturalnej, odpowiedź na powołanie Boga Stwórcy musi znaleźć odbicie w „transcendentnym humanizmie, który udziela [człowiekowi] największej pełni życia; taki jest najwyższy cel osobistego rozwoju". Tak więc powołanie chrześcijańskie do owego rozwoju obejmuje zarówno wymiar przyrodzony, jak i nadprzyrodzony; dlatego właśnie, „kiedy Bóg zostaje zepchnięty na dalszy plan, nasza zdolność rozeznania naturalnego porządku, celu i «dobra» zaczyna słabnąć".

CV 18.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdy faryzeusze posłyszeli, że zamknął usta saduceuszom, zebrali się razem, a jeden z nich, uczony w Prawie, wystawiając Go na próbę, zapytał: „Nauczycielu, które przykazanie w Prawie jest największe? On mu odpowiedział: Będziesz miłował Pana Boga swego całym swoim sercem, całą swoją duszą i całym swoim umysłem. To jest największe i pierwsze przykazanie. Drugie podobne jest do niego: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Na tych dwóch przykazaniach zawisło całe Prawo i Prorocy".

Mt 22,34-40.

Ja przyszedłem po to, aby owce miały życie, i miały je w obfitości.

J 10,10b.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka, stworzona na obraz Boży, jest równocześnie istotą cielesną i duchową. Opis biblijny wyraża tę rzeczywistość językiem symbolicznym, gdy stwierdza, że „Bóg ulepił człowieka z prochu ziemi i tchnął w jego nozdrza tchnienie życia, wskutek czego stał się człowiek istotą żywą" (Rdz 2,7). Cały człowiek jest więc chciany przez Boga.

KKK 362; por. 357; 2338.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Człowiek, wychowanie, kultura, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1993.

Gilson É., *Byt i istota*, tłum. J. Nowak, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 750-756.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mattelart A., *Ku społeczeństwu informacji*, tłum. J. Mikułowski, wyd. Universitas, Kraków 2004.

Mazurek F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Novak M., *Wolne osoby i dobro wspólne*, tłum. G. Łuczkiewicz, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Reiss M.J., Straughan R., *Poprawianie natury*, tłum. J. Fronk, wyd. Amber, Warszawa 1997.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Spaemann R., *Osoby. O różnicy między czymś a kimś*, tłum J. Marecki, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

15.

Mądre korzystanie z osiągnięć cywilizacji: wiedza, szkoła, studia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie osiągnięć związanych z rozwojem nauki

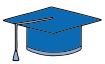

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność planowania swojego rozwoju intelektualnego

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Na czym polega autentyczny rozwój człowieka?
- Co to są uniwersalne, ponadczasowe wartości?

– Moje poszukiwania prawdy.
– Moje poszukiwanie wiedzy.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Człowiek nieustannie szuka prawdy i wiedzy[1].
– Każda osoba jest powołana do współuczestnictwa w procesie rozwoju cywilizacji[2].
– W pracy ludzkiej istnieje zasada prymatu osoby przed rzeczą.

Zasady

– Kształtuję w sobie postawę ciągłego zdobywania wiedzy.
– Uczciwie i rzetelnie wypełniam moje obowiązki związane z rodziną, szkołą i najbliższym otoczeniem[3].
– Rzeczy, których używam, są podporządkowane mojemu człowieczeństwu i powołaniu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Integralny rozwój człowieka umożliwia prawdziwy postęp cywilizacyjny[4].

---

[1] „Człowiek nie może przecież oprzeć swojego życia na czymś nieokreślonym, na niepewności albo na kłamstwie, gdyż takie życie byłoby nieustannie nękane przez lęk i niepokój. Można zatem określić człowieka jako tego, który szuka prawdy". FR 28.

[2] „Ów proces zaś jest równocześnie uniwersalny: obejmuje wszystkich ludzi, każde pokolenie, każdy etap rozwoju ekonomicznego i kulturalnego, a równocześnie jest to proces przebiegający w każdym człowieku, w każdym świadomym ludzkim podmiocie. Wszyscy i każdy są nim równocześnie objęci. Wszyscy i każdy w odpowiedniej mierze, i nieskończoną prawie ilość sposobów, biorą udział w tym gigantycznym procesie, poprzez który człowiek «czyni sobie ziemię poddaną»: w procesie pracy". LE 4.

[3] „Człowiek stając się – przez swoją pracę coraz bardziej panem ziemi, potwierdzając – również przez pracę – swoje panowanie nad widzialnym światem, w każdym wypadku i na każdym etapie tego procesu znajduje się na linii owego pierwotnego ustanowienia Stwórcy, które pozostaje w koniecznym i nierozerwalnym związku z faktem stworzenia człowieka jako mężczyzny i niewiasty na «obraz Boga»". Tamże.

[4] „Rozwój nie tylko ekonomiczny mierzy się i ukierunkowuje według tej rzeczywistości i powołania człowieka widzianego całościowo, czyli według jego «parametru» wewnętrznego". SRS 29.

- Rozwój człowieka i cywilizacji ma wydźwięk moralny, więc rozwój techniczny musi iść równolegle z rozwojem duchowym i moralnym.
- Zdobyte wykształcenie powinno służyć sprawiedliwości i dobru człowieka[5].

Zasady

- Pomagam dziecku w formułowaniu odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące sensu ludzkiego życia i jego przeznaczenia[6].
- Wskazuję na wiarygodne instytucje naukowe[7].
- Jestem gotów do dzielenia się dobrami ze słabszymi i biedniejszymi.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczeń współpracuje z innymi, aby poznać prawdę o sobie samym i poznawać rzeczywistość, w której żyje.
- Poszukiwanie prawdy dokonuje się poprzez doświadczenie fizyczne i duchowe[8].

---

[5] „Pracownicy nauki, intelektualiści, wychowawcy mogą odegrać znaczną rolę w walce o sprawiedliwość społeczną, cel, do którego należy dążyć z odwagą i energią, środkami samej sprawiedliwości, dokonując tych wszystkich zmian na lepsze, które w stosunkach gospodarczych i społecznych nakazuje etyka, unikając przy tym destruktywnej przemocy rewolucyjnych konfrontacji. Uniwersytet dysponuje ogromną siłą moralną, by występować w obronie sprawiedliwości i prawa, działając zgodnie ze swymi własnymi środkami, którymi są kompetentna wiedza i moralne wychowanie. W podobny sposób uniwersytet winien w miarę możliwości dążyć do rozprzestrzeniania dobrodziejstw wyższego wykształcenia na wszystkie klasy i pokolenia, które są w stanie zeń korzystać". Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 210.

[6] „Pragnienie prawdy jest tak głęboko zakorzenione w sercu człowieka, że gdyby musiał się go wyrzec, prowadziłoby to do kryzysu egzystencjalnego. Wystarczy przecież przyjrzeć się codziennemu życiu, by dostrzec, że każdy z nas zadaje sobie nieustannie pewne fundamentalne pytania, a zarazem nosi w sercu przynajmniej zarys odpowiedzi na nie". FR 28.

[7] „Uniwersytet zdradziłby swe powołanie, gdyby zamknął się na sens absolutu i transcendencję, bowiem arbitralnie ograniczyłby badania całej rzeczywistości lub prawdy i wyrządziłby krzywdę samemu człowiekowi, którego najwyższym dążeniem jest poznanie prawdy, dobra, piękna oraz wiara w przeznaczenie, które go przekracza. Dlatego też uniwersytet musi stać się świadkiem prawdy i sprawiedliwości". Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara*…, dz. cyt., s. 210.

[8] „Wszędzie tam, gdzie człowiek dostrzega wezwanie absolutu i transcendencji, otwiera się przed nim droga do metafizycznego wymiaru transcendencji: w prawdzie, w pięknie, w wartościach

– Szkoła kształci i wychowuje osobę[9].

Zasady

– Kształtuję postawę ufności wobec autorytetów naukowych[10].
– Umożliwiam uczniom dostęp do wiedzy[11].
– Nieustannie doskonalę swoje umiejętności pedagogiczne i zawodowe[12].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w grupach przygotowują pracę dotyczącą rozwoju współczesnego społeczeństwa polskiego. Każda grupa ma za zadanie opracować wybraną

moralnych, w drugim człowieku, w samym bycie, w Bogu. Wielkie wyzwanie jakie stoi przed nami u kresu obecnego tysiąclecia, wyzwanie równie nieuniknione jak pilne, polega na przejściu od fenomenu do fundamentu. Nie można zatrzymać się na samym doświadczeniu; także wówczas, gdy wyraża ono i ujawnia wewnętrzność człowieka i jego duchowość, refleksja racjonalna winna docierać do poziomu istoty duchowej i do fundamentu, który jest jej podłożem". FR 83.

[9] „Oto w wielkiej syntezie zadanie szkoły, która ma kształcić i wychowywać. W podejmowaniu tego zadania nie wystarczy patrzeć tylko w wyimaginowaną przyszłość, ale trzeba ją już teraz jakoś tworzyć, trzeba mieć przed oczyma całą tradycję narodu, społeczeństwa, państwa. Powiedział ktoś słusznie, że narody, które tracą pamięć, schodzą do rzędu plemienia". Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 682.

[10] „Umiejętność i decyzja zawierzenia samego siebie i własnego życia innej osobie to z pewnością jeden z aktów antropologicznie najbardziej doniosłych i wymownych. Nie należy zapominać, że także rozum potrzebuje oprzeć się w swoich poszukiwaniach na ufnym dialogu i szczerej przyjaźni". FR 33.

[11] „Ponadto państwo powinno zapewnić wszystkim obywatelom pełny dostęp do uczestnictwa w kulturze oraz przygotowanie do należytego korzystania z praw i obowiązków obywatelskich. Także państwo powinno zagwarantować dzieciom prawo do odpowiedniego wychowania szkolnego, starać się o kwalifikacje nauczycieli i poziom kształcenia, dbać o zdrowie wychowanków i w ogóle doskonalić szkolnictwo, pamiętając o zasadzie pomocniczości, aby przez to wykluczyć, istniejący dziś w bardzo wielu społeczeństwach, monopol szkolny sprzeciwiający się wrodzonym prawom osoby ludzkiej, postępowi i upowszechnianiu kultury, pokojowemu współżyciu obywateli i pluralizmowi". DWCH 6.

[12] „Spośród wszystkich środków pomocniczych wychowania szczególne znaczenie ma szkoła, ponieważ mocą swego posłannictwa wytrwale i troskliwie kształtuje władze umysłowe, rozwija zdolności wychowania prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez minione pokolenia, kształci poczucie wartości, przygotowuje do życia zawodowego, a tworząc warunki do przyjaznego współżycia wychowanków różniącym się charakterem i pochodzeniem, kształtuje postawy wzajemnego rozumienia. Ponadto szkoła stanowi jakby centrum, w którego działalności i rozwoju powinny uczestniczyć wspólnie: rodziny, nauczyciele, różnego rodzaju organizacje kulturalne, obywatelskie i religijne, a także państwo i cała wspólnota ludzka". DWCH 5.

dziedzinę życia społecznego, zbadać, czy zachodzą w niej zmiany, w jakim kierunku, czy osoba ma możliwość na rozwój swojego człowieczeństwa itd. Następnie na forum klasy porównywane są końcowe wyniki prac, uczniowie wraz z nauczycielem oceniają, jaki jest obraz rozwoju cywilizacyjnego we współczesnej Polsce.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wierzy, że jest w stanie poznać rzeczywistość, która go otacza. Podejmuje wysiłek, by ją poznać i zrozumieć[13]. Dzięki nauce tworzy więzi osobowe w Ojczyźnie i zagranicą. Dokonaniami współczesnej cywilizacji

[13] „To wiara przynagla rozum, aby przekraczał wszelkie bariery izolacji i nie wahał się ponosić ryzyka w poszukiwaniu tego co piękne, dobre i prawdziwe. Wiara staje się zdecydowanym i przekonującym obrońcą rozumu". FR 56.

posługuje się tak, aby rozwijały jego człowieczeństwo. Przyjmuje rady i wskazówki osób, które uważa za autorytet. Umie się dzielić własnymi osiągnięciami naukowymi. Pomaga rozwijać się intelektualnie innym osobom.

1.10. ZAGROŻENIA

Bez systematycznej, rzetelnej nauki młody człowiek może utracić motywację do poznawania otaczającej go rzeczywistości. Brak wiedzy o świecie, w którym żyje, może spowodować u osoby stan wyobcowania[14]. Nie będzie ona umiała nawiązywać relacji z innymi osobami[15] lub zacznie się bać drugiego człowieka i nieufnie go traktować. Nieprzestrzeganie norm moralnych w zdobywaniu wiedzy, może prowadzić młodego człowieka do manipulacji wytworami nauki w osiąganiu własnych korzyści[16]. Również nieuznawanie w procesie nauki niezbywalnej godności człowieka doprowadza do zagrożenia samej osoby ludzkiej[17].

[14] „Można zauważyć, że jednym z najbardziej znamiennych aspektów naszej obecnej kondycji jest «kryzys sensu». Powstało tak wiele perspektyw poznawczych, często o charakterze naukowym, z których można patrzeć na życie i świat, że mamy w rzeczywistości do czynienia z coraz powszechniejszym zjawiskiem fragmentaryzacji wiedzy. Właśnie to sprawia, że tak trudne, a często daremne jest poszukiwanie sensu. Wielość teorii, które prześcigają się w próbach rozwiązania tego problemu, a także różne wizje i interpretacje świata i ludzkiego życia pogłębiają tylko tę zasadniczą wątpliwość, która łatwo może stać się źródłem sceptycyzmu i obojętności albo różnych form nihilizmu". FR 81.

[15] „Czyż nie można powiedzieć, że po upadku jednego muru, tego widzialnego, jeszcze bardziej odsłonił się inny mur, niewidzialny, który przebiega przez ludzkie serca? Jest on zbudowany z lęku i agresji, z braku zrozumienia dla ludzi o innym pochodzeniu i innym kolorze skóry, przekonaniach religijnych, jest on zbudowany z egoizmu politycznego i gospodarczego oraz z osłabienia wrażliwości życia ludzkiego i godności każdego człowieka. Nawet niewątpliwe osiągnięcia ostatniego okresu na polu gospodarczym, politycznym, społecznym nie przesłaniają istnienia tego muru". Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Gniezno, 3.06.2006, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 911.

[16] „Jeszcze raz staje się oczywiste, że rozwój, jego planowanie, użycie zasobów i sposobów ich wykorzystania nie mogą być oderwane od poszanowania wymogów moralnych. Jeden z nich niewątpliwie wyznacza ograniczenia użycia widzialnej natury. Panowanie, przekazane przez Stwórcę człowiekowi, nie oznacza władzy absolutnej, nie może też być mowy o wolności «używania» lub dobrowolnego dysponowania rzeczami". SRS 34.

[17] „Człowiek dzisiejszy zdaje się być stale zagrożony przez to, co jest jego własnym wytworem, co jest wynikiem pracy jego rąk, a zarazem – i bardziej jeszcze – pracy jego umysłu, dążeń jego woli". RH 15.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W naszym codziennym życiu bardzo dużo zależy od mądrego korzystania z osiągnięć cywilizacji. Obecny świat jest naszpikowany nowinkami technicznymi, ale my nie zawsze potrafimy z tego sensownie korzystać. Przykładem może być nierozsądne używanie telefonów komórkowych przez młodzież (ale i dorosłych także). Musimy pamiętać, że człowiek nieustannie poszukuje wiedzy i prawdy. Najważniejsze, aby robić to mądrze.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Mały Książę jest jedną z tych książek, które są ponadczasowe. Poznajemy ją jako młodzi ludzie, ale wiele treści, przemyconych pomiędzy wierszami, odkrywamy w niej po ponownej lekturze, już jako dojrzali ludzie. Antoine de Saint-Exupéry stworzył więc dzieło, które służy nie tylko dzieciom, ale także i dorosłym.

Dorośli poradzili mi, abym porzucił rysowanie węży zamkniętych oraz otwartych i abym się raczej zajął geografią, historią, arytmetyką i gramatyką. W ten sposób, mając lat sześć, porzuciłem wspaniałą karierę malarską. Zraziłem się niepowodzeniem rysunku numer 1 i numer 2. Dorośli nigdy nie potrafią sami zrozumieć. A dzieci bardzo męczy konieczność stałego objaśniania…

Musiałem wybrać sobie inny zawód: zostałem pilotem. Latałem po całym świecie i muszę przyznać, że znajomość geografii bardzo mi się przydała. Potrafiłem jednym rzutem oka odróżnić Chiny od Arizony. Ta wiedza oddaje duże usługi, szczególnie wówczas, gdy się błądzi nocą.

A. de Saint-Exupéry, *Mały Książę*, wyd. Muza, Warszawa 2014, s. 10.

W przytoczonym cytacie odkrywamy jak mądrze korzystać z rozwoju cywilizacji, z własnej wiedzy i dobrodziejstw nauki. To także przykład rozsądnego wyboru ścieżki rozwoju w życiu. Skoro nie udało się z rysunkiem, to nie zniechęcam się i zajmę się czymś, w czym jestem dobry. Tym sposobem każdy z nas odnajdzie swoje miejsce na ziemi.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

To właśnie prawda o „Bogu – Miłości" staje się źródłem nadziei świata i drogowskazem naszej odpowiedzialności. Człowiek może miłować, ponieważ został najpierw umiłowany przez Boga. Św. Jan nas poucza: „My miłujemy, ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował" (1 J 4,19). Prawda o Bożej miłości rzuca światło również na nasze poszukiwanie prawdy, na pracę nad rozwojem nauki, nad całą naszą kulturą. Nasze poszukiwania i nasza praca potrzebują idei wiodącej, fundamentalnej wartości, która by nadała sens i połączyła w jeden nurt badania uczonych, refleksje historyków, twórczość artystów i rozwijające się w zawrotnym tempie odkrycia techników. Czy istnieje jakaś inna idea, inna wartość lub inne światło, które byłoby w stanie nadać sens wielorakim poszukiwaniom i działaniom ludzi nauki i kultury, nie ograniczając równocześnie ich twórczej wolności? Otóż miłość jest tą siłą, która nie narzuca się człowiekowi od zewnątrz, lecz rodzi się w jego wnętrzu, w jego sercu, jako jego najbardziej wewnętrzna własność. Chodzi tylko o to, by człowiek pozwolił się jej narodzić i by umiał nasycić nią swoją wrażliwość, swoje myślenie w laboratorium, w sali seminaryjnej i wykładowej, a także przy warsztacie wielorakiej sztuki.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń, 7.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 1047.

Miłość nie wyklucza wiedzy, co więcej, domaga się jej, krzewi ją i ożywia od wewnątrz. Wiedza nie jest nigdy tylko dziełem inteligencji. Można ją oczywiście sprowadzić do kalkulacji lub doświadczenia, ale jeżeli ma być wiedzą zdolną ukierunkować człowieka w świetle pierwszych zasad i jego ostatecznych celów, powinna być „przyprawiona solą" miłości. Działanie bez wiedzy jest ślepe, a wiedza bez miłości jałowa. Istotnie, „Ten bowiem, kto kieruje się prawdziwą miłością, usilnie wytęża swój umysł, by odkryć przyczyny nędzy i znaleźć sposoby jej zwalczania i zdecydowanego przezwyciężenia". W obliczu zjawisk, które mamy przed sobą, miłość w prawdzie wymaga przede wszystkim poznania i zrozumienia, ze świadomością i poszanowaniem specyficznej kompetencji każdego poziomu wiedzy.

Miłość nie jest późniejszym dodatkiem, załącznikiem do zakończonej już pracy różnych dyscyplin, lecz prowadzi z nimi dialog od samego początku. Wymogi miłości nie sprzeciwiają się wymogom rozumu. Wiedza ludzka jest niewystarczająca, a konkluzje płynące z wiedzy nie będą mogły nigdy wskazywać samodzielnie drogi prowadzącej do integralnego rozwoju człowieka. Trzeba zawsze iść dalej: wymaga tego miłość w prawdzie. Jednak pójście dalej nie oznacza nigdy abstrahowania od konkluzji rozumu, zaprzeczania jego wynikom. Nie ma inteligencji, a potem miłości: istnieje miłość ubogacona inteligencją oraz inteligencja pełna miłości.

CV 30.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni.
Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiądą ziemię.

Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni.
Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią.
Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą.
Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi.
Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni jesteście, gdy [ludzie] wam urągają i prześladują was, i gdy z mego powodu mówią kłamliwie wszystko złe na was.
Cieszcie się i radujcie, albowiem wasza nagroda wielka jest w niebie.
Tak bowiem prześladowali proroków, którzy byli przed wami.

Mt 5,3-12; por. Rz 8,31-39.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka, technika, sztuka, ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości […].

KKK 1723; por. 1731; 2115.

IV. LITERATURA

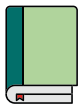

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Boorstin D.J, *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, tłum. M. Stopa, wyd. Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Gadamer H.G., *Dziedzictwo Europy*, tłum. A. Przyłębski, Fundacja Aletheia–Wydawnictwo Spacja, Warszawa 1992.

Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza. Ewolucja. Eksplozja*, wyd. WSiP, Warszawa 2007.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-100.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Gniezno, 3.06.2006, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 907-914.

Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 206-212.

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 682.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń, 7.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1045-1050.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Saint-Exupéry A. de, *Mały Książę*, wyd. Muza, Warszawa 2014.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Twardowski J., *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2015.

Twardowski J., *Wiersze o nadziei, miłości i wierze,* wyd. Łuk, Białystok 2000.

Wolański N., *Ekologia człowieka. Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

16.

Wartość miłości w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia relacji międzyludzkich opartych na miłości

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój człowieczeństwa i więzów wspólnoty między osobami

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co to jest miłość własna? Czy jest ona zagrożeniem dla drugiej osoby?
- Czy miłość ludzka jest źródłem moralnego życia? Jaki jest związek pomiędzy sprawiedliwością i miłością?
- Więzy miłości tworzą podstawę rozwoju cywilizacji miłości.
- Miłość w rodzinie a pokój między narodami.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek jest powołany do miłości.
- Osoba rozporządza sobą i stanowi o sobie[1].
- Miłość ma strukturę międzyosobowej wspólnoty[2].

Zasady

- Relacje miłości rozwijam przez całe życie.
- Moje relacje miłości buduję w prawdzie i wolności.
- Miłość wyrażam zarówno poprzez postawę akceptacji, życzliwości, ofiarności, afirmacji drugiego człowieka, jak również poprzez dialog i wzajemne przebaczanie[3].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość jest darem, obdarowaniem osoby osobą.
- Miłość małżeńska jest ukierunkowana na rodzicielstwo.
- Małżeństwo stanowi komunię osób[4].

Zasady

- Kochanej osoby nie traktuję nie traktuję jak swojej własności.
- Jestem odpowiedzialny za osobę, którą kocham.
- Pielęgnuję miłość małżeńską i chronię ją przed wszelkimi zagrożeniami.

---

[1] „Akty «stanowienia o sobie» – po dojściu danej osoby do władania swoją naturą – to nie tylko czynności, ale i «postawy» poznawcze i pożądawcze, poprzez które kontaktuje się ona ze światem osób i ze światem rzeczy". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, s. 109.

[2] „Miłość bowiem może przetrwać tylko jako jedność, w której zaznacza się dojrzałe «my», a nie przetrwa jako zestawienie dwu egoizmów, w którego osnowie zaznaczają się dwa «ja»". Tamże, s. 82.

[3] Por. *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999, s. 262.

[4] „Swój charakter wspólnotowy – więcej, swe właściwości «komunijne» rodzina czerpie z owej podstawowej komunii małżonków". LdR 8.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła współpracuje z rodziną ucznia w wychowaniu do miłości osobowej.
- Miłość kieruje się od osoby ku osobie aktem wolnej woli[5].
- Poprzez miłość osobową świat staje się bardziej ludzki[6].

Zasady

- Pomagam uczniowi zrozumieć istotę miłości ludzkiej.
- Ukazuję przykłady prawdziwej ludzkiej miłości.
- Promuję wśród uczniów cywilizację miłości.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Na lekcjach wychowawczych można zorganizować cykl spotkań ze świadkami prawdziwej miłości międzyludzkiej. Będą to osoby wszystkich stanów, które wyjaśniają, jak realizują swoje powołanie do miłości: małżonkowie, osoby zakonne, osoby samotne, osoby różnych zawodów. Po spotkaniu uczniowie zapisują istotny rys, cechę usłyszanego świadectwa. Po zakończonym cyklu każdy uczeń przedstawia pracę pisemną na temat: Czym jest miłość i jak się ona przejawia? Wskazane jest, aby praca była wzbogacona własnym doświadczeniem ucznia. Ochotnicy, na forum klasy, omawiają swoje prace i dzielą się swoimi przemyśleniami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozpoznaje miłość i wie, czym ona jest. Więzy ludzkie młody człowiek buduje w oparciu o miłość osobową. Poprzez miłość stara się tworzyć relacje wspólnotowe w swoim otoczeniu: w rodzinie, w środowisku szkolnym. Miłość własna pomaga mu akceptować siebie takiego, jakim jest i otwiera go na drugiego człowieka. Uczeń wie, że prawdziwa ludzka kultura istnieje dzięki relacjom miłości. Rozumie, że z uwagi na samą naturę osoby, nie wolno człowieka traktować przedmiotowo.

---

[5] Por. KDK 49.

[6] „Osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 42.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak kształtowania w uczniu postawy miłości do siebie, drugiej osoby i świata prowadzi do zachowań egoistycznych i braku zaufania wobec ludzi. Może zacząć dominować utylitaryzm. Uczeń będzie używał drugiej osoby jako środka do realizowania własnych celów[7]. Problem ten może rozszerzyć się na wszystkie dziedziny życia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość miłości w naszym życiu jest niezwykle ważna. Pozwala na rozwój człowieczeństwa, a także relacji międzyludzkich. Zacieśnia więzy wspólnoty między osobami. Istotna jest umiejętność wyrażenia uczuć. Czasem jest to bardzo trudne, dlatego miłości uczymy się przez całe życie. Musimy także pamiętać, że wzajemna miłość tworzy podstawę do rozwoju cywilizacji miłości, do której często odnosiły się nauki Jana Pawła II. U jej podstaw znajduje się uznanie godności i wartości każdej osoby ludzkiej, a także uznanie Boga jako niewyczerpanego źródła miłości.

[7] „Ta elementarna prawda: osoba nie może być środkiem działania – w odróżnieniu od wszystkich innych przedmiotów działania, które nie są osobami – jest więc wykładnikiem naturalnego porządku moralnego". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 30.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Syzyfowe prace to pierwsza powieść Stefana Żeromskiego, napisana pod pseudonimem Maurycy Zych. Została wydana po raz pierwszy w 1897 r. Książka opowiada o dorastaniu polskiego szlachcica, Marcina Borowicza, w szkole w czasach zaborów. Żeromski bardzo dobrze oddał ducha tamtych czasów. Na podstawie własnych doświadczeń ukazał obraz ówczesnej szkoły i walkę polskiej młodzieży z rusyfikacją. W powieści Żeromskiego otrzymujemy także wiele odpowiedzi na pytania związane z dorastaniem.

Gdy upłynęła trzecia noc od ostatniej „schadzki", nie poszedł do parku. Ranek spędził w lesie. Leżał tam z twarzą do ziemi, jak człowiek śpiący w letargu i przywalony ziemią mogiły. Ciało jego nie czuło głodu ani pragnienia, zimna ani bólu. W głowie miał taką nicość, jakby mu ją przed chwilą rozwaliła bomba. Tylko w głębokości serca tlało niby płomyk cierpienie zranionej duszy. Czasem blask jego pełgał żywiej i oblekał się w formę przysięgi: Gdybyś kiedy we śnie poczuła, że oczy moje już nie patrzą na ciebie z miłością, wiedz, żem żyć przestał…

S. Żeromski, *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 181.

Przytoczony cytat ukazuje wielką siłę miłości w życiu młodego bohatera powieści Stefana Żeromskiego. Borowicz zapałał uczuciem do panny Anny. Mamy tu ładnie i z wielkim wyczuciem zobrazowaną, przez Żeromskiego, miłość.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

FC 18.

W historii miłości, którą opowiada nam Biblia, Bóg wychodzi nam naprzeciw, próbuje nas zdobyć – aż do Ostatniej Wieczerzy, aż do Serca przebitego na krzyżu, aż do objawień Zmartwychwstałego i wielkich dzieł, za pośrednictwem których, poprzez działanie Apostołów, przewodził rodzącemu się Kościołowi. Również w późniejszej historii Kościoła Pan nie był nieobecny: zawsze na nowo wychodzi nam naprzeciw – poprzez ludzi, w których objawia swą obecność; poprzez Słowo, w Sakramentach, w sposób szczególny w Eucharystii. W liturgii Kościoła, w jego modlitwie, w żywej wspólnocie wierzących doświadczamy miłości Boga, odczuwamy Jego obecność i tym samym uczymy się również rozpoznawać Go w naszej codzienności. On pierwszy nas ukochał i nadal nas kocha jako pierwszy; dlatego my również możemy odpowiedzieć miłością. Bóg nie nakazuje nam uczucia, którego nie możemy w sobie wzbudzić. On nas kocha, pozwala, że możemy zobaczyć i odczuć Jego miłość i z tego „pierwszeństwa" miłowania ze strony Boga może, jako odpowiedź, narodzić się miłość również w nas.

DCE 17.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Umiłowani, miłujmy się wzajemnie, ponieważ miłość jest z Boga, a każdy, kto miłuje, narodził się z Boga i zna Boga. Kto nie miłuje, nie zna Boga, bo Bóg jest miłością. W tym objawiła się miłość Boga ku nam, że zesłał Syna swego Jednorodzonego na świat, abyśmy życie mieli dzięki Niemu. W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy.

1 J 4,7-10;
por. Mt 5,3-11;
Mk 10,41-45.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg, który stworzył człowieka z miłości, powołał go także do miłości, która jest podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej. Człowiek został bowiem stworzony na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1,27), który sam jest Miłością (por. 1 J 4,8.16).

KKK 1604;
por. 1709; 1827.

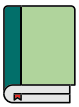

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich, red. M. Rusecki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Merton T., *Nikt nie jest samotną wyspą*, tłum. M. Morstin-Górska, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2017.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Styczeń T., *Człowiek jako podmiot daru z samego siebie. Antropologia Adhortacji «Familiaris consortio»*, w: *Teologia małżeństwa i rodziny*, red. K. Majdański, t. 2, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1999.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015.

Żeromski S., *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018.

FILM EDUKACYJNY

Wartość miłości w moim życiu

https://youtu.be/yWg_8xIkIrU

17.

Miłość ludzka (kobiety i mężczyzny) jako zadanie[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia trwałych więzów miłości pomiędzy kobietą i mężczyzną

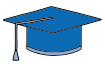

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie do miłości

[1] „Miłość bowiem nigdy nie jest czymś gotowym, czymś tylko «danym» kobiecie i mężczyźnie, ale zawsze jest równocześnie czymś «zadanym». Tak trzeba na nią patrzeć: miłość poniekąd nigdy nie «jest», ale tylko wciąż «staje się» w zależności od wkładu każdej osoby, od jej gruntownego zaangażowania". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, s. 124.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy odpowiedzialna miłość ogranicza ludzką wolność?
- Czym jest subiektywizm i obiektywizm w relacji do miłości?
- Wzajemne kształtowanie kobiecości i męskości.
- Miłość dąży do integracji zarówno „w" osobie, jak i „między" osobami[2].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Wartość osoby związana jest z (istotą) godnością osoby.
- Miłość jest przeciwieństwem utylitaryzmu.
- Więź wspólnego dobra i wspólnego celu jednoczy osoby, jest podstawą miłości[3].

Zasady

- Kształtuję w sobie umiejętność dawania i przyjmowania: przedmiotów, życzliwości, uczuć.
- W odniesieniu do drugiej osoby zawsze stosuję normę personalistyczną.
- Z osobą, którą kocham, świadomie wybieram cele wspólnego działania.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Powołanie małżeńskie to forma życia, która jest zarówno wyborem, jak również darem osobowym.
- Miłość małżeńska powinna być wierna i wyłączna, pomiędzy kobietą i mężczyzną.
- Współżycie seksualne jest znakiem miłosnego zjednoczenia osób.

---

[2] Por. tamże, s. 105.

[3] „Jedyne wyjście z tego nieuchronnego egoizmu istnieje tylko poprzez uznanie poza dobrem czysto subiektywnym, tj. poza przyjemnością, dobra obiektywnego, które może również jednoczyć osoby – i wówczas nabiera cech dobra wspólnego. To wspólne dobro obiektywne jest fundamentem miłości, a osoby razem wybierając to wspólne dobro równocześnie mu się podporządkowują. Dzięki temu łączą się z sobą prawdziwym, obiektywnym węzłem miłości, który pozwala im wyzwalać się od subiektywizmu oraz ukrytego w nim nieodzownie egoizmu". Tamże, s. 40.

Zasady

- Zjednoczenie osobowe i seksualne dąży do wyrażenia miłości i przekazania życia.
- Wychowuję dziecko do miłości.
- Chronię miłość przed wypaczeniami, błędami i zanikiem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Miłość wyraża się poprzez troskę o rozwój drugiej osoby[4].
- Miłość z natury jest wzajemna[5].
- Wartość ciała i wartość płci opierają się na wartości osoby.

Zasady

- Jestem gotowy na przyjęcie dobra, jakie stanowi drugi człowiek.
- Oddanie siebie, swojej własnej osoby realizuję poprzez wolną wolę.
- Wartości seksualnej nie traktuję w oderwaniu od osoby drugiej płci.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Analiza tekstu ks. Jana Twardowskiego *Poczekaj*[6].

Nie wierzysz – mówiła miłość
w to że nawet z dyplomem zgłupiejesz
że zanudzisz talentem
że z dwojga złego można wybrać trzecie
w życie bez pieniędzy

[4] „W ramach współżycia czy współistnienia wszyscy muszą stale z całą sumiennością i z całym poczuciem odpowiedzialności zabiegać o to podstawowe dobro każdego i wszystkich zarazem, jakim jest po prostu «człowieczeństwo» czy też – inaczej się wyrażając – wartość osoby ludzkiej". Tamże, s. 33.

[5] „Miłość bowiem sprawia, że osoba właśnie chce siebie oddać innej – tej, którą kocha. Chce niejako przestać być swoją wyłączną własnością, a stać się własnością tej drugiej. […] Miłość idzie poprzez taką rezygnację, kieruje się jednak tym głębokim przeświadczeniem, że rezygnacja ta prowadzi nie do pomniejszenia i zubożenia, ale wręcz przeciwnie – do rozszerzenia i wzbogacenia egzystencji osoby. Jest to jakby prawo «ekstazy» – wyjścia z siebie, aby tym pełniej bytować w drugim". Tamże, s. 112.

[6] J. Twardowski, *Poczekaj*, w: tegoż, *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, wybór i oprac. Maria Biżek, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 11.

w to że przepiórka żyje pojedynczo
w zdartą korę czeremchy co pachnie migdałem
w zmarłą co żywa pojawia się we śnie
w modnej nowej spódnicy i rozciętej z boku
w najlepsze najgorsze
w każdego łosia co ma żonę klępę
w dziewczynkę z zapałkami
w niebo i piekło
w diabła i Pana Boga
w mieszkanie za rok
Poczekaj jak cię rąbnę
to we wszystko uwierzysz

Wychowawca organizuje spotkanie, podczas którego poruszony zostaje temat wartości miłości ludzkiej. Powyższy utwór jest punktem wyjścia do dyskusji. Uczniowie próbują odpowiedzieć na pytania: jak miłość jest przedstawiona w utworze, jakie ma cechy, jaki staje się człowiek, gdy zacznie żyć miłością i jaki staje się dla niego świat, gdy jest w nim obecna miłość, czy miłość ma związek z wiarą człowieka, czy prawdziwa miłość jest możliwa?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że istotą miłości jest pragnienie dobra umiłowanej osoby – bezinteresowny dar z siebie. Zdaje sobie sprawę, że miłość jest normą moralności. Tworzy więzy miłości w oparciu o logikę daru: pełne obdarowanie sobą i przyjęcie tego daru. Młody człowiek rozumie, że przyjęcie życia i darowanie życia w miłości jest powołaniem małżeństwa. Miłość ludzka afirmuje całą osobę. Przeżywana wartość seksualna zostaje włączona w wartość osoby. Człowiek wie, że miłość to nie tylko uczucie. Gotów jest świadomie szukać dobra z innymi, podporządkować się temu dobru ze względu na innych lub innym ze względu na to dobro. Miłość traktuje jako twórczą więź, zadaną na całe życie. Nie pojmuje miłości w oderwaniu od odpowiedzialności za kochaną osobę.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak postawy personalistycznej w wychowywaniu do miłości może spowodować uformowanie się u młodego człowieka poglądu utylitarystycznego. Istnieje zagrożenie, że w swym postępowaniu zacznie kierować się zasadą użyteczności. Zasada maksymalizacji przyjemności przy równoczesnej minimalizacji przykrości może stać się wówczas normą ludzkiego postępowania. „Istotny błąd leży w uznaniu samej przyjemności za jedyne lub największe dobro, któremu wszystko inne w działaniu człowieka i społeczeństwa ludzkiego winno być podporządkowane”[7]. Przyjemność będzie jedyną motywacją dla ludzkiego działania. Młody człowiek nie zechce uznać, że „[…] to co jest prawdziwie dobre, to, co mi nakazuje moralność i sumienie, łączy się właśnie z pewną przykrością, a domaga się rezygnacji z jakiejś przyjemności”[8].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Miłość mężczyzny i kobiety istnieje w naszym życiu w zasadzie od początku. Jako dzieci obserwujemy miłość naszych rodziców. Potem sami, wkraczając w dorosłość, odkrywamy wielką wartość miłości.

Ważne jest, abyśmy umiejętnie potrafili stworzyć trwałe więzy miłości pomiędzy sobą, choć to wcale nie jest takie proste zadanie. Powinniśmy obdarzać się wzajemnym zaufaniem, dbać o kochaną osobę, troszczyć się o nią, a także świadomie wybierać cele wspólnego działania.

Pamiętajmy też, że współżycie seksualne jest znakiem miłosnego zjednoczenia osób. Tu naprawdę nie trzeba się spieszyć. Nie można też ulegać presji środowiska – kolegów, koleżanek, mediów społecznościowych. To oczywiście

[7] K. Wojtyła, *Miłość…*, dz. cyt., s. 38.

[8] Ponadto Wojtyła dodaje: „Ta przykrość zresztą, tak jak i przyjemność, z której w danym wypadku rezygnuję, nie jest czymś ostatecznym dla mojego rozumnego postępowania. […] Przyjemność bowiem z samej swojej istoty jest dobrem tylko aktualnym i tylko danego podmiotu, nie jest dobrem ponad-podmiotowym, transsubiektywnym. Jak długo więc to dobro jest uznawane za całkowitą podstawę normy moralnej, tak długo nie może być mowy o jakimś wychodzeniu poza to, co jest tylko dla mnie dobre”. Tamże, s. 38-39.

nie jest łatwe zadanie, ale w momencie, gdy razem dojrzejecie do tej decyzji, gdy będzie ona świadoma i odpowiedzialna to wtedy poznacie głębię aktu miłości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W *Panu Tadeuszu* Adam Mickiewicz ukazał tęsknotę za krajem z dziecinnych lat, przypomnienie historii Polski czy obudzenie nadziei tak przecież pokładanych w kampanii napoleońskiej. A wszystko to na tle przepięknej przyrody litewskiej. Jednak jednym z ważniejszych wątków jest także miłość. Miłość dwojga młodych ludzi – Tadeusza i Zosi.

Wojski odszedł, a starcy zaczerpnąwszy miodu,
Zadumani zwrócili oczy w głąb ogrodu,
Gdzie ów dorodny ułan rozmawiał z panienką.
Właśnie ułan ująwszy jej dłoń lewą ręką
(Prawą miał na temlaku, widać, że był ranny),
Z takiemi odezwał się słowami do panny:
Zofijo, musisz to mnie koniecznie powiedzieć,
Nim zamienim pierścionki, muszę o tem wiedzieć.
I cóż, że przeszłej zimy byłaś już gotowa
Dać słowo mnie? Ja wtenczas nie przyjąłem słowa:
Bo i cóż mi po takiem wymuszonem słowie?
Wtenczas bawiłem bardzo krótko w Soplicowie;
Nie byłem taki próżny, ażebym się łudził,
Żem jednem mem spójrzeniem miłość w tobie wzbudził.
Ja nie fanfaron; chciałem mą własną zasługą
Zyskać twe względy, choć przyszło czekać długo.
Teraz jesteś łaskawa twe słowo powtórzyć;
Czymże na tyle łaski umiałem zasłużyć?
Może mnie bierzesz, Zosiu, nie tak z przywiązania,
Tylko że stryj i ciotka do tego cię skłania;
Ale małżeństwo, Zosiu, jest rzecz wielkiej wagi;
Radź się serca własnego, niczyjej powagi
Tu nie słuchaj, ni stryja gróźb, ni namów cioci;

Jeśli nie czujesz dla mnie nic oprócz dobroci,
Możem te zaręczyny czas jakiś odwlekać;
Więzić twej woli nie chcę, będziem, Zosiu, czekać.
Nic nas nie nagli, zwłaszcza że wczora wieczorem
Dano mi rozkaz zostać w Litwie instruktorem
W pułku tutejszym, nim się z mych ran nie wyleczę
I cóż, kochana Zosiu?

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987, s. 321-322.

Powyższy cytat jest wyznaniem Tadeusza. Jego miłość do Zosi była już na tyle dojrzała, że przyszedł czas, aby zdecydować się na zaślubiny. Tadeusz w pięknych słowach zaproponował swojej oblubienicy małżeństwo. Nie naciskał, a wręcz tłumaczył Zosi, że to jest jej decyzja i żeby posłuchała głosu swego serca.

Miłość kobiety i mężczyzny to trwała relacja, którą należy pielęgnować. Kochający się dążą do zawarcia małżeństwa, aby wspólnie dzielić koleje losu.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

I dlatego nie przestaję prosić Chrystusa oraz Matki Pięknej Miłości za tę miłość, jaka rodzi się w młodych sercach. Wielokrotnie w życiu dane mi było niejako z bliska towarzyszyć tej miłości młodych ludzi. Poprzez to doświadczenie pojąłem, o jak istotną sprawę tutaj chodzi, o jak doniosłą, o jak wielką. Myślę, że przyszłość człowieka waży się w znacznej mierze na szalach tej zrazu młodzieńczej miłości, którą Ty i Ona, którą Ty i On odkrywacie na szlakach Waszej młodości. Jest to poniekąd wielka Przygoda, ale jest to też równocześnie wielkie zadanie.

PS 10.

Mamy tu do czynienia z dwoma ważnymi aspektami: eros jest niejako zakorzeniony w naturze człowieka; Adam poszukuje i „opuszcza ojca swego i matkę swoją", by odnaleźć niewiastę; jedynie razem przedstawiają oni całokształt człowieczeństwa, stając się „jednym ciałem". Nie mniej ważny jest drugi aspekt: ze względu na ukierunkowanie zawarte w akcie stwórczym, eros kieruje człowieka ku małżeństwu, związkowi charakteryzującemu się wyłącznością i definitywnością; tak i tylko tak urzeczywistnia się jego głębokie przeznaczenie. Obrazowi Boga monoteistycznego odpowiada małżeństwo monogamiczne. Małżeństwo oparte na miłości wyłącznej i definitywnej staje się obrazem relacji Boga do Jego ludu, i odwrotnie: sposób, w jaki miłuje Bóg, staje się miarą ludzkiej miłości. Ten ścisły związek między erosem i małżeństwem występujący w Biblii prawie nie znajduje sobie podobnych w literaturze pozabiblijnej.

DCE 11.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jak lilia pośród cierni, tak przyjaciółka ma pośród dziewcząt. Jak jabłoń wśród drzew leśnych, tak ukochany mój wśród młodzieńców. W upragnionym jego cieniu usiadłam, a owoc jego słodki dla mego podniebienia. Wprowadził mnie do sali biesiadnej, i godłem jego nade mną jest miłość. […] Połóż mnie jak pieczęć na twoim sercu, jak pieczęć na twoim

ramieniu, bo jak śmierć potężna jest miłość, a zazdrość jej nieprzejednana jak Szeol, żar jej to żar ognia, uderzenie boskiego gromu. Wody wielkie nie zdołają ugasić miłości, nie zatopią jej rzeki.

Pnp 2,2-4; 8,6-7a; por. Rdz 1,27-29; 1 Kor 13,1.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Miłość małżeńska zawiera jakąś całkowitość, w którą wchodzą wszystkie elementy osoby – impulsy ciała i instynktu, siły zmysłów i uczuć, dążenie ducha i woli. Miłość zmierza do jedności jak najbardziej osobowej, która nie tylko łączy w jedno ciało, ale prowadzi do tego, by było jedno serce i jedna dusza. Wymaga ona nierozerwalności i wierności w całkowitym wzajemnym obdarowaniu i otwiera się ku płodności. Jednym słowem chodzi o normalne cechy charakterystyczne każdej naturalnej miłości małżeńskiej, ale w nowym znaczeniu, gdyż sakrament nie tylko je oczyszcza i wzmacnia, ale wynosi tak, że stają się wyrazem wartości prawdziwie chrześcijańskich.

KKK 1643; por. 1602; 1603.

IV. LITERATURA

Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Doherty W.J., *Jak trzymać się razem w świecie, który chce nas rozdzielić*, tłum. E. Kopocz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Grün A., *Otwórz serce dla miłości*, tłum. N. Stelmaszyk, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2007.

Grzybowski J., *Nas dwoje. Przed nami małżeństwo*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983.

Kiernikowski Z., *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie*, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2015.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999.

Timmel P. i C., *Dlaczego warto się zaręczać? Odpowiedź dla dwojga zakochanych*, tłum. J. Kotowska, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2005.

Twardowski J., *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2005.

Twardowski J., *Poczekaj*, w: tegoż, *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, wybór i oprac. Maria Biżek, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 11.

Twardowski J., *Zaufałem drodze. Wiersze zebrane 1913-2006*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2007.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015.

Zarembowie A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, wyd. Gaudium, Lublin 2017.

FILM EDUKACYJNY

Miłość ludzka (kobiety i mężczyzny) jako zadanie

https://youtu.be/lx5mc_832JU

18.

Wartość czynu ludzkiego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Formowanie dojrzałości osobistej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie umiejętności podejmowania właściwych wyborów moralnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Osoba realizuje się przez działanie.
- Czy posłuszeństwo prawdzie wyklucza osobistą wolność?
- Co to znaczy być sobą?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Ja jako osoba jestem podmiotem moich czynów[1].
- „Sumienie moralne jest sądem rozumu, przez który osoba ludzka rozpoznaje jakość moralną konkretnego czynu”[2].
- Poprzez swoje czyny osoba rozwija się i dąży do szczęścia[3].

Zasady

- Jestem odpowiedzialny za swoje czyny[4].
- Kształtuję swoje sumienie, aby w wolności dokonywać właściwych wyborów.
- W swoim postępowaniu jestem wierny dobru i prawdzie[5].

---

[1] „Człowiek przeżywa siebie jako podmiot osobowy, o ile sobie uświadamia to, że sam siebie posiada i że sam sobie panuje. Świadomość, ściślej mówiąc samo-świadomość związana z czynem, związana ze sprawczością jako samostanowieniem, warunkuje owo przeżycie. I w tym sensie możemy powiedzieć, że poprzez nią (z jej pomocą) konstytuuje się zarówno konkretne ludzkie «ja», jak też odpowiadająca mu konkretna ludzka podmiotowość osobowa”. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 386-387.

[2] KKK 1778.

[3] „Otóż pragnę podkreślić, że u podstaw każdego z tych wielu zróżnicowanych talentów każdy z nas, każdy bez wyjątku, również nie należący do świata kultury i nauki, dysponuje nade wszystko jednym: uniwersalnym talentem, którym jest nasze człowieczeństwo, nasze ludzkie «być» (esse). Ewangelia ze swym przykazaniem miłości uczy nas pomnażania tego przede wszystkim talentu: talentu naszego człowieczeństwa. Ostateczny osąd naszego życia będzie też tego talentu dotyczył nade wszystko. Ten zaś talent pomnaża się «przez bezinteresowny dar z siebie samego», czyli przez miłość Boga i bliźnich. Znaczy to równocześnie: miłość Boga poprzez miłość bliźnich-ludzi: «Kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi» (1 J 4,20)”. Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym*, Warszawa, 8.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 736.

[4] „Wolność czyni człowieka podmiotem moralnym. Gdy człowiek działa w sposób świadomy, jest – jeśli tak można powiedzieć – ojcem własnych czynów”. KKK 1749.

[5] „Bądźcie wymagający wobec otaczającego was świata, ale przede wszystkim wymagajcie od siebie samych. Jesteście synami Bożymi: bądźcie z tego dumni! Nie popadajcie w przeciętność, nie ulegajcie dyktatom zmieniającej się mody, która narzuca styl życia niezgodny z chrześcijańskimi ideałami, nie pozwólcie się mamić złudzeniom konsumizmu. Chrystus wzywa was do rzeczy wielkich. Nie sprawcie Mu zawodu, bo w ten sposób wy sami spotkalibyście się z zawodem. Z mocą, którą obdarza was Chrystus, mówcie wszystkim ludziom, że Bóg pragnie uczynić każdego człowieka swoim synem. Wasze świadectwo niech będzie zaczynem nowego świata, którego pragnie każdy człowiek: świata prawdziwie sprawiedliwego, solidarnego i braterskiego”. Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne do młodzieży*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 815-816.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Osoba spełnia się poprzez swoje czyny[6].
- „Godność osoby ludzkiej zakłada w sobie prawość sumienia i jej się domaga”[7].
- We wspólnocie osób istnieje wzajemna odpowiedzialność za dokonywane czyny[8].

Zasady

- Moje postępowanie odpowiada mojej godności osobistej i godności innych osób.
- Tworzę oparte na sprawiedliwości więzi osobowe.
- W rodzinie osoby pomagają sobie w podejmowaniu właściwych moralnie decyzji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- „Człowiek ma prawo działać zgodnie z sumieniem i wolnością, by osobiście podejmować decyzje moralne”[9].

---

[6] „Oto, będąc sprawcą czynu, człowiek równocześnie spełnia w nim siebie. Spełnia – to znaczy urzeczywistnia, niejako doprowadza do właściwej pełni tę strukturę, która jest dla niego znamienna z racji osobowości, z tej racji, że jest kimś, a nie czymś. Jest to struktura samo-panowania oraz samo-posiadania. Intencjonalność chcenia i działania, wyjście na zewnątrz siebie ku przedmiotom przedstawiającym się człowiekowi jako różnorodne dobra – a więc ku wartościom – stanowi równocześnie wejście we własne «ja» jako najbliższy i najistotniejszy przedmiot samostanowienia. Na tej strukturze oparta jest moralność, czyli wartość moralna jako rzeczywistość egzystencjalna, dzięki tej strukturze wchodzi ona w wewnętrzny ustrój człowieka jako osoby i uzyskuje w nim swoją trwałość […]”. K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 195-196.

[7] KKK 1780.

[8] „W ten sposób na gruncie relacji: «ja»–«ty», z samej natury między-osobowej wspólnoty, rośnie też wzajemna odpowiedzialność osoby za osobę, a odpowiedzialność ta jest refleksem sumienia i transcendencji, która zarówno po stronie «ja», jak i «ty» staje na drodze do samospełnienia, a równocześnie warunkuje właściwy, tj. autentycznie osobowy wymiar wspólnoty. Przez wspólnotę rozumiemy to, co łączy. W relacji: «ja»–«ty» kształtuje się autentyczna między-osobowa wspólnota (w jakiejkolwiek postaci czy odmianie), jeżeli «ja» i «ty» trwają we wzajemnej afirmacji transcendentnej wartości osoby (można ją określić także jako godność), potwierdzając to swoimi czynami”. K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 402.

[9] KKK 1782.

- „Moralność jako rzeczywistość egzystencjalna, pozostaje zawsze w ścisłym związku z człowiekiem jako osobą”[10].
- Transcendencja osoby i posłuszeństwo prawdzie współtworzą wolne działanie osoby[11].

Zasady

- Umożliwiam uczniom postępowanie zgodne z ich sumieniem.
- Ukazuję uczniom wartości związane z dobrem i prawdą[12].
- Tłumaczę, że człowiek realizuje się tylko poprzez prawdę[13].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie angażują się w projekt wolontariatu w wybranej instytucji. Wspólnie z nauczycielem omawiane są problemy i sukcesy związane z wykonywaną pracą.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek jest świadomy obowiązku formowania swojego sumienia. Jest on wierny wyznawanym wartościom. Swoją wolność kieruje ku dobru i prawdzie. Pomaga również innym osobom w prawym postępowaniu, czy też

[10] K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 196.

[11] „Ujmowanie prawdy jest związane ze swoistym dążeniem. Prawda dla tego dążenia jest celem. Człowiek dąży do prawdy, a umysł łączy w sobie zdolność jej ujmowania (poprzez odróżnianie od nie-prawdy) oraz potrzebę jej dociekania. Już w tym zaznacza się jego dynamiczne podporządkowanie względem prawdy, która jest równocześnie jakby własnym światem umysłu ludzkiego. I właśnie to podporządkowanie umysłu względem prawdy warunkuje nadrzędność, czyli transcendencję osoby”. Tamże, s. 202.

[12] „Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu?”. Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki*…, dz. cyt., s. 684.

[13] „Kryterium podziału i przeciwstawienia sprowadza się do prawdy: osoba jako «ktoś» obdarzony dynamizmem duchowym spełnia się poprzez dobro prawdziwe, nie spełnia się natomiast poprzez nie-prawdziwe dobro. Linia podziału, rozszczepienia i przeciwstawienia między dobrem a złem jako wartością i przeciw-wartością moralną sprowadza się do prawdy. Chodzi tutaj właśnie o przeżywaną w sumieniu prawdę o dobru. Zależność od tej prawdy konstytuuje osobę w jej transcendencji; transcendencja wolności przechodzi w transcendencję moralności”. K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 198-199.

podejmowaniu właściwych wyborów. Swoim działaniem przyczynia się do rozwoju siebie i drugiej osoby.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek nie będzie chciał podejmować nieustannego wysiłku poznawania prawdy i postępowania według zasad sprawiedliwości. Jego czyny będą sprzeczne z jego godnością osobistą. Swoim postępowaniem może krzywdzić inne osoby. Nauki i pracy nie będzie traktował odpowiedzialnie jako wartości. Lenistwo może opanować człowieka do tego stopnia, że nie potrafi służyć swoim życiem innym.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość czynu ludzkiego pozwala na formowanie dojrzałości osobistej. Wpływa też na naszą moralność i ułatwia nam wybory, z którymi zetkniemy się w życiu. Oczywiście musimy sobie zdawać sprawę z odpowiedzialności za własne czyny. Jesteśmy więc podmiotem własnych czynów.

Nasze czyny powinny być odzwierciedleniem wartości takich jak: dobro, sprawiedliwość, miłość, czy prawda. Dzięki temu możemy czuć się spełnieni. Oczywiście cały czas powinniśmy także pamiętać o miłości do Boga, która jeszcze mocniej umacnia nas w wierze, że dobrze czynimy.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Mały Książę to jedna z tych książek, które śmiało możemy określić pozycją kultową. Została napisana przez Antoine'a de Saint-Exupéry'ego i po raz pierwszy wydana w 1943 roku w Nowym Jorku. Jest to opowieść filozoficzna skierowana do dzieci. To historia o dorastaniu, o więzach międzyludzkich i prawdziwej miłości. W powieści odnajdziemy także wątki autobiograficzne, za postacią Małego Księcia kryje się sam autor. Pozycję przetłumaczono na ponad 300 języków i dialektów. Dzięki temu wiele osób na świecie mogło zapoznać się z tą magiczną lekturą.

Wkrótce poznałem lepiej ten kwiat. Na planecie Małego Księcia kwiaty były zawsze bardzo skromne, o pojedynczej koronie płatków, nie zajmujące miejsca i nie przeszkadzające nikomu. Pojawiały się któregoś ranka wśród traw i więdły wieczorem. Krzak róży wykiełkował w ciągu dnia z ziarna przyniesionego nie wiadomo skąd i Mały Książę z uwagą śledził ten pęd, zupełnie niepodobny do innych pędów. Mógł to być nowy gatunek baobabu. Lecz krzak szybko przestał rosnąć i zaczął się formować kwiat. Mały Książę, który śledził pojawienie olbrzymiego pąka, wyczuwał, iż wykwitnie z niego jakieś cudowne zjawisko, lecz róża schowana w swoim zielonym domku przygotowywała się powoli. Starannie dobierała barw. Ubierała się wolno, dopasowywała płatki jeden do drugiego. Nie chciała rozkwitnąć pognieciona jak maki. Pragnęła zjawić się w pełnym blasku swojej piękności. O, tak! Była wielką zalotnicą. Jej tajemnicze strojenie trwało wiele dni. Aż pewnego poranka – dokładnie o wschodzie słońca – ukazała się.

I oto ona – która tyle trudu włożyła w swój staranny wygląd- powiedziała ziewając:

– Ach, dopiero się obudziłam… Przepraszam bardzo… Jestem jeszcze nie uczesana.

Mały Książę nie mógł powstrzymać słów z zachwytu:

– Jakaż pani jest piękna!

– Prawda? – odpowiedziała róża cichutko. – Urodziłam się równocześnie ze słońcem.

Mały Książę domyślił się, że róża nie jest zbyt skromna, lecz jakżeż była wzruszająca!

– Sądzę, że czas na śniadanie – dorzuciła po chwili – czy byłby pan łaskaw pomyśleć o mnie?

Mały Książę, bardzo zawstydzony, poszedł po konewkę i podał jej świeżą wodę.

Wkrótce swą trochę płochliwą próżnością zaczęła go torturować. Pewnego dnia na przykład, mówiąc o swych czterech kolcach, powiedziała:

– Mogą zjawić się tygrysy uzbrojone w pazury…

– Nie ma tygrysów na mojej planecie – sprzeciwił się Mały Książę – a poza tym tygrysy nie jedzą trawy.

– Nie jestem trawą – odparła słodko róża.

– Proszę mi wybaczyć…

– Nie obawiam się tygrysów, natomiast czuję wstręt do przeciągów. Czy nie ma pan parawanu?

„Wstręt do przeciągów to nie jest dobre dla rośliny – pomyślał Mały Książę. – Ten kwiat jest bardzo skomplikowany".

– Wieczorem proszę mnie przykryć kloszem. U pana jest bardzo zimno. Złe są tu urządzenia. Tam, skąd przybyłam…

Urwała. Przybyła w postaci nasienia. Nie mogła znać innych planet. Naiwne kłamstwo, na którym dała się przyłapać, zawstydziło ją. Zakaszlała dwa lub trzy razy, aby pokryć zażenowanie.

– A ten parawan?

– Ja bym przyniósł, ale pani mówiła…

Wtedy róża znów zaczęła kaszleć, aby Mały Książę miał wyrzuty sumienia. W ten sposób mimo dobrej woli płynącej z jego uczucia Mały Książę przestał wierzyć róży. Wziął poważnie słowa bez znaczenia i stał się bardzo nieszczęśliwy.

– Nie powinienem jej słuchać – zwierzył mi się któregoś dnia – nigdy nie trzeba słuchać kwiatów. Trzeba je oglądać i wąchać. Mój kwiat

napełniał całą planetę swoją wonią, lecz nie umiałem się nim cieszyć. Historia kolców, która tak mnie rozdrażniła, powinna rozczulić…

Zwierzył się jeszcze:

– Nie potrafiłem jej zrozumieć. Powinienem sądzić ją według czynów, a nie słów. Czarowała mnie pięknem i zapachem. Nie powinienem nigdy od niej uciec. Powinienem odnaleźć w niej czułość pod pokrywką małych przebiegłostek. Kwiaty mają w sobie tyle sprzeczności. Lecz byłem za młody, aby umieć ją kochać.

A. de Saint-Exupéry, *Mały Książę*, wyd. Muza, Warszawa 2014, s. 30-33.

W tym dość długim cytacie możemy odnaleźć wartość czynu ludzkiego, a w zasadzie dwie strony tej wartości. Mamy więc Małego Księcia, który dość troskliwie opiekował się (a nawet zauroczył) nowo wyrosłą różą. Mamy też kwiat, który z pełną premedytacją oszukał Małego Księcia, tracąc jego zaufanie. To dwa przykłady różnych czynów ludzkich i spojrzenie na to, jak mogą one wpłynąć na nasze zachowanie i życie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 564-565.

Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu?

Co jednak znaczy wolność? Nie znaczy na pewno robić wszystko, co się chce, ulegać namiętnościom, przechodzić od jednego doświadczenia do drugiego bez rozeznania, iść za obowiązującą modą; wolność nie oznacza, że tak się wyrażę, wyrzucania wszystkiego, co się nam nie podoba, przez okno. Nie, to nie jest wolność! Wolność jest nam dana, abyśmy potrafili dokonywać w życiu dobrych wyborów! […] Drodzy bracia i siostry, jak trudno jest w naszych czasach podejmować decyzje ostateczne! Wszystkich nas pociąga to, co tymczasowe. Padamy ofiarą tendencji skłaniającej nas do prowizoryczności… jakbyśmy chcieli zatrzymać się na etapie dojrzewania. Jest to trochę urok bycia w wieku młodzieńczym, i to przez całe życie! Nie bójmy się zobowiązań na całe życie, zobowiązań, które angażują i obejmują całe życie! W ten sposób życie będzie owocne! I to jest wolność: mieć odwagę podejmować te decyzje w sposób wielki.

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe w bazylice Matki Boskiej Większej*, Rzym, 4.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/rozaniec_04052013.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

A oto podszedł do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?" Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowuj przykazania". Zapytał Go: „Które?" Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego". Odrzekł Mu młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?". Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i daj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!". Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości.

Mt 19,16-22; por. Mt 7,13-14; Ps 119.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wychowanie sumienia jest zadaniem całego życia. Od najmłodszych lat wprowadza ono dziecko w poznawanie i praktykowanie wewnętrznego prawa, rozpoznawanego przez sumienie. Roztropne wychowanie kształtuje cnoty; chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy, fałszywego

KKK 1784; por. 1731; 1732.

poczucia winy i dążeń do upodobania w sobie, zrodzonego z ludzkich słabości i win. Wychowanie sumienia zapewnia wolność i rodzi pokój serca.

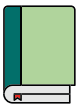

IV. LITERATURA

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe w bazylice Matki Boskiej Większej*, Rzym, 4.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/rozaniec_04052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Gałkowski S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Koszalin, 1.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 564-568.

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Społeczny Instytut Wydawniczy, Kraków 2006, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym*, Warszawa, 8.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 734-740.

Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne do młodzieży*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 815-817.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Saint-Exupéry A. de, *Mały Książę*, wyd. Muza, Warszawa 2014.

Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Trempała J., Czyżowska D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Weigel G., *Czym jest katolicyzm? 10 kontrowersyjnych tez*, tłum. A. Gomola, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2003.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. Drukarnia Akapit, Lublin 2018.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

19.

Wychowywanie nowego pokolenia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie zaangażowania w proces wychowawczy

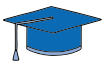

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za własny rozwój osobowy

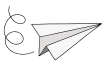

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie wartości rozwijam w procesie samowychowania?
- Jakie są kryteria dojrzałości?
- Jakie wartości są promowane w kulturze mojego środowiska?
- Jakie są prawa człowieka?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każda osoba ma prawo do wychowania.
- Osoba jest odpowiedzialna za swój rozwój[1].
- Osoba posiada swoją nienaruszalną godność[2].

Zasady

- Wychowawca i wychowanek szanują się wzajemnie.
- Poszukuję wzorców godnych naśladowania[3].
- Poprzez ciągłe wybieranie i praktykowanie wartości dążę do doskonalszego rozwoju osobowego[4].

---

[1] „Wszyscy ludzie, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne i wiek, jako cieszące się godnością osoby, posiadają nienaruszalne prawo do wychowania odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do wrodzonych zdolności, płci, ojczystych tradycji kulturowych, a jednocześnie otwartego na braterskie współżycie z innymi narodami, celem tworzenia prawdziwej jedności i pokoju na ziemi". DWCH 1.

[2] „Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi się «od wewnątrz», związane poznaną prawdą – związane, a więc także «zobowiązane» do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie. Poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek odkrywa, że sposób jego bytowania w świecie jest nie tylko całkowicie różny od wszystkiego innego pośród świata, lecz że jest także wyróżniony, nadrzędny wobec wszystkiego innego w jego obrębie. Człowiek zauważa po prostu, że jest osobowym podmiotem, osobą. Staje oko w oko wobec swej godności!". Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 398.

[3] Młodość poszukuje wzorów i przykładów. Z pomocą przychodzi wam sam Jezus Chrystus, który poświęcił całe swoje życie dla dobra innych. Ku Niemu kierujcie wzrok. Niech będzie obecny w waszych myślach, podczas waszych zabaw i w waszych rozmowach. Z Nim winniście zawsze żyć w szczególnej przyjaźni. Pan Jezus chce wam pomagać. Chce być dla was podporą i umacniać w młodzieńczej walce o zdobywanie cnót, takich jak: wiara, miłość, uczciwość, szlachetność, czystość, wielkoduszność. Gdy będzie wam trudno, gdy będziecie w życiu przeżywać jakieś niepowodzenia czy zawody, niech myśl wasza biegnie ku Chrystusowi, który was miłuje, który jest wiernym towarzyszem i który pomaga przetrwać każdą trudność. Wiedzcie, że nie jesteście samotni. Towarzyszy wam Ktoś, kto nigdy nie zawodzi. Chrystus rozumie najtajniejsze pragnienia waszego serca. On czeka na waszą miłość i na wasze świadectwo". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 1146.

[4] „Wiele z tego, co będzie jutro, zależy od zaangażowania się dziś dzisiejszego pokolenia chrześcijan. Zależy nade wszystko od waszego zaangażowania, dziewczęta i chłopcy, na których wnet spocznie odpowiedzialność za decyzje, od których zależeć będą nie tylko wasze losy, ale także losy wielu innych ludzi. Waszym posłannictwem jest zabezpieczenie w jutrzejszym świecie obecności takich wartości, jak pełna wolność religijna, poszanowanie osobowego wymiaru

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice są pierwszymi i głównymi wychowawcami swoich dzieci.
- Rodzice są świadkami wartości, które wyznają: miłości bliźniego, prawdy, wolności, sprawiedliwości.
- Rodzice wychowują dziecko do miłości[5].

Zasady

- Dzieci wychowuję poprzez osobisty przykład.
- W wychowaniu odnoszę się do wolności i osobistej godności dziecka.
- Wychowuję dziecko w miłości[6].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie ma charakter osobowy, jest relacją międzyosobową.
- Celem wychowania jest integralny rozwój człowieka.
- Natura ludzka jest dynamiczna, stale się rozwija i nieustannie się udoskonala.

Zasady

- Wychowanie dokonuje się na drodze spotkania, dialogu i zaangażowania osób.
- Pomagam uczniowi w poszukiwaniu tego, co jest prawdziwe i dobre[7].

---

rozwoju, ochrona prawa człowieka do życia począwszy od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci, troska o rozwój i umocnienie rodziny, dowartościowanie kulturowych odrębności dla wzajemnego ubogacania się wszystkich ludzi, ochrona równowagi naturalnego środowiska, które coraz bardziej bywa zagrożone". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 810.

[5] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego". FC 36.

[6] „Nie można zapominać, że poza tymi cechami, charakteryzującymi zadanie wychowawcze rodziców, najgłębszym i określającym je elementem jest miłość ojcowska i macierzyńska, która znajduje w dziele wychowawczym wypełnienie doskonałej służby życiu: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary". Tamże.

[7] „Termin «wychowanie» wskazuje na czynności, które powodują nawiązywanie przez człowieka relacji z tym, co prawdziwe i dobre. To, co prawdziwe i dobre człowiek musi rozpoznać i uznać,

– Staram się poznawać i rozumieć wychowanka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wraz z uczniami systematycznie omawiam relacje międzyosobowe panujące w szkole, w klasie: uczeń – uczeń oraz uczeń – nauczyciel. Rozmawiamy o tym, co należy w nich zmienić, polepszyć, ustalamy zasady postępowania we wzajemnej współpracy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W relacjach międzyosobowych uczeń opiera się na wartościach, w których został wychowany. W rodzinie będącej wspólnotą miłości, poznaje on zasady życia społecznego[8]. Poprzez wychowanie uczy się dialogu, słuchania racji drugiej osoby, obrony swojego stanowiska i szacunku dla autorytetu wychowawcy. Jest on również zaangażowany we własny rozwój osobowy. Młody człowiek wie, że został sam sobie „zadany", że samowychowanie to potrzebny, konieczny i nieustający proces.

1.10. ZAGROŻENIA

Młoda osoba może przyjąć założenie, że wychowanie jest tylko systemem albo przepisami, które należy stosować. Przyjmuje on postawę bierności i braku zaangażowania we własny proces samowychowania. Może również wystąpić brak zaufania do autorytetu wychowawcy. Bez umiejętnego pokierowania

gdyż tylko pod tym warunkiem takie relacje nawiąże. Gdy jeszcze nie rozpoznaje prawdy i dobra, i gdy jeszcze nie umie podejmować decyzji, nazwanej tu uznaniem za słuszne nawiązywanie relacji ze wskazanym przedmiotem, czyni to za niego wychowawca. Zresztą i wobec siebie człowiek jest wychowawcą, gdyż także siebie musi skłaniać do podjęcia relacji z tym, co prawdziwe i dobre". M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 1997, s. 15.

[8] „Rodzina jest pierwszą i podstawową szkołą uspołecznienia: w niej, jako we wspólnocie miłości, uczynienie z siebie daru jest prawem, nadającym kierunek i warunkującym wzrost. Dar z siebie, który ożywia wzajemną miłość małżonków, staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych stosunkach braci i sióstr oraz różnych współżyjących w rodzinie pokoleń. Tak komunia, jak uczestnictwo codziennie przeżywane w domu, w chwilach radości i w trudnościach, jest najbardziej konkretną skuteczną pedagogią dla czynnego, odpowiedzialnego i owocnego włączenia się dzieci w życie społeczne o szerszym zasięgu". FC 37.

przez wychowawcę młody człowiek może zagubić się w hierarchii wartości i w porządku moralnym.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Bardzo ważne w życiu człowieka jest wychowanie nowego pokolenia. Każdy z nas ma prawo do wychowania. Pamiętajmy jednak, że w dużym stopniu to my jesteśmy odpowiedzialni za nasz rozwój. Mówi się, że szkoła jest odpowiedzialna za wychowanie młodego człowieka. W pewnym stopniu spoczywa na niej taki obowiązek, ale tak naprawdę to rodzice są pierwszymi i głównymi wychowawcami. I jest to bardzo odpowiedzialna funkcja. To w rodzinie dzieci poznają wartości, które potem wyznają w dorosłym życiu. Do tych wartości powinna należeć m.in. sprawiedliwość, wolność, prawda czy miłość do bliźniego.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Balladyna Juliusza Słowackiego to dramat, którego treść skupia się przede wszystkim na funkcjonowaniu dobra i zła w realnym świecie. To dobro ostatecznie zwycięża, a dzieje się to za sprawą siły wyższej – Boga, który w końcowej scenie poraża błyskawicą i zabija tytułową Balladynę. Jednak na kartach dramatu możemy odnaleźć odniesienia do wielu wartości m.in. do wychowania nowego pokolenia.

O! ci młodzi ludzie,
Odchodzą od nas i wołają głośno:
Idziemy szukać szczęścia.
Więc my, starce,
Cośmy przebiegli po tej biednej ziemi,
A nigdy szczęścia w życiu nie spotkali;
Możeśmy tylko szukać nie umieli…

J. Słowacki, *Balladyna*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s.19.

Wybrany cytat dobrze oddaje ideę wartości wychowania nowego pokolenia. Mamy więc odwieczny dylemat, jak starsi mogą zrozumieć młodzież? Dużo w tym przypadku zależy właśnie od wychowania. Mamy tu także nutę sentymentalną – wspomnienie młodości i poszukiwanie szczęścia starszych osób.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina jest powołana również do wychowania swoich dzieci. Pierwszym miejscem, gdzie rozpoczyna się proces wychowawczy młodego człowieka, jest dom rodzinny. Każde dziecko ma naturalne i niezbywalne prawo do posiadania własnej rodziny: rodziców i rodzeństwa, wśród których rozpoznaje, iż jest osobą potrzebującą uczucia miłości i że tym uczuciem może obdarzyć innych, a zwłaszcza najbliższych. Zawsze niech będzie dla was przykładem Święta Rodzina z Nazaretu, w której wzrastał Chrystus przy Matce Maryi i przy opiekunie Józefie. Ponieważ rodzice dają życie swoim dzieciom, dlatego przysługuje im prawo do tego, by byli uznani

za pierwszych i głównych ich wychowawców. Oni też mają obowiązek stworzenia takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która by sprzyjała osobistemu i społecznemu wychowaniu dzieci.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, dz. cyt., s. 1143.

Dziś skupimy się na rozważeniu istotnej cechy rodziny, jaką jest jej naturalne powołanie do wychowywania dzieci, aby stawały się coraz bardziej odpowiedzialne za siebie i za innych. Bardzo piękne są słowa apostoła Pawła, które usłyszeliśmy na początku: „Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom we wszystkim, bo to jest miłe w Panu. Ojcowie, nie rozdrażniajcie waszych dzieci, aby nie traciły ducha" (Kol 3,20-21). To mądra zasada: dziecko jest wychowywane do słuchania rodziców i do posłuszeństwa rodzicom, a oni nie powinni rozporządzać w ostry sposób, by nie zniechęcać

dzieci. Dzieci muszą bowiem wzrastać, nie zrażając się, stopniowo. Jeśli wy, rodzice, mówicie dzieciom: „Wejdźmy na te schodki", bierzecie je za rękę i krok za krokiem pomagacie im na nie wejść, wszystko pójdzie dobrze. Lecz jeśli mówicie: „Wejdź na górę!" – „Ale ja nie mogę". – „Wchodź!", oznacza to, że rozdrażniacie dzieci, wymagacie od dzieci rzeczy, których nie potrafią robić. Dlatego relację między rodzicami i dziećmi musi cechować mądrość, bardzo wielka równowaga. Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom, to jest miłe Bogu. A wy, rodzice, nie rozdrażniajcie dzieci, wymagając od nich rzeczy, których robić nie potrafią. I tak trzeba postępować, aby dzieci dojrzewały do odpowiedzialności za siebie i za innych.

Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci. Audiencja generalna*, Watykan, 20.05.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_20052015.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przynosili Mu również dzieci, żeby ich dotknął; lecz uczniowie szorstko zabraniali im tego. A Jezus, widząc to, oburzył się i rzekł do nich: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego". I biorąc je w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je.

Mk 10,13-16; por. Mt 18,21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełnienia prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego.

KKK 2222; por. 2221; 2223-2229.

IV. LITERATURA

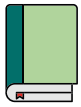

Balthasar H.U. von, *Wiarygodna jest tylko miłość*, tłum. E. Piotrowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Dziewiecki M., *…miłość pozostaje*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.

Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci. Audiencja generalna*, Watykan, 20.05.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_20052015.html [dostęp: 15.02.2021].

Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 1997.

Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 804-811.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1141-1147.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 394-402.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Madre P., *Najpierw pokochaj siebie*, Wydawnictwo M, Kraków 1997.

Nowak M., Ożog T., *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słowacki J., *Balladyna*, wyd. Ibis, Poznań 2018.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

FILM EDUKACYJNY

Wychowywanie nowego pokolenia

https://youtu.be/_-gU2XCaEo8

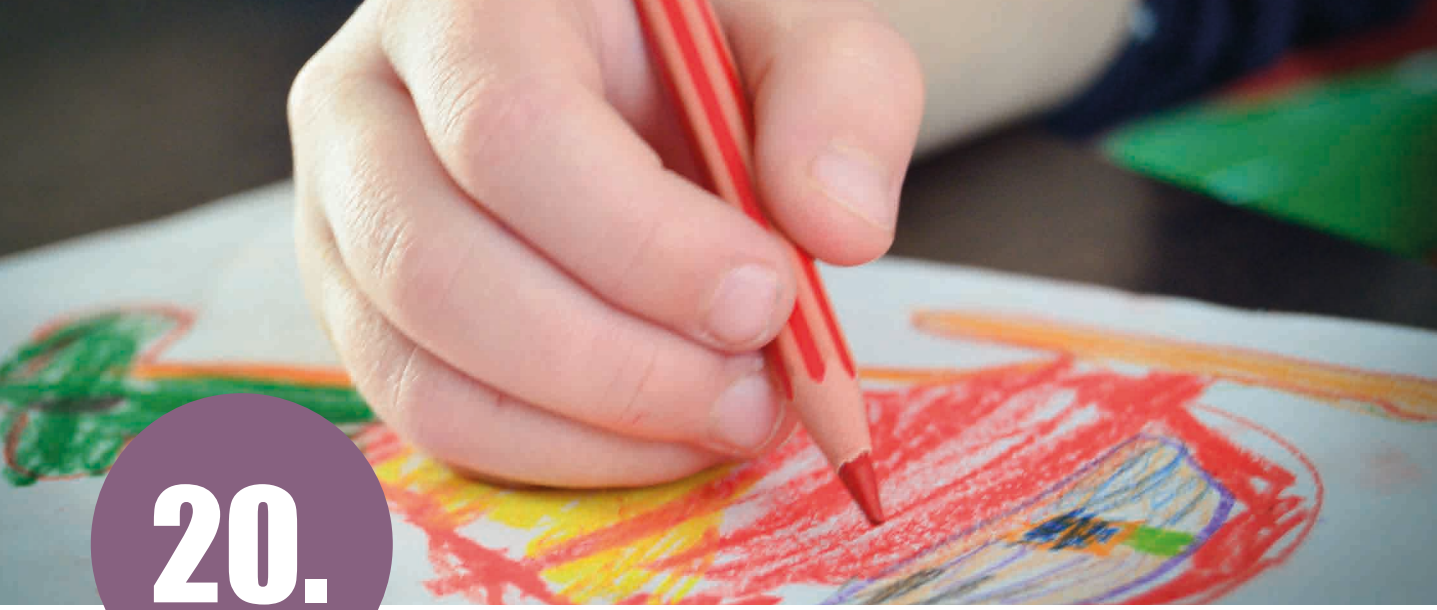

20.

Wartość moich zdolności, talentów, sprawności

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odkrywanie własnej indywidualności

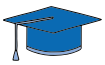

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rozpoznawania i rozwijania własnych zdolności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Rozwój osoby nie zależy od rodzaju talentów, ale od sposobu korzystania z nich.
- W jaki sposób rozwijać talenty, by rozwijały moją osobowość?
- Rozwój talentów a poczucie spełnionego życia.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Obowiązek rozwijania własnych umiejętności.
- Zdolności i talenty podkreślają wyjątkowość człowieka.
- Indywidualne umiejętności pomagają odnaleźć swoje miejsce w grupie.

Zasady

- Odkrywam i rozwijam własne zdolności.
- Korzystanie z talentów pomaga mi rozpoznać własną drogę życia.
- Wrodzone i nabyte zdolności wykorzystuję, by pomagać innym.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice jako pierwsi rozpoznają zdolności dziecka.
- Atmosfera rodzinna powinna zachęcać do rozwijania talentów dzieci.
- Kształtowanie zdolności i sprawności służy dobru ogółu.

Zasady

- Przyglądam się dziecku i pomagam mu rozeznać jego talenty.
- Aprobuję te zachowania, które służą rozwijaniu zdolności dziecka.
- Wspieram dziecko w jego wysiłkach doskonalenia własnych sprawności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Umiejętnie dobrane programy szkolne pomagają odkryć zdolności dzieci.
- Szkoła wychodzi naprzeciw zainteresowaniom uczniów.
- Szkoła stwarza warunki do rozwoju zainteresowań i sprawności uczniów.

Zasady

- Czuwam nad tym, aby szkoła była miejscem rozwijania zainteresowań uczniów.
- Oferuję uczniom szeroką gamę propozycji, które pozwolą im rozeznać ukryte talenty.
- Zwracam uwagę na to, by uczniowie nie zaniedbali się w pracy nad kształtowaniem swoich zdolności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom odczytanie biblijnej przypowieści o talentach (Mt 25,14-30) i rozważenie jej w kontekście ich własnych przeżyć i doświadczeń. W ramach komentarza i dyskusji staram się uświadomić uczniom, że nie ma osoby, która nie byłaby obdarzona żadnymi zdolnościami, przez co każdy z nas jest indywidualnością. Praca nad sobą wymaga, aby talenty w sobie odnaleźć, rozwijać i zrobić z nich użytek dla dobra własnego i innych. Możemy również rozwijać swoje talenty mimo naszych niedoskonałości. Potrzebna jest do tego wiara w siebie, wysiłek i praca.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poprzez odkrywanie, a następnie przypatrywanie się własnym zdolnościom i sprawnościom, młody człowiek potrafi zobaczyć własną indywidualność. Odkrywa jednocześnie, że rozwój talentów nadaje jego życiu pewien określony kierunek. Podążanie tą drogą sprawia, że doznaje uczuć spełnienia i satysfakcji. Wysiłek włożony w rozpoznawanie talentów owocuje rozwojem całego człowieka i wpływa na innych ludzi[1]. Odnajdując swoje powołanie, młody człowiek realizuje tym samym wolę samego Stwórcy[2].

1.10. ZAGROŻENIA

Na skutek złego odczytania, zlekceważenia lub nieodpowiedniego wykorzystania własnych talentów, osoba może zaniedbać swój własny rozwój, kierując tym samym swoje życie na drogę, która nie przyniesie jej zadowolenia i satysfakcji.

---

[1] „Rozwój zatem, w rozumieniu Pisma Świętego, nie jest jedynie pojęciem laickim, świeckim, ale jawi się – również ze swymi akcentami społeczno-gospodarczymi – jako współczesny wyraz zasadniczego wymiaru powołania człowieka. […] Sam Pan Jezus, w przypowieści o talentach, zwraca uwagę na surowość, z jaką został potraktowany ten, który odważył się ukryć otrzymany dar: «Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że chcę żąć tam, gdzie nie posiałem i zbierać tam, gdziem nie rozsypał […] Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów» (Mt 25,26-28). My, którzy otrzymujemy dary Boże, aby owocowały, winniśmy «siać» i «zbierać». Jeśli tego nie czynimy, będzie nam odebrane i to, co mamy. Niech zgłębianie tych surowych słów pobudzi nas do bardziej zdecydowanego podjęcia przynaglającego dzisiaj wszystkich obowiązku współpracy w pełnym rozwoju innych: «rozwoju całego człowieka i wszystkich ludzi»". SRS 30.

[2] „Kto by chciał odstąpić od trudnego, ale wzniosłego zadania polepszania losu całego człowieka i wszystkich ludzi pod pretekstem ciężaru walki i stałego wysiłku przezwyciężania przeszkód, czy też z powodu porażek i powrotu do punktu wyjścia, sprzeciwiałby się woli Boga Stwórcy". SRS 30.

Nierozeznanie własnych sprawności może również spowodować, że rozwój osoby ograniczy się do posiadania dóbr materialnych, przy jednoczesnym zaniedbaniu pracy nad kształtowaniem własnego człowieczeństwa[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość naszych zdolności, talentów czy sprawności pozwala na rozwój integralny naszej osoby. Powinniśmy nauczyć się je rozpoznawać i kształtować. Jednak należy pamiętać, że rozwój naszej osoby nie zależy od rodzaju posiadanego talentu, lecz od sposobu wykorzystania go. Zdolności, które posiadamy, świadczą o naszej wyjątkowości. Rozwój własnych talentów pozwala nam także na odczucie spełnienia w życiu. Pozwala na odnalezienie własnej drogi. Pamiętajmy również, że nasze umiejętności mogą być przydatne do pomocy drugiemu człowiekowi.

[3] „Zgodnie z tym nauczaniem rozwój nie może polegać tylko na użyciu, na władaniu i na nieograniczonym posiadaniu rzeczy stworzonych i wytworów przemysłu, ale nade wszystko na podporządkowaniu posiadania, panowania i użycia podobieństwu człowieka do Boga oraz jego powołaniu do nieśmiertelności". SRS 29.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść Aleksandra Kamińskiego to historia młodych ludzi, których poznajemy przez pryzmat II wojny światowej. To opowieść o prawdziwej przyjaźni, braterstwie i poświęceniu dla dobra ukochanej ojczyzny. Jednakże bohaterami tego dzieła nie są superbohaterowie, to młodzi ludzie z krwi i kości ze swoimi wadami, zaletami i różnorakimi talentami, o których pisze A. Kamiński. Dzięki temu łatwiej nam się z nimi identyfikować.

Jednego wieczoru narysował Rudy ponad 80 żółwi! Koledzy, oglądając te rysunki, z uznaniem kiwali głowami nad wyjątkowym lenistwem, bijącym z sylwetek żółwi Rudego. – Nie ma co! Wybitny talent rysunkowy! Tej samej skali, co talent kucharski.

A. Kamiński, *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 109.

Postacie z powieści Aleksandra Kamińskiego to nie tylko bohaterowie i żołnierze. To także ludzie z pasją, z umiejętnościami. Dlatego też możemy tu odnaleźć przykład omawianej wartości. Jednym z takich utalentowanych młodzieńców był Rudy, który potrafił doskonale rysować, czym zyskał uznanie w oczach kolegów.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dziś doświadczacie w sposób szczególny prawdy, że zostaliście wyposażeni w wielorakie dary i talenty. Nie przestawajcie za nie dziękować Temu, który „hojnie darzy łaską i chwałą, nie odmawia dobrodziejstw postępującym nienagannie" (Ps 84,12). Odkrywajcie w sobie te zdolności, cieszcie się nimi i rozwijajcie je z Bożą pomocą. Nieście je jako dary Ducha Świętego wszystkim, którzy potrzebują waszego miłosierdzia. Niech owocują w waszych rodzinach, szkołach i środowiskach.

Jan Paweł II, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, Watykan, 7.06.2003, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 247.

W sławnej przypowieści o talentach, przekazanej przez Ewangelistę Mateusza (por. 25,14-30), Jezus mówi o trzech sługach, którym pan, przed wyruszeniem w długą podróż, powierza swój majątek. Dwaj z nich zachowują się dobrze, gdyż podwajają otrzymane dobra; trzeci natomiast zakopuje pieniądz w ziemi. Po powrocie do domu pan prosi sługi, aby rozliczyli się z zadania, które im powierzył i o ile jest zadowolony z pierwszych dwóch, to jest rozczarowany postawą trzeciego. Sługa ów bowiem,

ukrywając talent, zamiast zwiększyć jego wartość, zrobił zły użytek z tego daru: zachował się tak, jakby jego pan miał już nie wrócić, jakby nie miał nadejść ów dzień, w którym trzeba będzie się rozliczyć ze swej działalności. Za pomocą tej przypowieści Jezus chce nauczyć uczniów dobrego wykorzystania swych darów: Bóg powołuje każdego człowieka do życia i obdarza go talentami, powierzając mu zarazem jakąś misję do spełnienia. Byłoby głupotą myślenie, że dary te nam się należą tak, jakby wyrzekanie się ich oznaczałoby o jedną drogę mniej do celu własnego istnienia.

Benedykt XVI, *Miłość musi owocować. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Watykan, 13.11.2011, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1006964.Milosc-musi-owocowac [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Podobnie też jest z królestwem niebieskim jak z pewnym człowiekiem, który mając się udać w podróż, przywołał swoje sługi i przekazał im swój majątek. Jednemu dał pięć talentów, drugiemu dwa, trzeciemu jeden, każdemu według jego zdolności, i odjechał. Zaraz ten, który otrzymał pięć talentów, poszedł, puścił je w obrót i zyskał drugie pięć. Tak samo i ten, który dwa otrzymał; on również zyskał drugie dwa. Ten zaś, który otrzymał jeden, poszedł i rozkopawszy ziemię, ukrył pieniądze swego pana. Po dłuższym czasie powrócił pan owych sług i zaczął rozliczać się z nimi. Wówczas przyszedł ten, który otrzymał pięć talentów. Przyniósł drugie pięć i rzekł: „Panie, przekazałeś mi pięć talentów, oto drugie pięć talentów zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!". Przyszedł również i ten, który otrzymał dwa talenty, mówiąc: „Panie, przekazałeś mi dwa talenty, oto drugie dwa talenty zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!". Przyszedł i ten, który otrzymał jeden talent, i rzekł: „Panie, wiedziałem, żeś jest człowiek twardy: chcesz żąć tam, gdzie nie posiałeś, i zbierać tam, gdzieś nie rozsypał. Bojąc się więc, poszedłem i ukryłem twój talent w ziemi. Oto masz swoją własność!" Odrzekł mu pan jego: „Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że żnę tam, gdzie nie posiałem, i zbieram tam, gdzie nie rozsypałem. Powinieneś więc był oddać moje pieniądze bankierom, a ja po powrocie byłbym z zyskiem odebrał swoją własność. Dlatego odbierzcie mu ten

talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów. Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzućcie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów”.

Mt 25,14-30.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Społeczność jest pewną grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. Społeczność, zgromadzenie widzialne i zarazem duchowe, trwa w czasie; dziedziczy przeszłość i przygotowuje przyszłość. Każdy człowiek staje się dzięki niej „dziedzicem” otrzymuje „talenty”, które wzbogacają jego tożsamość i których owoce powinien pomnażać. Słusznie więc każdy człowiek jest zobowiązany do poświęcania się na rzecz wspólnot, do których należy, i do szacunku wobec władz troszczących się o dobro wspólne.

KKK 1880; por. 791; 1879.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Miłość musi owocować. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Watykan, 13.11.2011, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1006964.Milosc-musi-owocowac [dostęp: 15.02.2021].

Grün A., *Rozwijać poczucie własnej wartości – przezwyciężać bezsilność*, tłum A. Sibilak, wyd. Salwator, Kraków 2007.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza*, Poznań, 3.06.1997, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 917-924.

Jan Paweł II, *Kultura i perspektywy przyszłości świata*, Coimbra, 15.05.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 736-740.

Jan Paweł II, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, Watykan, 7.06.2003, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 246-247.

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Limont W., Cieślikowska J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych – zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, wyd. Impuls, Kraków 2005.

Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka*, wyd. Barbara, Wrocław 2000.

Müller W., *Być samemu nie znaczy być samotnym*, tłum. B. Szlagor, wyd. Salwator, Kraków 2007.

Nouwen H.J.M., *Intymność*, tłum. K. Stankiewicz, wyd. Salwator, Kraków 2007.

Nouwen H.J.M., *Otwarte dłonie*, tłum. M. Rusiecka, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wojciechowski M., *Przypowieści dla nas*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2007.

Zuchniewicz P., *Szukałem Was. Jan Paweł II i Światowe Dni Młodzieży*, wyd. Polwen, Radom 2005.

21.

Radość i humor w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność radzenia sobie z trudnościami

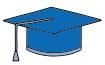

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy aprobaty samego siebie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co znaczy dla mnie pojęcie „dobra zabawa”?
- W jaki sposób humor i satyra mogą być skuteczną formą twórczej krytyki?
- Na czym polega humor współczesnych filmów komediowych?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek powołany jest do szczęścia[1].
- Radość pomaga rozwijać cnotę nadziei.
- Wiara jest źródłem radości[2].

Zasady

- Dzielę się swoją radością i szczęściem z innymi osobami.
- Zachowuję zdrowy dystans wobec samego siebie[3].
- Radośnie przeżywam swoją wiarę[4].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość rodzicielska jest fundamentem szczęścia dziecka.
- Radość pomaga przezwyciężać lęk[5].
- Codzienne życie rodzinne uczy radości życia[6].

---

[1] „Bóg bowiem stworzył nas, byśmy Go poznawali, służyli Mu, miłowali Go, i w ten sposób doszli do raju. Szczęście czyni nas «uczestnikami Boskiej natury» (2 P 1,4) i życia wiecznego. Wraz z nim człowiek wchodzi do chwały Chrystusa i do radości życia trynitarnego". KKK 1721.

[2] „Ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują" (1 Kor 2,9).

[3] „Plan budowy w Castel Gandolfo basenu kąpielowego wywołał w mediach krytykę Jana Pawła II – zaczęto oskarżać Papieża o rozrzutność i… egoizm. A on odpowiadał: «Papież potrzebuje ruchu. A nowe konklawe będzie kosztować dużo więcej»". *Kwiatki Jana Pawła II*, red. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 133.

[4] „Czyż może być większa radość dla stworzenia ponad tę, że Bóg – Stwórca stał się stworzeniem? Czyż może być większa radość dla człowieka ponad tę, że Syn Boży stał się człowiekiem? Że Słowo stało się Ciałem? Czyż może być większa radość dla ziemi niż to, że Bóg nieogarniony bezmiarem całego stworzenia, na niej zamieszkał? […] Stąd to wezwanie do radości zwrócone do całego stworzenia. Całe bowiem stworzenie jest do głębi przeniknione Wcieleniem Słowa, «uczłowieczeniem» Boga – Syna. Całe stworzenie staje w punkcie swej ostatecznej «odnowy»". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w kościele del Gesu*, Rzym, 31.12.1985, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* VIII, 2, 1985, Poznań 2004, s. 849-850.

[5] „Głosząc tę Ewangelię nie powinniśmy się lękać sprzeciwów i niepopularności, ale odrzucać wszelkie kompromisy i dwuznaczności, które upodobniły nas do tego świata (por. Rz 12,2). Mamy być w świecie, ale nie ze świata (por. Rz 12,2). Mamy być w świecie, ale nie ze świata (por. J 15,19; 17,16), czerpiąc moc z Chrystusa, który przez swoją śmierć i zmartwychwstanie zwyciężył świat (por. J 16,33)". EV 82.

[6] „Różaniec święty jest modlitwą chrześcijańską, ewangeliczną i kościelną, a równocześnie jest modlitwą, która podnosi świat uczuć człowieka. W tajemnicach radosnych, nad którymi krótko się dzisiaj zatrzymamy, widzimy niejako wszystko, a mianowicie: radość rodziny,

Zasady

- Okazuję miłość dziecku.
- Rozwijam pogodne usposobienie dziecka.
- Cieszę się z daru, jakim jest rodzina.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Radość jest związana z prawdą[7].
- Radość i optymizm pomagają pokonywać niepowodzenia.
- Atmosfera stonowanej radości służy zachęcie do nauki.

Zasady

- Staram się ukazać uczniom, że trud nauki niekoniecznie musi wiązać się z mozołem.
- Uczę prawidłowego przyjmowania porażek szkolnych.
- Współtworzę z uczniami radosną atmosferę w klasie.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom odegranie scenki humorystycznej dotyczącej klasy lub napisanie satyry na temat własnych wad i przywar. Uczymy się w ten sposób, że można zwrócić uwagę na wady swoje i drugiej osoby, nie powodując w niej negatywnych odczuć. Uczeń dowiaduje się w ten sposób, że można zdystansować się do siebie, przy jednoczesnym zawiązaniu silniejszych relacji w grupie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dowiadują się, że radość jako wartość w ich życiu pomaga przezwyciężać problemy i odwraca uwagę od własnych kłopotów. Zaczynają zauważać, że małe radości dnia codziennego nadają życiu sens i budują pozytywne relacje

macierzyństwa, przyjaźni, wzajemnej pomocy. Wszystkie radości, których grzech nie przekreślił całkowicie, Chrystus rodząc się przyjął w siebie i uświęcił. Dokonał tego przez Maryję. W ten sposób, poprzez Nią możemy także dzisiaj korzystać z radości ludzkich samych w sobie małych i prostych, które jednak – w Maryi i Jezusie – stają się wielkie". Jan Paweł II, *Anioł Pański*, Watykan, 23.10.1983, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* VI, 2, 1983, wyd. Pallottinum, Poznań 1999, s. 390.

[7] „Spełnianie dobra łączy się z przyjemnością duchową i pięknem moralnym. Podobnie prawda łączy się z radością i blaskiem piękna duchowego". KKK 2500.

osobowe. W przeżywaniu radości angażuje się cała sfera emocjonalna człowieka, która pozytywnie wpływa na ducha i ciało. Młody człowiek buduje w ten sposób cnotę wiary i nadziei tak, że swoim postępowaniem zaczyna realizować wskazania ewangeliczne.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek chętnie korzysta z uroków życia, szukając w nim tylko zabawy i samozadowolenia. Bawiąc się, zapomina o dobru drugiego człowieka. Poprzez nieprzemyślane słowa i czyny może stać się przykry dla otoczenia. Rani w ten sposób uczucia drugiej osoby, ale również niszczy własną wrażliwość. Młody człowiek, który nie umie się bawić, sięga po różnego rodzaju używki, które pozornie tylko dają wrażenie „dobrej zabawy". Tym samym może kierować swoje życie ku cywilizacji śmierci, gdzie kult ciała staje się wartością najwyższą. W rzeczywistości zaś gubi siebie, a w jego życiu pojawia się lęk i niepokój.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Radość i humor w naszym życiu pozwala nam na odstresowanie się od codzienności. Towarzyszy nam w zasadzie wszędzie, w szkole, w pracy czy w domu. Wyzwala w nas umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Pamiętajmy także, iż powinniśmy dzielić się z innymi ludźmi swoją radością i swoim szczęściem. Być może dzięki temu uszczęśliwimy niejednego bliźniego.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Mały Książę jest tylko pozornie książką przeznaczoną dla młodszego czytelnika. To swoista rozprawka filozoficzna, którą powinien poznać każdy z nas. To utwór o dorastaniu, o wiernej miłości, o sensie życia. Jednak nie zabrakło w nim także fragmentów odnoszących się do radości i humoru.

– Lepiej jest przychodzić o tej samej godzinie. Gdy będziesz miał przyjść na przykład o czwartej po południu, już od trzeciej zacznę odczuwać radość. Im bardziej czas będzie posuwać się naprzód, tym będę szczęśliwszy. O czwartej będę podniecony i zaniepokojony: poznam cenę szczęścia! A jeśli przyjdziesz nieoczekiwanie, nie będę mógł się przygotowywać… Potrzebny jest obrządek.

A. de Saint-Exupéry, *Mały Książę*, wyd. Muza, Warszawa 2014, s. 10.

W przytoczonym cytacie odkrywamy jak mądrze korzystać z wartości humoru i radości. Pokazuje nam, jak ważne jest odczuwanie radości ze spotkania z bliźnim. Widać w nim także wpływ szczęścia na każdego z nas. Pamiętajmy jednak, że powinniśmy umieć dzielić się naszą radością z innymi, bo możemy tym uszczęśliwić wielu ludzi wokół nas.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kościół, który sercem swym obejmuje wszystkie serca ludzkie, prosi Ducha Świętego, o szczęście, które tylko w Bogu może znaleźć ostateczne urzeczywistnienie: o radość, której „*nikt* (…) *nie zdoła odebrać*" (J 16,22), o radość, która jest *owocem miłości*, a zarazem Boga, który jest Miłością; prosi o „sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym", na których wedle św. Pawła polega „królestwo Boże" por. (Rz 14,17; Ga 5,22).

DV 67.

Nigdy nie bądźcie ludźmi smutnymi: chrześcijanin nigdy nie może być smutny! Nie ulegajcie nigdy zniechęceniu! Nasza radość nie pochodzi z posiadania wielu rzeczy, ale rodzi się ze spotkania Osoby: Jezusa, który jest pośród nas; rodzi się z tego, że wiemy, iż z Nim nigdy nie jesteśmy sami, nawet w chwilach trudnych, nawet kiedy na drodze życia napotykamy problemy czy przeszkody, które wydają się nie do pokonania, a jest ich tak wiele!

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi. Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży*, Watykan, 24.03.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 177.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Owocem zaś Ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie.

Ga 5,22.

Radośnie wykrzykuj na cześć Pana, cała ziemio, cieszcie się i weselcie, i grajcie! Śpiewajcie Panu przy wtórze cytry, przy wtórze cytry i przy dźwiękach harfy, przy graniu trąb i głosie rogu – radujcie się przed obliczem Pana, Króla! Niech huczy morze i to, co je napełnia, świat i jego mieszkańcy! Nich rzeki klaszczą w dłonie, niech góry razem wołają radośnie przed obliczem Pana, bo nadchodzi sądzić ziemię. On będzie sądził świat sprawiedliwie i według słuszności – narody.

Ps 98,4-9.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wiara pozwala nam już w sposób uprzedzający doznawać radości i światła wizji uszczęśliwiającej, będącej celem naszej ziemskiej wędrówki. Zobaczymy wtedy Boga „twarzą w twarz" (1 Kor 13,12), „takim jakim jest" (1 J 3,2).

KKK 163;
por. 425; 1763; 2015.

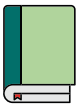

IV. LITERATURA

Cyganik H., *Anegdoty góralskie. Mistrzowie humoru*, wyd. Ad Oculos, Warszawa 2004.

Dziewiecki M., *Radość miłości*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi. Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży*, Watykan, 24.03.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 177.

Grün A., *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności*, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Enc. Dominum et vivificantem*, wyd. Pallottinum, Poznań 1997.

Kasparu M., *Przewodnik po radości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Knabit L., *O radości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2004.
Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.
Kwiatki Jana Pawła II, oprac. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002.
Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.
Pronzato A., *Humor i wiara*, wyd. Salwator, Kraków 2005.
Saint-Exupery A. de, *Mały Książę*, wyd. Muza, Warszawa 2014.
Żywczok A., *Wychowanie do radości życia*, wyd. Żak, Warszawa 2004.

22.

Wartość rozwoju duchowego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zgłębianie i rozumienie praktykowanej religii

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność postępowania według wyznawanej religii

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest religia, a czym wiara?
- Jak rozwijam w sobie „człowieka wewnętrznego”?
- Charakterystyka wybranych świadków wiary chrześcijańskiej w Ojczyźnie i za granicą.

– „Nie szukałbyś mnie, gdybyś mnie już nie znalazł”[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Osoba stanowi jedność cielesną i duchową[2].
– Każda osoba ma prawo i obowiązek poszukiwania prawd religijnych[3].
– Bóg objawia się człowiekowi w sposób naturalny (poprzez świat naturalny) i pozytywny (bezpośrednia mowa Boga do człowieka: objawienie w Starym Testamencie, objawienie w Jezusie Chrystusie)[4].

Zasady

– Rozumiem siebie samego jako „byt w relacji” – odnajduję siebie w relacji: z Bogiem, z narodem, ze światem.
– Rozwijam w sobie życie duchowe przez lekturę: Pisma Świętego, prasy religijnej, żywotów świętych itp.
– Podejmuję osobistą decyzję, by postępować według wzoru i nauki Jezusa Chrystusa[5].

---

[1] B. Pascal, *Myśli*, tłum. T. Boy-Żeleński, wyd. Helion, Gliwice 2019, s. 326.

[2] „Stanowiąc jedność cielesną i duchową, człowiek przez samą swoją cielesność łączy w sobie elementy świata materialnego, tak że przez niego osiągają one swą głębię i wznoszą głos w dobrowolnej pochwale Stwórcy”. KDK 14.

[3] „Człowiek, istota szukająca prawdy, jest więc także tym, którego życie opiera się na wierze”. FR 31.

[4] „Do was, młodzi, mówię: jeśli słyszycie wezwanie Chrystusa, nie odrzucajcie go! Odważnie wejdźcie na wielkie drogi świętości, które wytyczyli wybitni święci i święte, idąc za Chrystusem. Bądźcie wierni ideałom, typowym dla waszego wieku, ale nie wahajcie się przyjąć zamysłu Boga wobec was, jeśli On was wezwie, byście szukali świętości w życiu konsekrowanym. Podziwiajcie wszystkie dzieła Boże w świecie, ale umiejcie zatrzymać wzrok na rzeczywistościach, które nigdy nie przeminą”. VC 106.

[5] „Wielkość Chrystusa nauczającego oraz wewnętrzna spoistość i siła przekonująca Jego nauki płynie stąd, że Jego słowa, przypowieści i rozprawy nie dają się nigdy oddzielić od Jego życia i Osoby. W takim ujęciu życie Chrystusa okaże się nieustannym nauczaniem: Jego milczenie, cuda, modlitwa, miłość do ludzi, szczególna troska o poniżonych i biednych, całkowite przyjęcie ofiary krzyżowej dla odkupienia ludzi, samo wreszcie zmartwychwstanie – są urzeczywistnieniem Jego słowa i wypełnieniem Objawienia. Dlatego też Ukrzyżowany stał się dla chrześcijan najwspanialszym i najbardziej znanym obrazem Chrystusa Nauczyciela”. CT 9.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wiara jest dynamiczną postawą człowieka wobec Boga. Życie duchowe, wewnętrzne, to sfera życia osobowego, która dąży do ustawicznego rozwoju.
- Osoba, która chce umocnić swoją wiarę, powinna przebywać we wspólnocie osób wierzących.
- W rodzinie przeżywamy pierwsze doświadczenia wartości ewangelicznych.

Zasady

- Wychowuję dziecko do odpowiedzialnego korzystania z wolności, tak aby rozwijało się zgodnie z otrzymanym i rozeznanym powołaniem[6].
- Angażuję się w życie wspólnot religijnych.
- Razem z dziećmi pomagamy sobie na drodze do spotkania i zjednoczenia z Jezusem Chrystusem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Sfera duchowa nie jest oderwana od codziennego życia.
- Szanowanie osób, które są wyznawcami innej religii[7].
- Życie duchowe i rozwój intelektualny nie są ze sobą sprzeczne[8].

Zasady

- Poprzez nauczanie religii pomagam uczniom czynić postępy w ich formacji duchowej.

---

[6] „Trzeba tu przypomnieć, że jeśli rodzice nie żyją wartościami ewangelicznymi, trudno oczekiwać, by młody człowiek mógł usłyszeć głos powołania, zrozumieć konieczność wyrzeczeń, jakie musi podjąć, docenić piękno celu, jaki ma osiągnąć. […] Konieczne jest też wychowywanie młodych do odpowiedzialnego korzystania z własnej wolności, aby potrafili poświęcić życie – zgodnie z otrzymanym powołaniem – najwznioślejszym rzeczywistościom duchowym". VC 107.

[7] „Skoro bowiem Chrystus umarł za wszystkich i skoro ostateczne powołanie człowieka jest w istocie jedno, mianowicie Boskie, powinniśmy utrzymywać, że Duch Święty wszystkim daje możliwość uczestniczenia w tym misterium paschalnym w tylko Bogu znany sposób". KDK 22.

[8] „Człowiek dzięki światłu rozumu potrafi rozeznać swoją drogę, ale może ją przemierzyć szybko, uniknąć przeszkód i dotrzeć do celu, jeśli szczerym sercem uznaje, że jego poszukiwanie jest wpisane w horyzont wiary. Nie można zatem rozdzielać wiary i rozumu nie pozbawiając człowieka możności właściwego poznania samego siebie, świata i Boga". FR 16.

- W przekazie prawd religijnych poszukuję metod pedagogicznych i sposobów komunikacji dostosowanych do uczniów.
- W formacji duchowej nawiązuję do różnych dziedzin wiedzy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są zaproszeni do napisania referatów o największych religiach świata. Mają za zadanie scharakteryzować ich duchowości oraz porównać je z praktykowaną przez siebie religią.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwijając życie duchowe, uczeń stale podąża za rzeczami prawdziwymi i dobrymi. Wie, że wiary się „nie posiada", ale stale się ją rozwija i ponosi nieustanny wysiłek, by wzrastać duchowo. Poprzez poszukiwanie prawdy uczeń poznaje samego siebie, rozeznaje swoje powołanie życiowe, ma świadomość, że sfera duchowa człowieka ma związek z najważniejszymi problemami w życiu człowieka. Młody człowiek, w swoim rozwoju życia duchowego, dąży do stałego kontaktu z Bogiem. Pomaga też innym osobom w rozwijaniu wartości duchowych. Rozumie, że życie duchowe przekracza doświadczenia tylko fizyczne człowieka[9].

[9] „Pragnę jedynie stwierdzić, że rzeczywistość i prawda wykraczają poza granice tego, co faktyczne i empiryczne; chcę też wystąpić w obronie ludzkiej zdolności do poznania tego wymiaru transcendentnego i metafizycznego w sposób prawdziwy i pewny, choć niedoskonały i analogiczny". FR 83.

1.10. ZAGROŻENIA

W swoim rozwoju duchowym uczeń może uznać, że prawda ma charakter relatywny i jest uzależniona od tendencji światopoglądowych danej epoki. Istnieje ryzyko, że poprzestanie na rozwiązaniach cząstkowych, zaniecha rzetelnego studiowania zagadnień duchowych. Niewłaściwe rozumienie sfery duchowej może go zupełnie zamknąć w sobie lub oderwać od codziennego życia i relacji z innymi osobami. Ponadto młody człowiek może stwierdzić, że osoba nie jest w stanie poznać prawdy, co doprowadzi do rezygnacji z poszukiwań odpowiedzi na podstawowe życiowe pytania. Pojawi się zupełna obojętność religijna i brak zainteresowania sprawami wiary. Jego wizja człowieka nie będzie miała żadnych odniesień do życia duchowego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rozwój duchowy ma na celu przede wszystkim zgłębienie i zrozumienie praktykowanej religii. Odpowiada na istotne pytanie czym jest religia, a czym jest wiara. To także poszukiwanie lub odnalezienie siebie w relacji z Bogiem. Musimy pamiętać, że mamy prawo, ale także i obowiązek do poszukiwania kontaktu z Bogiem. Powinniśmy, więc rozwijać swoją wiedzę o religii czytając Pismo Święte, uczestnicząc w liturgii czy też poznając tajniki wiary chrześcijańskiej.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Oskar i pani Róża to nowela opowiadająca nie tylko o życiu doczesnym, ale także o poszukiwaniu wiary, poszukiwaniu Boga. Mały chłopiec imieniem Oskar zdaje sobie sprawę, że nie zostało mu już dużo czasu, że śmierć zbliża się nieuchronnie. Wtedy to dzięki swojej duchowej opiekunce, pani Róży odnajduje wiarę w Boga.

– Ludzie boją się umierać, bo odczuwają lęk przed nieznanym. Ale właśnie, co to jest nieznane? Proponuję ci, Oskarze, żebyś się nie bał, żebyś był ufny. Spójrz na twarz Pana Boga na krzyżu: znosi cierpienie fizyczne, ale nie cierpi duchowo, bo ufa. I nawet gwoździe już mu tak nie doskwierają. Powtarza sobie: boli mnie, ale nie ma w tym nic złego. To są korzyści, które przynosi wiara. I to właśnie chciałam ci pokazać.

– O.K., ciociu Różo, jak będę miał pietra, zmuszę się, żeby wierzyć.

Pocałowała mnie. Ostatecznie dobrze czuliśmy się w tym pustym kościele z Tobą, Boże, który wyglądałeś tak spokojnie.

E.E. Schmitt, *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 56.

W przytoczonym cytacie odnajdziemy wartość rozwoju duchowego. To właśnie Oskar, tak ciężko doświadczony przez życie, przybliża nam ideę tej wartości. Oczywiście nie jest sam w tych rozważaniach. Prowadzony jest wprawną ręką pani Róży, która ma bardzo dużą wiedzę na temat rozwoju duchowego i wiary w Boga.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

RMis 1.

Dzisiejszą pokusą jest sprowadzanie chrześcijaństwa do mądrości czysto ludzkiej, jakby do wiedzy o tym, jak dobrze żyć. W świecie silnie zsekularyzowanym nastąpiło „stopniowe zeświecczenie zbawienia", dlatego walczy się, owszem, o człowieka, ale o człowieka pomniejszonego, sprowadzonego jedynie do wymiaru horyzontalnego. My natomiast wiemy, że Jezus przyszedł, by przynieść zbawienie całkowite, które obejmuje całego człowieka i wszystkich ludzi, otwierając ich na wspaniałe horyzonty usynowienia Bożego.

Problem rozwoju jest ściśle związany również z naszym pojmowaniem duszy ludzkiej, ponieważ nasze „ja" jest często sprowadzane do psychiki, a zdrowie duszy mylone jest z dobrym samopoczuciem emocjonalnym. U podłoża tych redukcji leży wielkie niezrozumienie życia duchowego, a prowadzą one do niedostrzegania, że rozwój człowieka i narodów zależy również od rozwiązania problemów o charakterze duchowym. Oprócz wzrostu materialnego rozwój musi obejmować również wzrost duchowy, ponieważ osoba ludzka stanowi „jedność cielesną i duchową", zrodzoną ze stwórczej miłości Boga i przeznaczoną do życia wiecznego. Człowiek

rozwija się, gdy wzrasta duchowo, gdy jego dusza poznaje samą siebie oraz prawdę, której zarodek Bóg w niej umieścił, gdy prowadzi dialog z samym sobą oraz ze swym Stwórcą. Pozostając z dala od Boga, człowiek jest niespokojny i chory. Wyobcowanie społeczne i psychologiczne oraz tak liczne nerwice występujące w bogatych społeczeństwach mają również przyczyny natury duchowej. Społeczeństwo dobrobytu, rozwinięte materialnie, ale przytłaczające dla duszy, nie jest ze swej natury ukierunkowane na autentyczny rozwój. Nowe formy zniewolenia przez narkotyki i rozpacz, w jaką popada tak wiele osób, znajdują wyjaśnienie nie tylko socjologiczne i psychologiczne, ale zasadniczo duchowe. Pustka, w jakiej dusza czuje się pozostawiona, mimo licznych terapii dla ciała i dla psychiki, przynosi cierpienie. Nie ma pełnego rozwoju i powszechnego dobra wspólnego bez dobra duchowego i moralnego osób, pojmowanych w ich pełni duszy i ciała.

CV 76.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno; wtedy zaś ujrzymy twarzą w twarz. Teraz poznaję po części, wtedy zaś będę poznawał tak, jak sam zostałem poznany.

1 Kor 13,12.

Podobnie także Duch przychodzi z pomocą naszej słabości. Gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami.

Rz 8,26.

Wiara zaś jest poręką tych dóbr, których się spodziewamy, dowodem tych rzeczywistości, których nie widzimy.

Hbr 11,1.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obraz Boży jest obecny w każdym człowieku. Jaśnieje we wspólnocie osób na podobieństwo jedności Osób Boskich między sobą.

KKK 1702;
por. 1700; 1701.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI do młodych, red. S. Szefer, wyd. AA, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Brandstaetter R., *Pieśń o moim Chrystusie*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha,, Poznań 2005.

Fesch J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny przygotowany przez Daniela-Ange'a*, tłum. A. Frey, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Nowy Sącz 2005.

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pascal B., *Myśli*, tłum. T. Boy-Żeleński, wyd. Helion, Gliwice 2019.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

23.

Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność nawiązywania trwałych relacji z innymi osobami

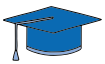

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozeznawanie i przeżywanie własnych emocji

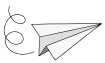

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Egoizm uczuć jako zagrożenie dla miłości[1].

[1] „Tak więc w egoizmie uczucia więcej jest szukania własnego «ja» niż szukania przyjemności. A jednak i tutaj jest ona celem; nastawienie na nią w ostateczności też decyduje o egoizmie. Chodzi bowiem o przyjemność, która zawiera się w samym przeżywaniu uczucia czy też w jego

– Zgodność woli i emocji. Czy emocje można wychowywać?
– Co to znaczy: poznać samego siebie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Uczucie jest faktem psychicznym, ma charakter subiektywny, występuje w reakcji na różne wartości i jest związane z uczynkami[2].
– Przeżycia emocjonalne kryją w sobie potrzebę bliskości i intymności z drugą osobą[3].
– Uczuciowość związana jest z kontemplacją.

Zasady

– Uczę się rozpoznawać własne emocje.
– Staram się poznać i zrozumieć najbliższe mi osoby.
– Rozwijam w sobie umiejętność zachwytu drugą osobą.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Uczucia są nastawione na doznawanie[4].
– Uczuciowość to zdolność reagowania na określone wartości związane z człowiekiem drugiej płci[5].

---

doznawaniu. Kiedy uczucie staje się celem tylko ze względu na tę przyjemność, jaka zawiera się w jego przeżywaniu lub doznawaniu, wówczas osoba, do której ono się zwraca lub od której pochodzi, znów jest tylko «przedmiotem», który dostarcza okazji do zaspokojenia potrzeb emocjonalnych własnego «ja»". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, s. 142.

[2] Por. tamże, s. 137.

[3] „W przeżyciu emocjonalnym natomiast odzywa się inne pragnienie i inna potrzeba dochodzi do głosu. Jest to pragnienie bliskości i zbliżenia, a równocześnie wyłączności czy intymności, jakiegoś «sam na sam», jednocześnie zaś jakiegoś «wciąż razem». Miłość uczuciowa trzyma dwoje ludzi blisko siebie, każe im – nawet jeśli fizycznie są od siebie daleko – poruszać się wciąż intencjonalnie w swoim kręgu". Tamże, s. 100.

[4] „Uczucia same z siebie nie mają mocy poznawczej, mają natomiast moc nastawiania i orientowania aktów poznawczych, to właśnie najwyraźniej zaznacza się w upodobaniu. […] uczucia bowiem pojawiają się w sposób spontaniczny – stąd też upodobanie do jakiejś osoby wyrasta nieraz nagle i nieoczekiwanie – ale reakcja ta jest właściwie «ślepa». Naturalna działalność uczuć nie zmierza do ujęcia prawdy o przedmiocie". Tamże, s. 72-73.

[5] Por. tamże, s. 137.

– Miłość jest afirmacją osoby[6].

Zasady

– Sfera emocjonalna jest ważną częścią okresu dojrzewania[7].
– Uwrażliwiam dziecko na wewnętrzne piękno drugiej osoby[8].
– W relację miłości angażuję całą moją osobę[9].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Osoba ludzka wyróżnia się wielością i różnorodnością uczuć.
– Uczucia mogą rozwijać się i dostosowywać do woli człowieka[10].
– Upodobanie drugiej osoby opiera się na prawdzie o niej[11].

---

[6] „Uczuciowość jest subiektywna i karmi się – i to czasem aż do przesady – tymi przede wszystkim wartościami, które sam podmiot nosi w sobie, do których lgnie świadomie i podświadomie". Tamże, s. 102.

[7] „Uczucia są naturalnymi składnikami psychiki ludzkiej, stanowią obszar przejściowy i zapewniają więź między życiem zmysłowym a życiem ducha". KKK 1764.

[8] „Prócz piękna zatem zewnętrznego trzeba umieć odkrywać również piękno wewnętrzne człowieka i w nim sobie także podobać, a może nawet w nim umieć podobać sobie przede wszystkim. Prawda ta w jakiś szczególny sposób jest ważna dla miłości pomiędzy mężczyzną a kobietą, gdyż miłość ta jest, a w każdym razie powinna być, miłością osób. Upodobanie, na którym ta miłość się opiera, nie może rodzić się tylko z widzialnego i zmysłowego piękna, ale powinno uwzględniać całkowicie i dogłębnie piękno osoby". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 75.

[9] „Chodzi tylko o to, ażeby wartość tę mocno związać z wartością osoby, skoro miłość zwraca się nie do samego «ciała» ani też nawet nie do samego «człowieka drugiej płci», ale właśnie do osoby. Co więcej – tylko przez zwrot do osoby miłość jest miłością. Nie jest miłością przez zwrot do samego «ciała» osoby, tu bowiem wyraźnie uwydatnia się chęć używania, która zasadniczo jest miłości przeciwna. Nie jest też jeszcze miłość sobą przez sam zwrot uczuciowy w stronę człowieka drugiej płci. Wiadomo przecież, że to uczucie – oparte tak mocno na wrażeniu i odczuciu «kobiecości» czy też «męskości» – może się z czasem jakby wyczerpać w świadomości emocjonalnej tak mężczyzny, jak i kobiety, jeżeli nie jest mocno związane z afirmacją osoby, tej mianowicie, której mężczyzna zawdzięcza przeżycie «kobiecości», czy też tej, której kobieta zawdzięcza przeżycie «męskości»". Tamże, s. 111.

[10] „Uczucie może się rozwijać i dostosowywać do tego, co człowiek świadomie kształtuje swoją wolą. Integracja miłości domaga się tego, aby człowiek świadomie kształtował swoją wolą to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób". Tamże, s. 137-138.

[11] „Wartość upodobania leży przecież w tym, że dobro, do którego ono się zwraca, naprawdę jest tym dobrem, o jakie chodzi. Tak więc i w upodobaniu pomiędzy *y* a *x* prawda o wartości osoby, ku której druga osoba żywi upodobanie, jest czymś podstawowym i decydującym. I właśnie tutaj reakcje wzruszeniowo-afektywne przyczyniają się nieraz do skrzywienia czy też

Zasady

- Pomagam uczniom w kształtowaniu ich emocji[12].
- Tłumaczę, że uczucia mają wartość moralną, kiedy zależą od rozumu i woli[13].
- Wyjaśniam, że upodobanie do osoby jest przeżywaniem wartości w niej zawartych, jak i wartości samej osoby[14].

zafałszowania upodobań, kiedy poprzez nie dostrzega się w danej osobie wartości, których w niej naprawdę nie ma. Może to być bardzo niebezpieczne dla miłości". Tamże, s. 73.

[12] „Integracja miłości domaga się tego, aby człowiek świadomie kształtował swoją wolą to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób". Tamże, s. 137-138.

[13] Por. KKK 1767.

[14] „Chodzi o to, ażeby żywić upodobanie po prostu do osoby, to znaczy, ażeby przeżywając różne wartości, które w niej tkwią, zawsze przeżywać wraz z nimi w akcie upodobania wartość samej osoby – to, że ona sama jest wartością, a nie tylko zasługuje na upodobanie ze względu na takie czy inne wartości w niej zawarte". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 74.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o podjęcie próby analizy swojego emocjonalnego zachowania: jakie emocje często u nich występują, czy mają one wpływ na podejmowane decyzje? Osoby mogą również dzielić się na forum klasy swoim doświadczeniem dotyczącym przeżywania emocji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń świadomie rozwija swoją sferę emocjonalną. Wie, że uczucia odzwierciedlają jego reakcje na przeżywane doświadczenia. Uczucia pomagają mu w pełnym przeżywaniu relacji międzyosobowych. Uczeń rozumie, że prawdziwe więzi nie opierają się tylko na uczuciu, lecz na prawdzie. Wie, iż miłości zawsze towarzyszą uczucia i emocje. Im silniejsza jest miłość, tym intensywniejsze rodzą się w nim uczucia. Rozeznaje on jednak, że w relacji miłości może przeżywać różne stany emocjonalne: od entuzjazmu po rozczarowanie. Emocje nie są dla niego jedynym czynnikiem wpływającym na podejmowanie decyzji. Swoje uczucia potrafi podporządkować własnej woli.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że uczucia młodego człowieka mogą stać się dla niego jedynym źródłem poznania otaczającej go rzeczywistości i drugiej osoby. Bez osądu rozumu, może on zacząć idealizować inne osoby, bądź je emocjonalnie odrzucać[15]. Może uważać, że miłość jest tylko uczuciem. Również jego relacje międzyosobowe będą zależeć od jego stanów emocjonalnych. Nie będzie on w stanie nawiązać trwałych związków z innymi. Również sam siebie może rozumieć tylko przez pryzmat własnych odczuć i emocji. W konsekwencji

[15] „Jednak te najdelikatniejsze nawet reakcje naturalne, które na gruncie uczuciowości powstają wobec «kobiecości» czy też «męskości», nie stwarzają jeszcze same z siebie dostatecznie głębokiego oparcia dla skrystalizowania się miłości osoby. Owszem, istnieje pewne niebezpieczeństwo, że pożądliwość ciała wchłonie te reakcje, że przyswoi je sobie jako pewnego rodzaju «akompaniament», który przysłoni właściwy jej stosunek do człowieka drugiej płci. W tym ujęciu «miłość» będzie przede wszystkim sprawą ciała i domeną pożądliwości, z tym, że dołączy się do niej pewna doza jakiegoś «liryzmu» płynącego z uczuciowości. Trzeba dodać, że uczuciowość nie wzmocniona cnotą, pozostawiona sobie samej, i tak rzucona na tło potężnej pożądliwości ciała, schodzi najczęściej do tej roli. Owszem, dodaje wówczas od siebie pewien moment nowy; czyni z miłości coś w rodzaju subiektywnego «tabu», w którym uczucie jest wszystkim i o wszystkim decyduje". Tamże, s. 137.

emocje będą kierować nim samym i jego postępowaniem. Stanie się podatny na wszelkiego rodzaju uzależnienia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Przede wszystkim wartość ta wpływa na nasz rozwój emocjonalny, a także kształtuje w nas umiejętność nawiązywania trwałych relacji z innymi osobami. Bardzo ważne jest, abyśmy nauczyli się rozpoznawać i przeżywać własne emocje. Powinniśmy także starać się zrozumieć inne osoby.

Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych jest także ważną częścią okresu dojrzewania. Uczucia rosną w nas z dużą mocą i musimy nauczyć się je kontrolować. Odzwierciedlają one nasze emocje, wyrażają je.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Oskar i pani Róża to nowela nacechowana dużą dawką emocji i uczuć. Historia śmiertelnie chorego chłopca i jego przybranej cioci Róży chwyta za serce czytelników. Czytając tę książkę, odczuwamy autentyczność przeżyć i uczuć, jakie są tam nagromadzone. Jest to ponadczasowe dzieło, które trafia do wielu pokoleń czytelników.

Szanowny Panie Boże,

Chłopiec umarł.

Będę wciąż panią Różą, która odwiedza chore dzieci, ale nie będę już ciocią Różą. Byłam nią tylko dla Oskara.

Zgasł dzisiaj rano, w czasie półgodzinnej przerwy, kiedy z jego rodzicami poszliśmy napić się kawy. Zrobił to bez nas. Myślę, że czekał na tę chwilę, żeby nas oszczędzić. Jakby chciał, żebyśmy nie cierpieli, patrząc, jak odchodzi. To on w gruncie rzeczy nad nami czuwał.

Jest mi ciężko na sercu, Oskar w nim mieszka, nie mogę go wyrzucić. Muszę powstrzymać łzy aż do wieczora, nie chcę, aby mój ból konkurował z bezbrzeżną rozpaczą jego rodziców.

Dziękuję Ci, że dałeś mi poznać Oskara. Dzięki niemu byłam zabawna, wymyślałam legendy, znałam się nawet na zapasach. Dzięki niemu

śmiałam się i przeżywałam radość. Bardzo mi pomógł w Ciebie wierzyć. Jestem przepełniona miłością, czuję, jak mnie pali, dał mi jej tyle, że starczy na wszystkie następne lata.

Do zobaczenia,

ciocia Róża.

E.E. Schmitt, *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011, s. 85-86.

W przytoczonym cytacie odnajdziemy autentyczność emocji wyrażonych w liście pani Róży po śmierci Oskara. To doskonały przykład na to, jak głęboko można przeżywać utratę bliskiej osoby. Tu nie ma miejsca na przypadek. Emocje pani Róży są szczere i widać jak głęboko je przeżywa.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek dociera do miłosiernej miłości Boga, do Jego miłosierdzia o tyle, o ile sam przemienia się wewnętrznie w duchu podobnej miłości w stosunku do bliźnich. Ten najistotniej ewangeliczny proces nie jest tylko jednorazowym przełomem duchowym, ale całym stylem życia, istotną właściwością chrześcijańskiego powołania. Polega ono na stałym odkrywaniu i wytrwałym, pomimo wszystkich trudności natury psychologicznej czy społecznej, urzeczywistnianiu miłości jako siły jednoczącej i dźwigającej zarazem: miłości miłosiernej, która jest ze swojej istoty miłością twórczą. Miłość miłosierna we wzajemnych stosunkach ludzi nigdy nie pozostaje aktem czy też procesem jednostronnym. Nawet w wypadkach, w których wszystko zdawałoby się wskazywać na to, że jedna strona tylko obdarowuje, daje – a druga tylko otrzymuje, bierze – (jak np.: w wypadku lekarza, który leczy, nauczyciela, który uczy, rodziców, którzy utrzymują i wychowują swoje dzieci, ofiarodawcy, który świadczy potrzebującym), w istocie rzeczy zawsze również i ta pierwsza strona jest obdarowywana. A w każdym razie także i ten, który daje, może bez trudu odnaleźć siebie w pozycji tego, który otrzymuje, który zostaje obdarowany, który doznaje miłości miłosiernej, owszem, doznaje miłosierdzia.

DM 14.

Bóg nie nakazuje nam uczucia, którego nie możemy w sobie wzbudzić. On nas kocha, pozwala, że możemy zobaczyć i odczuć Jego miłość i z tego „pierwszeństwa" miłowania ze strony Boga może, jako odpowiedź, narodzić się miłość również w nas. […] Uczucia przychodzą i odchodzą. Uczucie może być cudowną iskrą rozniecającą, lecz nie jest pełnią miłości.

DCE 17.

Pamiętajmy, że nienawiść, zazdrość, pycha zanieczyszczają życie! Tak więc strzec oznacza czuwać nad naszymi uczuciami, nad naszym sercem, gdyż z niego wychodzą intencje dobre i złe: te, które budują, i te, które niszczą! Nie powinniśmy bać się dobroci ani też wrażliwości! Dołączam do tego jeszcze jedną uwagę: troszczenie się, strzeżenie wymaga, by było ono przeżywane z wrażliwością.

Franciszek, *Czuwać nad naszymi uczuciami*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 108.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

I mówił dalej: „Co wychodzi z człowieka, to czyni go nieczystym. Z wnętrza bowiem, z serca ludzkiego pochodzą złe myśli, nierząd, kradzieże, zabójstwa, cudzołóstwa, chciwość, przewrotność, podstęp, wyuzdanie, zazdrość, obelgi, pycha, głupota. Całe to zło z wnętrza pochodzi i czyni człowieka nieczystym”.

Mk 7,20-23.

Jak miłe są przybytki Twoje, Panie Zastępów! Dusza moja pragnie i tęskni do przedsieni Pańskich. Moje serce i ciało radośnie wołają do Boga żywego.

Ps 84,2-3.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Pojęcie „uczucia” należy do dziedzictwa chrześcijańskiego. Doznania lub uczucia oznaczają emocje lub poruszenia wrażliwości, które skłaniają do działania lub niedziałania, zgodnie z tym, co jest odczuwane lub wyobrażane jako dobre lub złe.

KKK 1763;
por. 1762; 1765.

IV. LITERATURA

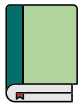

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Bloom A., *Umysł zamknięty*, tłum. T. Bieroń, wyd. Zysk i Ska, Poznań 2012.

Dziewiecki M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Franciszek, *Czuwać nad naszymi uczuciami*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 108.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-100.

Kilpatrick W.K., *Psychologiczne uwiedzenie. Czy psychologia zastąpi religię?*, tłum. R. Lewandowski, wyd. W drodze, Poznań 2002.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pilśniak M., *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, wyd. List, Kraków 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Reisman J.A., Eichel E.W., *Kinsey – seks i oszustwo. Rzecz o indoktrynacji. Śledztwo w sprawie badań dotyczących ludzkiej seksualności, prowadzonych przez Alfreda C. Kinseya, Wardella B. Pomeroya, Clydea E. Martina i Paula H. Gebharda*, wyd. Antyk, Warszawa 2002.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015.

Zimbardo P.G., Gerrig R.J., *Psychologia i życie*, tłum. E. Czerniawska, M. Guzowska-Dąbrowska, A. Jaworska-Surma i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.

24.

Wartość rodziny, mój związek z rodziną

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność funkcjonowania w środowisku rodzinnym

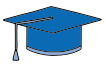

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie prawidłowych relacji rodzinnych

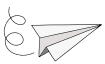

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Etos rodziny polskiej.
- Jakie są zadania rodziny?
- Kształtowanie cywilizacji miłości w rodzinie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Osoba otrzymuje siebie i swoje człowieczeństwo od Boga.
- Osoba rozpoznaje swoją tożsamość w bezinteresownym darze z siebie[1].
- „Małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości”[2].

Zasady

- W rodzinie uczę się doskonalić swoje człowieczeństwo[3].
- Kształtuję w sobie postawę służby i ofiarności[4].
- Przyczyniam się do nieustannego rozwoju miłości w mojej rodzinie[5].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzina jest wspólnotą życia i miłości[6].

---

[1] „Jak słusznie potwierdzili Ojcowie Synodu, kryterium moralne autentyczności więzów małżeńskich i rodzinnych polega na rozwijaniu godności i powołania poszczególnych osób, które odnajdują swoją pełnię w bezinteresownym darze z siebie samych”. FC 22.

[2] „Kościół, świadomy tego, że małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości, pragnie nieść swoją naukę i zaofiarować pomoc tym, którzy znając wartości małżeństwa i rodziny, starają się pozostać im wierni; tym, którzy w niepewności i niepokoju poszukują prawdy; i tym, którzy niesłusznie napotykają na przeszkody w realizowaniu własnej wizji rodziny”. FC 1.

[3] „Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny «szkołę bogatszego człowieczeństwa». Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną codzienną służbę wszystkich; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami”. FC 21.

[4] „Komunia rodzinna może być zachowana i doskonalona jedynie w wielkim duchu ofiary. Wymaga bowiem szlachetnej gotowości każdego i wszystkich do zrozumienia, tolerancji, przebaczenia i pojednania”. Tamże.

[5] „Rodzina, założona i ożywiona przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób”. FC 18.

[6] „A ponieważ wedle zamysłu Bożego rodzina została utworzona jako głęboka wspólnota życia i miłości, przeto na mocy swego posłannictwa ma ona stawać się coraz bardziej tym, czym jest, czyli wspólnotą życia i miłości w dążeniu, które – podobnie jak każda rzeczywistość stworzona i odkupiona – znajdzie swoje ostateczne spełnienie w Królestwie Bożym”. FC 17.

- W rodzinie istnieje „wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi”[7].
- Dzieci są darem dla rodziców[8].

Zasady

- Jestem odpowiedzialny za przekazywanie miłości w mojej rodzinie[9].
- Nieustanne „dawanie i przyjmowanie”[10] buduje i ożywia relacje w rodzinie.
- Troszczę się o prawidłowy rozwój moich dzieci[11].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Miłość jest podstawowym powołaniem człowieka[12].

---

[7] „Podstawowym czynnikiem w budowaniu takiej komunii jest wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi, w której każdy daje i otrzymuje. Dzieci, poprzez miłość, szacunek, posłuszeństwo dla rodziców wnoszą swój szczególny i niezastąpiony wkład w budowanie rodziny autentycznie ludzkiej i chrześcijańskiej. Zadanie to będzie ułatwione, jeśli rodzice będą wykonywać swoją niezbywalną władzę jako prawdziwą i właściwą «służbę», czyli posługę podporządkowaną dobru ludzkiemu i chrześcijańskiemu dzieci, a w szczególności umożliwieniu im osiągnięcia prawdziwie odpowiedzialnej wolności, oraz jeśli rodzice zachowają żywą świadomość «daru», który stale otrzymują w dzieciach”. FC 21.

[8] „Przyjęcie, miłość, szacunek, wieloraka i jednolita służba – materialna, uczuciowa, wychowawcza, duchowa – każdemu dziecku, które przychodzi na ten świat, winny stanowić zawsze charakterystyczną i nieodzowną cechę chrześcijan, a zwłaszcza rodzin chrześcijańskich tak, aby dzieci mając możliwość wzrastania «w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi» wnosiły swój cenny wkład w budowanie wspólnoty rodzinnej i w samo uświęcenie rodziców”. FC 26.

[9] „Rodzina […] otrzymuje misję strzeżenia, objawiania i przekazywania miłości, będącej żywym odbiciem i rzeczywistym udzielaniem się miłości Bożej ludzkości oraz miłości Chrystusa Pana Kościołowi, Jego oblubienicy”. FC 17.

[10] „Dar z siebie, który ożywia wzajemną miłość małżonków, staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych stosunkach braci i sióstr oraz różnych, współżyjących w rodzinie pokoleń”. FC 37.

[11] „Troska o dziecko, jeszcze przed jego narodzeniem, od pierwszej chwili poczęcia, a potem w latach dziecięcych, młodzieńczych, jest pierwszym i podstawowym sprawdzianem stosunku człowieka do człowieka”. FC 26.

[12] „Bóg jest miłością i w samym sobie przeżywa tajemnicę osobowej komunii miłości. Stwarzając człowieka na swój obraz i nieustannie podtrzymując go w istnieniu, Bóg wpisuje w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety powołanie, a więc zdolność i odpowiedzialność za miłość i wspólnotę. Miłość jest zatem podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej”. FC 11.

- W rodzinie dokonuje się socjalizacja osoby – rodzina uczy budowania relacji na różnych płaszczyznach[13].
- „Przyszłość ludzkości idzie poprzez rodzinę”[14].

Zasady

- Pomagam młodym osobom w przygotowaniu się do małżeństwa i życia rodzinnego[15].
- Współpracuję z rodzicami w przygotowaniu ucznia do funkcjonowania w społecznościach.
- Zachęcam do udzielania pomocy osobom pozbawionym rodziny[16].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

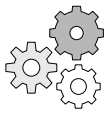

Zapraszamy na lekcję wychowawczą małżeństwo, które założyło rodzinę. Małżonkowie przedstawiają świadectwa dotyczące życia rodzinnego. Ukazują zasady życia małżeńskiego, wyjaśniają, jakie cechy należy już teraz kształcić w sobie, by być zdolnym w przyszłości założyć rodzinę. Spotkanie to będzie omawiane wspólnie z uczniami na następnej lekcji wychowawczej.

[13] „W małżeństwie i rodzinie wytwarza się cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieńczość, ojcostwo – macierzyństwo, synostwo, braterstwo, poprzez które każda osoba wchodzi do «rodziny ludzkiej» i do «rodziny Bożej», którą jest Kościół”. FC 15.

[14] FC 86.

[15] „Ta odnowiona katecheza przygotowujących się do małżeństwa chrześcijańskiego jest ze wszystkich miar konieczna do tego, aby sakrament był sprawowany i przeżywany w należytym usposobieniu moralnym i duchowym. Religijna formacja młodych powinna być uzupełniona, w odpowiednim momencie i na miarę konkretnych potrzeb, przygotowaniem do życia we dwoje. Przygotowanie to, ukazując małżeństwo jako relację międzyosobową mężczyzny i kobiety, relację, która winna być stale rozwijana, pobudzi do pogłębiania problemów płciowości małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa i związanej z tym podstawowej wiedzy medyczno-biologicznej. Skłoni również do bliższego zapoznania się z właściwymi metodami wychowania dzieci, ułatwiając także nabycie podstawowych elementów potrzebnych w uporządkowanym prowadzeniu rodziny (stała praca, odpowiednie środki finansowe, mądre zarządzanie, pojęcie ekonomii domowej itd.)”. FC 66.

[16] „Bardzo wiele osób na świecie, niestety, nie może w żaden sposób odwołać się do tego, co określa się w ścisłym sensie pojęciem rodziny. Ogromna część ludzkości żyje w warunkach wielkiego ubóstwa, gdzie promiskuizm, brak mieszkań, nieregularność i niestałość stosunków, krańcowy brak kultury, praktycznie nie pozwalają mówić o prawdziwej rodzinie. Są też inne osoby, które z różnych motywów pozostały samotne na świecie”. FC 85.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozeznaje w rodzinie swoje powołanie życiowe[17]. W rodzinie uczy się miłości, braterskich relacji z innymi i ofiarności względem drugiej osoby. We wspólnocie osób, jaką jest rodzina, rozwija swoje człowieczeństwo, jak również przyczynia się do rozwoju innych członków swojej rodziny. W rodzinie poznaje i przeżywa cywilizację miłości. W niej uczy się początkowo życia jako element komórki społecznej.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek nie będzie brał udziału w życiu rodzinnym. Relacje rodzinne będą go interesowały o tyle, o ile będzie czerpał z nich korzyść. W jego postawie wobec rodziny może zacząć dominować egoizm i brak szacunku wobec rodziców i rodzeństwa. Również brak porozumienia z rodzicami może doprowadzić go do alienacji i zerwania więzi rodzinnych.

[17] „Rodzina bowiem, jako wspólnota wychowawcza, powinna pomóc człowiekowi w rozpoznawaniu własnego powołania i podjęciu koniecznych wysiłków na rzecz większej sprawiedliwości, przygotowując go od samego początku do relacji międzyosobowych, opartych na sprawiedliwości i miłości". FC 2.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rodzina jest bardzo ważna w naszym życiu. To właśnie w rodzinie uczymy się doskonalić swoje człowieczeństwo. Bardzo ważna jest także umiejętność funkcjonowania w środowisku rodziny. Wpływa to na nasz rozwój społeczny. Jan Paweł II często łączył rodzinę z pojęciem cywilizacji miłości. Rodzina, jak wielokrotnie zapewniał nas papież, jest pierwszą drogą Kościoła podobnie jak wspomniana już cywilizacja miłości. Te dwa pojęcia są nierozerwalne. I o tym właśnie powinniśmy pamiętać w kontaktach z naszą rodziną.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Syzyfowe prace to pierwsza powieść Stefana Żeromskiego, napisana pod pseudonimem Maurycy Zych. Została wydana po raz pierwszy w 1897 r. Książka opowiada o dorastaniu polskiego szlachcica, Marcina Borowicza, w szkole w czasach zaborów. Żeromski bardzo dobrze oddał ducha tamtych czasów. Na podstawie własnych doświadczeń ukazał obraz ówczesnej szkoły i walkę polskiej młodzieży z rusyfikacją. W powieści Żeromskiego otrzymujemy także wiele odpowiedzi na pytania związane z dorastaniem.

Uczucia te szczególnie spotężniały w sercu młodego gimnazisty, gdy po czteroletniej nieobecności, już jako kandydat do klasy piątej, zjawił się w Pajęczynie. Przez cały czas pobytu w szkole ani razu nie odwiedził rodziców, gdyż wakacje spędzał już z opiekunem, już na kondycji letniej, co mu przynosiło piętnaście rubli srebrem zarobku. Znalazłszy się na łonie rodziny, po raz drugi musiał zobaczyć niejako samego siebie, rozważyć swe życie i zaszłe w nim odmiany. Każde miejsce mówiło mu o tym, co było, wszyscy ludzie, kogo tylko spotkał, nie interesowali się wcale zmianami, jakie w nim zaszły, lecz stwierdzali ciągle jeden fakt, że uczeń, który wobec nich stoi, jest to przecie ten sam Jędrek Radków, pastuch prosiąt z okólnika. Nikogo nie wzruszały jego prace, trudy i męki, które go z oberwańca wiejskiego przekształciły na ucznia, lecz jedynie ta okoliczność, że to oni, ci znajomi, tegoż ucznia pamiętają jako świniarza. Było to tak powszechne, że Jędrek sam nie mógł odnaleźć siebie współczesnego. Cztery lata, wszystko, co stanowiło jego byt rzeczywisty – gdzieś jakby znikło.

S. Żeromski, *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 122-123.

W przytoczonym cytacie możemy dostrzec, jak bardzo ważne są więzi rodzinne. Jak dłuższa rozłąka zacieśnia te więzi. Możemy się także zorientować, że oddzielenie od rodziców jest bardzo trudne, zwłaszcza dla dziecka. Podkreśla to tylko potęgę miłości, potęgę rodziny.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kochać rodzinę, to znaczy umieć cenić jej wartość i możliwości, i zawsze je popierać. Kochać rodzinę, to znaczy poznać niebezpieczeństwa i zło, które jej zagraża, aby móc je pokonać. Kochać rodzinę, to znaczy przyczyniać się do tworzenia środowiska sprzyjającego jej rozwojowi. Zaś szczególną formą miłości wobec dzisiejszej rodziny chrześcijańskiej, kuszonej często zniechęceniem, dręczonej rosnącymi trudnościami, jest przywrócenie jej zaufania do siebie samej, do własnego bogactwa natury i łaski, do posłannictwa powierzonego jej przez Boga.

FC 86.

Rodzina przechodzi głęboki kryzys kulturowy, podobnie jak wszystkie wspólnoty oraz więzi społeczne. W przypadku rodziny kruchość więzi staje się szczególnie poważna, ponieważ chodzi o podstawową komórkę społeczeństwa, o miejsce, gdzie człowiek uczy się współżycia w różnorodności i przynależności do innych oraz gdzie rodzice przekazują dzieciom wiarę. Istnieje tendencja, by widzieć małżeństwo jako czystą formę uczuciowej gratyfikacji, którą można ustanowić w jakikolwiek sposób oraz zmienić zależnie od wrażliwości każdego. Jednakże nieodzowny wkład małżeństwa w życie społeczne przekracza poziom uczuciowości i potrzeb danej pary. Jak nauczają francuscy biskupi, nie rodzi się ono „z miłosnego uczucia, z definicji ulotnego, lecz z głębi zobowiązania przyjętego przez małżonków, którzy godzą się, by wejść w pełną komunię życia".

EG 66.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdybym mówił językami ludzi i aniołów, a miłości bym nie miał, stałbym się jak miedź brzęcząca albo cymbał brzmiący. Gdybym miał też dar prorokowania i znał wszystkie tajemnice, i posiadał wszelką wiedzę, i wszelką możliwą wiarę, tak iżbym góry przenosił, a miłości bym nie miał, byłbym niczym. I gdybym rozdał na jałmużnę całą majętność moją, a ciało wystawił na spalenie, lecz miłości bym nie miał, nic bym nie zyskał.

Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Miłość nie zazdrości, nie szuka poklasku, nie unosi się pychą; nie dopuszcza się bezwstydu, nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego; nie cieszy się z niesprawiedliwości lecz współweseli się z prawdą. Wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma. Miłość nigdy nie ustaje.

1 Kor 13,1-8a.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Związanie się na całe życie z drugim człowiekiem może wydawać się trudne, a nawet niemożliwe. Tym ważniejsze jest głoszenie Dobrej Nowiny, że Bóg nas kocha miłością trwałą i nieodwołalną, że małżonkowie mają udział w tej miłości, że Bóg ich prowadzi i podtrzymuje oraz że przez swoją wierność mogą oni być świadkami wiernej miłości Boga.

KKK 1648; por. 1644; 1654.

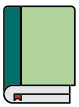

IV. LITERATURA

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. Majkowski, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1997.

Franciszek, *Adh. Evangelii gaudium*, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przy rodzinnym stole. Audiencja generalna*, Watykan, 11.11.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20151111_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *List z okazji 700-lecia Sanktuarium Świętego Domu w Loretto*, Watykan, 15.08.1993, w: tegoż, *Dzieła zebrane,* t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 349-354.

Janke A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit", Toruń 2004.

Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. Kępski, wyd. UMCS, Lublin 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski, red. J. Sztumski, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.

Polska młodzież – zaburzenia, zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej, red. T. Sołtysik, M. Karwowska, wyd. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, wyd. Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2004.

Żeromski S., *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018.

25.

Mój związek z pracą, nauką, sztuką[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie postawy zgłębiania wiedzy

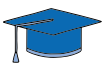

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rozwijania swojego człowieczeństwa

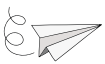

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Co to znaczy człowieczeństwo?

[1] „Stworzony bowiem na obraz i podobieństwo Boga Samego wśród widzialnego wszechświata, ustanowiony, aby ziemię czynić sobie poddaną, jest człowiek przez to samo od początku powołany do pracy". LE [b. nr.].

– Wartości w sztuce zrealizowane przez człowieka.
– Jakie są współczesne zagrożenia dla sztuki?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Człowiek powołany jest do pracy[2] i do twórczości.
– „Człowiek staje się bardziej sobą przez coraz pełniejsze poznanie prawdy"[3].
– Sztuka jest dla człowieka pomocą w interpretowaniu rzeczywistości[4].

Zasady

– Swoją pracą przyczyniam się do pomnażania dobra wspólnego narodu[5].
– Uczę się swojego człowieczeństwa i badam otaczającą mnie rzeczywistość.
– Interesuję się współczesnymi zagadnieniami sztuki.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Praca jest dobrem człowieka[6].

---

[2] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 76.

[3] „Wszelka autentyczna sztuka interpretuje rzeczywistość pozostającą poza zasięgiem zmysłów. Rodzi się z milczenia, zachwytu lub protestu szczerego serca. Stara się przybliżyć tajemnicę rzeczywistości. To, co jest istotą sztuki, mieści się w głębi człowieka, tam, gdzie dążeniu do nadania sensu swojemu życiu towarzyszy przelotne poczucie piękna i tajemniczej jedności rzeczy". Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Bruksela, 20.05.1985, w: tegoż, *Wiara i kultura…*, dz. cyt., s. 292.

[4] „Człowiek swoją głębszą tożsamość ludzką łączy z przynależnością do narodu, swoją zaś pracę pojmuje także jako pomnażanie dobra wspólnego wypracowywanego przez jego rodaków, uświadamiając sobie przy tym, że na tej drodze praca ta służy pomnażaniu dorobku całej rodziny ludzkiej, wszystkich ludzi żyjących na świecie". LE 10.

[5] „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem". LE 9.

[6] „Człowiek, który bardziej «jest» również przez to, co «ma», co «posiada» – musi umieć «posiadać» tj. dysponować i gospodarować środkami posiadania dla dobra własnego i dobra ogółu. A do tego nieodzowne jest takie wykształcenie". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 76.

– Wykształcenie umożliwia człowiekowi korzystanie z osiągnięć nauki, kultury i sztuki[7].
– Sztuka kształtuje dojrzałe życie człowieka.

Zasady

– Szacunek dla pracy i wartość pracowitości stanowią ważny element wychowania mojego dziecka[8].
– Pomagam dzieciom w zdobywaniu wykształcenia.
– Sztuka inspiruje mnie do tworzenia relacji osobowych opartych na miłości, wierze i nadziei (małżeństwo, rodzina, przyjaźnie).

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Człowiek jest podmiotem pracy[9].
– Nauka powinna bronić życia ludzkiego.
– Sztuka powinna przekazywać piękno i pełną prawdę o człowieku.

Zasady

– Stosuję etyczne zasady pracy[10].
– We wszystkich dziedzinach nauki powinien panować prymat etyki[11].

---

[7] „Praca i pracowitość warunkują także cały proces wychowania w rodzinie właśnie z tej racji, że każdy «staje się człowiekiem» między innymi przez pracę, a owo stawanie się człowiekiem oznacza właśnie istotny cel całego procesu wychowania". LE 10.

[8] „Człowiek dlatego ma czynić sobie ziemie poddaną, ma nad nią panować, ponieważ jako «obraz Boga» jest osobą, czyli bytem podmiotowym uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy. Jako osoba pracuje, wykonuje różne czynności przynależące do procesu pracy, a wszystkie one, bez względu na charakter, mają służyć urzeczywistnianiu się jego człowieczeństwa, spełnianiu osobowego powołania, które jest mu właściwe z racji samegoż człowieczeństwa". LE 6.

[9] „Nie ulega bowiem wątpliwości, że praca ludzka ma swoją wartość etyczną, która wprost i bezpośrednio pozostaje związana z faktem, iż ten, kto ją spełnia, jest osobą, jest świadomym i wolnym, czyli stanowiącym o sobie podmiotem". Tamże.

[10] „I proszę Was: użyjcie wszystkich sił, by wprowadzić i respektować we wszystkich dziedzinach nauki prymat etyki". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 80.

[11] „Wpisane jest w duszę człowieka wezwanie do nieśmiertelności. Wpisane jest ono w duszę artysty, gdy dziełem swego talentu, swego geniuszu, stara się przekroczyć granicę przemijania i śmierci". Jan Paweł II, *Błogosławiony… Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości*, Rzym, 18.02.1984, w: tegoż, *Wiara i kultura…*, dz. cyt., s. 256.

– Wskazuję na uniwersalne wartości ludzkie promowane przez sztukę[12].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie proszeni są o przygotowanie w grupach prac dotyczących wkładu polskich twórców i naukowców w postęp cywilizacyjny.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poznawcze działanie osoby wiąże się z nieustannym kontaktowaniem się z poznawanym bytem, nie jest ono procesem oderwanym od rzeczywistości. Młody człowiek jest zmotywowany do zdobywania wiedzy i przemieniania siebie, aby bardziej urzeczywistniło się jego człowieczeństwo, spełniło jego osobowe powołanie. W dochodzeniu do prawdy młody człowiek umie wykorzystać zarówno swoją pracę, jak i zdobycze nauki i sztuki. W swojej twórczości postępuje etycznie, odpowiedzialnie, mając na uwadze godność osoby ludzkiej.

1.10. ZAGROŻENIA

Praca i twórczość człowieka mogą się obrócić przeciwko niemu. Przestaną służyć jego realnym potrzebom, nie będą przyczyniać się do jego rozwoju[13]. Istnieje zagrożenie, że praca i twórczość człowieka stracą wymiar ludzki i przestaną być godne człowieka.

[12] „Na tym zdaje się polegać główny rozdział dramatu współczesnej ludzkiej egzystencji w jej najszerszym i najpowszechniejszym wymiarze. Człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory – rzecz jasna nie wszystkie i nie większość, ale niektóre, i to właśnie te, które zawierają w sobie szczególną miarę ludzkiej pomysłowości i przedsiębiorczości – mogą zostać obrócone w sposób radykalny przeciwko człowiekowi. Mogą stać się środkami i narzędziami jakiegoś wręcz niewyobrażalnego samozniszczenia, wobec którego wszystkie znane nam z dziejów kataklizmy i katastrofy zdają się blednąć. Musi przeto zrodzić się pytanie, na jakiej drodze owa dana człowiekowi od początku władza, mocą której miał czynić ziemię sobie poddaną, obraca się przeciwko człowiekowi, wywołując zrozumiały stan niepokoju, świadomego czy też podświadomego lęku, poczucie zagrożenia, które na różne sposoby udziela się współczesnej rodzinie ludzkiej i w różnych postaciach się ujawnia". RH 15.

[13] „Wiąże się z tym od razu bardzo ważny wniosek natury etycznej: o ile prawdą jest, że człowiek jest przeznaczony i powołany do pracy, to jednak nade wszystko praca jest «dla człowieka», a nie «człowiek dla pracy»". LE 6.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Praca, nauka i sztuka są stale obecne w naszym życiu. Wszyscy wiemy, jak ważna jest praca, człowiek jest wręcz do niej powołany. Szacunek i wartość pracy jest ważnym elementem wychowawczym w życiu młodego człowieka.

Nauka pozwala nam na poszerzanie wiedzy. Pozwala nam kształtować własną osobowość. Jest to bardzo ważne w kontekście naszego przyszłego, dorosłego życia. Natomiast w sztuce często są realizowane wartości, jakże ważne dla człowieka. Sztuka pogłębia nasze doznania estetyczne, pozwala nam się realizować, zaspokaja potrzeby piękna.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka *Syzyfowe prace* opowiada o trudnym życiu Polaków w czasie zaborów. Jednak nawet wtedy potrzeba dążenia do samorozwoju nie została wytrzebiona przez zaborców. Potrzeba nauki była jedną z ważniejszych. Stefan Żeromski ujął to w bardzo trafny sposób na kartach swojej powieści.

Nauka jest jak niezmierne morze… – mówił pan. – Im więcej jej pijesz, tym bardziej jesteś spragniony. Kiedyś poznasz, jaka to jest rozkosz… Ucz się, co tylko jest sił w tobie, żeby jej zakosztować!

S. Żeromski, *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 122.

W powyższym cytacie odnajdziemy słowa odnoszące się do wartości nauki. Nauka jest przyrównana do niezmiernego morza. Im bardziej się w nią zagłębiasz, im więcej wiedzy przyswajasz, tym więcej chcesz się uczyć.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Warsztaty pracy, przy których powołanie człowieka do poznania i konstytutywny związek samego człowieczeństwa z prawdą jako celem poznania staje się codzienną rzeczywistością, niejako chlebem powszednim tylu mistrzów, czcigodnych koryfeuszów nauki i jej praktycznego zastosowania, a wokół nich młodych badaczy i adeptów nauki oraz rzeszy studentów ściągających do tych ośrodków poznania i wiedzy. Znajdujemy się tutaj jak gdyby na tych największych szczeblach drabiny, po której człowiek od samego początku wspina się ku poznaniu rzeczywistości świata, jaki go otacza – a także tajników własnego człowieczeństwa.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 77.

Zbyt często piękno, które się propaguje, jest iluzoryczne i kłamliwe, powierzchowne, oślepiające aż do ogłuszenia i zamiast pozwolić ludziom wyjść poza siebie i otworzyć się na horyzonty prawdziwej wolności wznosząc go, więzi go i czyni z niego jeszcze większego niewolnika, pozbawionego nadziei i radości.

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, Watykan, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 15.02.2021].

Obraz Boga pracującego mówi nam, że praca jest czymś więcej niż zarabianiem na chleb: praca daje nam godność! Ten, kto pracuje, jest godny, ma szczególną godność, godność osoby: mężczyzna i kobieta, którzy pracują są godni. Zatem ten, kto nie pracuje nie ma tej godności. […] Bądźmy świadomi, że godności nie daje nam władza, pieniądz, kultura, nie! Godność daje nam praca.

Franciszek, *Sprzeciw wobec pracy niewolniczej*, „L'Osservatore Romano" 2013, nr 6, wyd. pol., s. 36.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Strzeżcie się fałszywych proroków, którzy przychodzą do was w owczej skórze, a wewnątrz są drapieżnymi wilkami. Poznacie ich po ich owocach. Czy zbiera się winogrona z ciernia albo z ostu figi? Tak każde dobre drzewo wydaje dobre owoce, a złe drzewo wydaje złe owoce. Nie może dobre drzewo wydać złych owoców ani złe drzewo wydać dobrych owoców. Każde drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, będzie wycięte i w ogień wrzucone. A więc: poznacie ich po ich owocach.

Mt 7,15-20.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W pracy osoba wykorzystuje i urzeczywistnia część swoich naturalnych zdolności. Podstawowa wartość pracy dotyczy samego człowieka, który jest jej sprawcą i adresatem. Praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy. Każdy powinien mieć możliwość czerpania z pracy środków na utrzymanie siebie, swoich bliskich i na pomoc wspólnocie ludzkiej.

KKK 2428;
por. 1880; 2820.

IV. LITERATURA

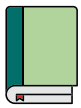

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, Watykan, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Sprzeciw wobec pracy niewolniczej*, „L'Osservatore Romano" 2013, nr 6, wyd. pol., s. 36-37.

Gilson É., *Chrystianizm a filozofia*, tłum. A. Więckowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1988.

Gogacz M., *Szkice o kulturze*, Wydawnictwo Michalineum, Kraków–Warszawa/Struga 1985.

Jan Paweł II, *Błogosławiony Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości*, Rzym, 18.02.1984, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 237-244.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Bruksela, 20.05.1985, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 276-285.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 51-68.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krąpiec M.A., *Człowiek, kultura, uniwersytet*, wyd. RW KUL, Lublin 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Seewald P., Ratzinger J., *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald*, tłum. G. Sowiński, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Swieżawski S., *Rozum i tajemnica*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1960.

Żeromski S., *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018.

26.

Mój związek z ojczyzną

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralno-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współistnienia i współdziałania z rodakami

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Formowanie postawy zaangażowania w rozwój ojczyzny

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy pojęcie „naród” prowadzi do konfliktu pomiędzy tym, co uniwersalne, a tym, co partykularne?
- Czy moja ojczyzna jest otwarta na problemy uchodźców?
- Co to znaczy „zdrada ojczyzny”?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Dziedzictwo duchowe Polski wpływa na moją narodową tożsamość[1].
- Jestem odpowiedzialny za swoją ojczyznę[2].
- Postęp ojczyzny dokonuje się poprzez odnowę moralną jej obywateli[3].

Zasady

- Rozumiem i pielęgnuję moją kulturę narodową.
- Jako obywatel Polski znam moje prawa i wykonuję obowiązki względem ojczyzny.
- Postępuję sprawiedliwie, jestem sprawiedliwy w stosunku do innych osób.

---

[1] „I dlatego – zanim stąd odejdę, proszę was, abyście całe to duchowe dziedzictwo, któremu na imię *Polska*, raz jeszcze przyjęli z wiarą, nadzieją i miłością – taką, jaką zaszczepia w nas Chrystus na chrzcie świętym, abyście nigdy nie zwątpili i nie znużyli się, i nie zniechęcili, abyście nie podcinali sami tych korzeni, z których wyrastamy. Proszę was: abyście mieli ufność nawet wbrew każdej swojej słabości, abyście szukali zawsze duchowej mocy u tego, u którego tyle pokoleń ojców naszych i matek ją znajdowało, abyście od Niego nigdy nie odstąpili, abyście nigdy nie utracili tej wolności ducha, do której On wyzwala człowieka, abyście nigdy nie wzgardzili tą Miłością, która jest największa, która się wyraziła przez Krzyż, a bez której życie ludzkie nie ma ani korzenia, ani sensu". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach*, Kraków, 10.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 205.

[2] „Przyszłość Polski zależy od was i musi od was zależeć. To jest nasza Ojczyzna – to jest nasze *być* i nasze *mieć*. I nic nie może pozbawić nas prawa, ażeby przyszłość tego naszego *być* i *mieć* zależała od nas. […] Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje *Westerplatte*. Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić. Jakąś słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można «zdezerterować». Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba *utrzymać* i *obronić*, tak jak to Westerplatte, w sobie i wokół siebie. tak, obronić – dla siebie i dla innych". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 481.

[3] „Jednakże naród nade wszystko musi żyć o własnych siłach i rozwijać się o własnych siłach. Sam musi odnosić to zwycięstwo, które Opatrzność Boża zadaje mu na tym etapie dziejów. Wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, że nie chodzi o zwycięstwo militarne – jak przed trzystu laty – ale o zwycięstwo natury moralnej. To ono właśnie stanowi istotę wielokrotnie proklamowanej odnowy. Chodzi tu o dojrzały ład życia narodowego i państwowego, w którym będą respektowane podstawowe prawa człowieka. Tylko zwycięstwo moralne może wyprowadzić społeczeństwo z rozbicia i przywrócić mu jedność. Taki ład może być zarazem zwycięstwem rządzonych i rządzących". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia*, Warszawa, 17.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 239.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Od kondycji rodziny zależy stan narodu[4].
- Dzięki dobru wspólnemu, osoba działając wspólnie z innymi, może spełniać autentyczne czyny i przez to może spełniać siebie[5].
- Naród posiada swoją podmiotowość i współtworzy życie państwowe[6].

Zasady

- Istotą mojego odniesienia wobec innych osób jest miłość.
- Ukazuję przykłady poświęcenia Polaków dla dobra wspólnego narodu.
- Uczę, że system społeczny, polityczny istnieje dla człowieka, a nie człowiek dla systemu.

[4] „Słusznie mówi się, że rodzina jest podstawową komórką życia społecznego. Jest podstawową ludzką wspólnotą. Od tego, jaka jest rodzina, zależy naród, bo od tego zależy człowiek. Więc życzę, ażebyście byli mocni dzięki zdrowym rodzinom". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 161.

[5] Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 321.

[6] „Jest to niezmiernie ważne nie tylko dla osobistej kultury człowieka, ale zachowuje też swoją doniosłość w ramach każdej kultury narodowej, bo dzięki temu właśnie – posłużmy się tu formułą Karola Kardynała Wojtyły – «faktyczna wielo-podmiotowość rozwija się w kierunku podmiotowości wielu»". A. Rodziński, *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 54.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W ekonomicznym postępie człowiek powinien być zawsze na pierwszym miejscu.
- Celem polityki jest zdobycie władzy, która ma służyć człowiekowi[7].
- Polska ma wpływ na tworzenie się wspólnoty między narodami[8].

Zasady

- Zachęcam do angażowania się w społeczne przemiany swojej ojczyzny.
- Organizuję w szkole spotkania uczniów z samorządowcami i politykami.
- Wyjaśniam, że odpowiedzialność za Ojczyznę jest również związana z odpowiedzialnością za kształt Europy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Przedstawiam uczniom różne formy wolontariatu, możliwości zaangażowania się na rzecz dobra wspólnego ojczyzny. Tłumaczę ideę wolontariatu, organizuję również spotkania z osobami zaangażowanymi w prace instytucji pozarządowych. Zachęcam do podjęcia współpracy z tymi ośrodkami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że wspólnota narodowa to współistnienie z innymi osobami, to uczestnictwo w samym człowieczeństwie każdej osoby. Rozeznaje, że być sobą, to być ukierunkowanym, otwartym na drugą osobę. Umie współdziałać

[7] „Racją bytu wszelkiej polityki jest służba dla człowieka, jest pełne troski i odpowiedzialności przywarcie do istotnych spraw i zadań jego ziemskiego bytowania w społecznym tego bytowania wymiarze i zasięgu – tam, gdzie ważą się sprawy dobra wspólnego, od którego zależy równocześnie w sposób bardzo istotny dobro każdego". Jan Paweł II, *Na forum pokoju i sprawiedliwości. Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 311.

[8] „Wydarzenia te należą do naszej historii – do historii Polski. Wydarzenia te równocześnie były ważne i dla innych krajów tzw. «bloku wschodniego», jak również dla całej Europy, a w pewnym sensie dla całego świata. Ruch «Solidarność» oznaczał poszukiwanie drogi, jaką społeczeństwa mogą kroczyć w pokojowym dążeniu do sprawiedliwości społecznej. Można powiedzieć, że była to «polska droga» i jako taka została ona przyjęta i zaakceptowana przez wszystkie narody Europy i świata: droga pokojowego sprzeciwu wobec niesprawiedliwości marksistowskiego ustroju". Jan Paweł II, *«Solidarność» przygotowała wydarzenia roku 1989*, Watykan, 20.12.1995, w: tegoż, *W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 175.

z innymi dla dobra wspólnego. Wie, że władza polityczna powinna być związana z troską o dobro wspólne narodu. Jest świadomy, że wszelkie przemiany społeczne powinny zmierzać do tego, aby życie ludzkie stawało się bardziej godne człowieka. Rozumie, że programy polityczne, przemiany gospodarcze ojczyzny powinny opierać się na miłości społecznej[9]. Uczeń solidaryzuje się ze swoim narodem i swoją ojczyzną. Czuje się współodpowiedzialny za jej obecny stan i przyszłość. Już w rodzinie młody człowiek uczy się postawy społecznego zaangażowania.

1.10. ZAGROŻENIA

Wartość ojczyzny może zostać utożsamiona z jej uwarunkowaniami ekonomicznymi. Postęp społeczny młody człowiek będzie rozumiał tylko w kategorii wzrostu gospodarczego[10]. Może nie być zdolny zaangażować się na rzecz dobra wspólnego lub innej osoby. Nie będzie umiał przekraczać samego siebie, swoich ograniczeń. Może on zatrzymać się w osobistym rozwoju. Zamiast postawy solidarności z rodakami zacznie dominować postawa egoizmu społecznego i wyzysk drugiej osoby. Brak więzów narodowych może prowadzić młodego człowieka do marazmu i izolacji od swojej społeczności, ojczyzny. Odcięcie się od swoich korzeni narodowych będzie przeszkodą w formowaniu się tożsamości młodego człowieka.

[9] „Czy w ludziach, pomiędzy ludźmi, pomiędzy społeczeństwami, narodami, państwami rośnie sprawiedliwość, solidarność, miłość społeczna, poszanowanie praw każdego – zarówno człowieka, jak narodu czy ludu – czy też, wręcz przeciwnie, narastają egoizmy różnego wymiaru, ciasne nacjonalizmy w miejsce autentycznej miłości ojczyzny, a wreszcie dążenie do panowania nad drugimi wbrew ich słusznym prawom i zasługom, dążenie zwłaszcza do tego, aby cały rozwój materialny, techniczno-produkcyjny, wykorzystać dla celów wyłącznego panowania nad drugimi, dla celów takiego czy innego imperializmu?". RH 15.

[10] „Wewnętrzny związek pomiędzy prawdziwym rozwojem i poszanowaniem praw człowieka raz jeszcze ujawnia jego charakter moralny: prawdziwego wyniesienia człowieka, zgodnie z naturalnym i historycznym powołaniem każdego, nie da się osiągnąć jedynie przez korzystanie z obfitości dóbr i usług czy dzięki dysponowaniu doskonałą infrastrukturą". SRS 33.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Ojczyzna i nasz związek z nią są bardzo ważne w naszym życiu. Jesteśmy odpowiedzialni za ojczyznę, w której żyjemy. Naszym obowiązkiem jest także dbanie o kulturę narodową i współpraca z naszymi rodakami. Jako obywatele naszego państwa powinniśmy znać jego historię, system społeczny czy też ustrój polityczny. Powinniśmy być świadomi swoich praw, ale także i obowiązków wobec naszego kraju. To wszystko sprowadza się do świadomego bycia pełnoprawnym obywatelem.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Dywizjon 303 to książka autorstwa Arkadego Fiedlera. Została napisana w 1940 roku, a jej pierwsze wydanie to rok 1942. Jej treść poświęcona jest początkowemu okresowi działań bojowych myśliwskiego dywizjonu 303. Napisana została w formie reportażu. Początkowe jej rozdziały miały na celu naświetlenie ogólnej sytuacji w Europie po inwazji Niemiec na Polskę. Punktem kulminacyjnym była słynna bitwa o Anglię (1940 roku). Dzięki Fiedlerowi poznaliśmy sylwetki polskich lotników, którzy tak dzielnie stawali do walki z okupantem.

Więc z ową uczciwością, jaką włożyłem w pisanie „Dywizjonu 303", z tym samym sumieniem chciałbym skierować apel do wszystkich rodaków na świecie, by nie głuszyli głosu swego serca i uświadomili sobie, czym jest ojczyzna.

A. Fiedler, *Dywizjon 303*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 7.

W przytoczonym cytacie odnajdziemy apel, wezwanie do umiłowania swojej ojczyzny. Arkady Fiedler wzywa rodaków na całym świecie do tego, aby szli za głosem serca i uświadomili sobie, czym jest dla nich ojczyzna. Jego zdaniem w obliczu II wojny światowej każdy Polak powinien poświęcić się dla Ojczyzny.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Sam podstawowy sens istnienia państwa jako wspólnoty politycznej polega na tym, że całe społeczeństwo, które je tworzy – w danym wypadku odnośny naród – staje się niejako panem i władcą swoich własnych losów. Ten sens nie zostaje urzeczywistniony, gdy na miejsce sprawowania władzy z moralnym udziałem społeczeństwa czy narodu, jesteśmy świadkami narzucania władzy przez określoną grupę wszystkim innym członkom tego społeczeństwa. Sprawy te są bardzo istotne w naszej epoce, w której ogromnie wzrosła świadomość społeczna ludzi, a wraz z tym potrzeba prawidłowego uczestniczenia obywateli w życiu politycznym wspólnoty.

RH 17.

Wszyscy wiemy, że zanim wyruszył, by przemierzać drogi świata, Karol Wojtyła dorastał do służby Chrystusowi i Kościołowi w swojej ojczyźnie, w Polsce. Tutaj kształtowało się jego serce – serce, które najpierw przez jego udział w II Soborze Watykańskim, a nade wszystko po 16 października 1978 r. rozszerzało się do wymiaru powszechnego, tak że znalazły w nim miejsce wszystkie narody, języki i kultury. Jan Paweł II stał się wszystkim dla wszystkich.

Franciszek, *Przesłanie wideo do Polaków*, „L'Osservatore Romano" 2014, nr 5, wyd. pol., s. 12-13.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Lecz Jezus przywołał ich do siebie i rzekł: „Wiecie, że władcy narodów uciskają je, a wielcy dają im odczuć swą władzę. Nie tak będzie u was. Lecz kto by między wami chciał stać się wielkim, niech będzie waszym sługą. A kto by chciał być pierwszy między wami, niech będzie niewolnikiem waszym, tak jak Syn Człowieczy, który nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu.

Mt 20,25-28.

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? […] Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też lampy i nie umieszcza pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu.

Mt 5,13-15.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej.

KKK 2239;
por. 2211; 2244.

IV. LITERATURA

Bartoszewski W., *Warto być przyzwoitym*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, wyd. Arkana, Kraków 2004.

Fiedler A., *Dywizjon 303*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Franciszek, *Przesłanie wideo do Polaków*, „L'Osservatore Romano" 2014, nr 5, wyd. pol., s. 12-13.

Jan Paweł II, *«Solidarność» przygotowała wydarzenia roku 1989*, Watykan, 20.12.1995, w: tegoż, *W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 174-176.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Lubaczów, 3.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005, s. 595-603.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 476-484.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach*, Kraków, 10.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 198-205.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia*, Warszawa, 17.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 234-243.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 159-165.

Jan Paweł II, *Na forum pokoju i sprawiedliwości. Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 308-324.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kubiak Z., *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Lanckorońska K., *Wspomnienia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rodziński A., *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 53-56.

FILM EDUKACYJNY

Mój związek z Ojczyzną

https://youtu.be/zPGzX-gEeSA

27.

Mój związek z wyznawaną religią (wartość religii)

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kierowania własnym życiem w oparciu o religię

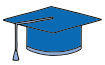

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Tworzenie religijnej tożsamości ucznia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zagadnienie prawdziwości religii.
- Czy kanony religijne ograniczają ludzką wolność, czy też przyczyniają się one do rozwoju człowieczeństwa?
- Jakiej postawy wobec ludzi uczy mnie moja religia?

– Zależność pomiędzy pokojem na świecie, a pokojem między religiami[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Religię wybieram w sposób wolny.
– Treścią wiary jest miłość pomiędzy Bogiem a człowiekiem.
– Człowiek odnosi się do Boga, ponieważ odnajduje w Nim sens swego istnienia i pełnię człowieczeństwa[2].

Zasady

– Wierzę, że Bóg jest najwyższą i absolutną wartością.
– Religia jest dla mnie praktyczną więzią z Bogiem.
– Znam i rozumiem swoją religię.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Bóg jest Osobą. Jego obecność rozpoznaję przez wiarę.
– Celem religii jest doprowadzenie człowieka do zbawienia, do uczestnictwa w życiu Bożym.
– Człowiek jest ukierunkowany na transcendencję. W religii człowiek nie jest twórcą Boga i zbawienia. Zbawienie jest darem od Boga, Jezusa Chrystusa.

Zasady

– Wychowuję moje dziecko w religii, którą praktykuję. Staram się być dla niego wzorcem do naśladowania, wskazuję na Boga i autorytety religijne.

---

[1] „Hans Küng jako rzecznik wielu zdefiniował ten stan rzeczy następująco: *Nie ma pokoju światowego bez pokoju religijnego*, a pokój religijny, ekumenię religii, ogłosił obowiązkowym zadaniem wszystkich wspólnot religijnych". J. Ratzinger, *Wielość religii i jedno Przymierze*, tłum. E. Pieciul, wyd. W drodze, Poznań 2004, s. 94.

[2] „Człowiek ze swej natury szuka prawdy. Celem tego poszukiwania nie jest tylko poznanie prawd cząstkowych, dotyczących faktów lub zagadnień naukowych; człowiek dąży nie tylko do tego, aby w każdej ze swych decyzji wybrać prawdziwe dobro. Jego poszukiwanie zmierza ku głębszej prawdzie, która może mu ukazać sens życia; poszukiwanie to zatem może osiągnąć cel jedynie w absolucie". FR 33.

– Zwracam uwagę, aby religia nie stała się zabobonem[3].
– Pomagam dziecku w zrozumieniu życia wiecznego, prawdy, dobra i piękna[4].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Religia chrześcijańska opiera się na objawieniu naturalnym i pozytywnym Bożym, przekazanym przez Jezusa Chrystusa.
– Istnieje komplementarność między kulturą a religią[5].

[3] „Wiara domaga się, aby jej przedmiot został poznany przy pomocy rozumu; rozum, osiągając szczyt swoich poszukiwań, uznaje, jak konieczne jest to, co ukazuje mu wiara". FR 42.

[4] „Historia tysiąclecia, które zbliża się ku końcowi, poucza nas, że należy iść tą właśnie drogą: nie wyzbywać się tęsknoty za prawdą ostateczną, z pasją jej poszukiwać i śmiało odkrywać nowe szlaki. to wiara przynagla rozum, aby przekraczał wszelkie bariery izolacji i nie wahał się ponosić ryzyka w poszukiwaniu wszystkiego co piękne, dobre i prawdziwe". FR 56.

[5] „Kultury, jeśli są głęboko zakorzenione w ludzkiej naturze, odznaczają się typową dla człowieka otwartością na wymiar uniwersalny i na transcendencję. […] Również sposób, w jaki chrześcijanie przeżywają swoją wiarę, jest przeniknięty przez kulturę otaczającego ich środowiska. Z kolei sam sposób przeżywania wiary stanowi również jeden z czynników, które stopniowo

– Religia ma ścisły związek z moralnością. Dąży do oddania chwały Bogu i do czynienia dobra.

Zasady

– Wyjaśniam uczniom strukturę religii, jak jest ona utworzona; zasady życia religijno-moralnego, wierzeń i kultu.
– W procesie kształtowania osobowości ucznia, szkoła stwarza warunki do spotkania między religią a kulturą.
– Ukazuję, że dialog z innymi religiami nie stanowi zagrożenia dla wyznawanej religii.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

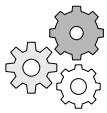

Podczas lekcji razem z uczniami oglądam reportaż z wybranego Światowego Spotkania Młodych z Papieżem. Przed projekcją proszę uczniów, aby zwrócili uwagę na problemy, które potem będziemy wspólnie omawiać. Na przykład: przesłanie Papieża do młodych; zagadnienie „jeden Kościół i różnorodność wspólnot lokalnych" (różne drogi, a ten sam cel); problemy chrześcijan na różnych kontynentach; rola papieża w Kościele; odpowiedzialność młodych chrześcijan za Kościół i świat; wspólna modlitwa chrześcijan; budowanie tożsamości religijnej poprzez Światowe Spotkania Młodych. Uczniowie, którzy uczestniczyli w tym wydarzeniu są zaproszeni do opowiedzenia o swoich doświadczeniach. Pomagam uczniom zastanowić się nad ich miejscem w Kościele. Uczniowie należący do innych wyznań przedstawią doświadczenia z ich wspólnot religijnych.

kształtują cechy tej kultury. […] Ewangelia głoszona w różnych kulturach domaga się wiary od tych, którzy ją przyjmują, ale nie przeszkadza im zachować własnej tożsamości kulturowej. Nie prowadzi to do żadnych podziałów, ponieważ cechą wyróżniającą społeczność ochrzczonych jest powszechność, która potrafi przyjąć każdą kulturę, wspomagając rozwój tych jej elementów, które pośrednio prowadzą ją do pełnego wyrażenia się w prawdzie. […] Ewangelia nie przeciwstawia się danej kulturze, to znaczy w spotkaniu z nią nie chce pozbawiać jej właściwych dla niej treści ani narzucać jej obcych, niezgodnych z nią form. Przeciwnie, orędzie głoszone przez chrześcijanina w świecie i w różnorodności kultur stanowi prawdziwą formę wyzwolenia od wszelkiego nieładu wprowadzonego przez grzech, a zarazem powołania do pełni prawdy. To spotkanie niczego kulturom nie odbiera, ale przeciwnie – pobudza je do otwarcia się na nowość ewangelicznej prawdy, aby mogły zaczerpnąć z niej inspirację do dalszego rozwoju". FR 70-71.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozumie, że religia opiera się na spotkaniu z Bogiem. Żyje świadomością, że nie jest ona wytworem ludzkim, ale dziełem współpracy Boga i człowieka. Wie, że religia ma sens, gdy jest możliwa ścisła więź z Bogiem. Nie stosuje podziału między swoim życiem a religią, nie ma ona dla niego charakteru okazjonalnego[6]. W religii młody człowiek szuka sensu życia, jest otwarty na to, aby kształtowała ona jego charakter, tożsamość. Dzięki religii człowiek tworzy więzi wspólnotowe z innymi osobami. Wie i ufa, że wyznawana wiara doprowadzi go do prawdy[7]. Odnajduje fundament, który jest odpowiedzią na jego egzystencjalne pytania.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek może traktować religię instrumentalnie, jako element władzy nad innymi osobami, jako narzędzie do manipulacji. Istnieje ryzyko, że uczeń sprowadzi religię tylko do wiedzy religijnej, pomijając jakąkolwiek relację z Bogiem. Z jednej strony wiedza może zastąpić wiarę, praktyki religijne, modlitwę, z drugiej strony brak wiedzy na temat wyznawanej religii przyczyni się do zaniku wiary w Boga lub narazi na błędy w jej rozumieniu. Uczeń może przeciwstawiać religię kulturze, zacznie pojmować kulturę jako przeszkodę dla religii. Nieodwoływanie się do religii stwarza ryzyko, że problemy dotyczące celu i sensu istnienia nie zostaną właściwie rozwiązane.

---

[6] „Człowiek wyzwolony przez Jezusa Chrystusa do prawdziwej wolności zdaje sobie sprawę, że nie jest związany zewnętrznie przez setki przepisów, ale wewnętrznie przez Miłość, która zamieszkała w najgłębszych zakątkach jego serca. Dziesięcioro Przykazań to prawo wolności: nie takiej jednak, która pozwala folgować ślepym namiętnościom, lecz wolności, która prowadzi do miłości i do wyboru w każdej sytuacji tego, co dobre, nawet wówczas gdy jest to uciążliwe. Prawo, któremu jesteśmy posłuszni, nie jest bezosobowe: oczekuje się od nas raczej, że z miłości podporządkujemy się Ojcu przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym (por. Rz 6,14; Ga 5,18). Objawiając się na górze i przekazując swoje Prawo, Bóg objawił człowieka samemu człowiekowi. Synaj wznosi się w samym sercu prawdy o człowieku i o jego przeznaczeniu". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej. Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, Góra Synaj, 26.02.2000, w: C. Drążek, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 191-192.

[7] „W życiu każdego człowieka przychodzi chwila, kiedy – bez względu na to, czy się do tego przyznaje, czy też nie – odczuwa on potrzebę zakorzenienia swojej egzystencji w prawdzie uznanej za ostateczną, która dałaby mu pewność nie podlegającą już żadnym wątpliwościom". FR 27.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość religii często przewija się przez nasze życie. Wpływa na rozwój duchowo-moralny. Pamiętajmy, że religię (choć często w teorii) wybieramy w sposób wolny, bez żadnych nacisków. W Bogu człowiek odnajduje sens swojego istnienia. Religia jest więc swoistą więzią z Bogiem. Wartość religii wpływa na rozwój duchowy człowieka.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść Stefana Żeromskiego, opowiadając o dorastaniu polskiego szlachcica, Marcina Borowicza, w szkole w czasach zaborów porusza wiele ważnych kwestii. Jedną z nich jest wpływ religii na wychowanie młodego pokolenia. Pomimo trudnej sytuacji, w jakiej znaleźli się Polacy, nigdy nie zapomnieli o podstawowych wartościach, m.in. o wierze i religii chrześcijańskiej.

Nazajutrz wczesnym rankiem znowu Borowicz klęczał w tym samym miejscu. Odtąd wstawał wcześniej i przed lekcjami zawsze zmierzał na swe miejsce pod chórem. Pewnego razu klęcząc tam, wysłuchał kazania, jakie do wiernych miał jeden z wikariuszów, księżyna stary i wielki prostaczek. Nauczał on dnia tego przeważnie służące i motłoch rzemieślniczy, jak należy przymuszać się do modlitwy. Prostymi i niemal śmiesznymi zwrotami mowy zapewniał, że modlitwa na początku człowieka nudzi i mierzi, potem wchodzi w nałóg, a wreszcie zacznie być przyjemną jak czysta i cała koszula dla nędzarza, który chodził w zgnojonym łachmanie i którego wszy jadły. Marcinek wziął do serca tę naukę i począł zaprawiać się do modlitwy.

Zrazu odmawiał jeden tylko pacierz, później szeptał ich kilka na różne intencje; z czasem dobre i złe stopnie, dobre lub złe rozwiązanie zadań, wreszcie wszelkie zjawiska życia, wszystkie wypadki stały się w jego umyśle zależnemi od modłów porannych. Taki był zewnętrzny kształt tego stanu ducha. W gruncie rzeczy religijność była jakby zbudzeniem się do życia istoty martwej. Jak na wiosnę z nagiego gruntu wyrasta niespodziewanie, na oko z niczego, pęd kwiatu, idzie za słońcem i otwiera ku niemu swój kielich, tak w duszy Marcinka z niczego wyrosło uczucie nieznane, cudowny kwiat wieku dziecięcego: ufność. Roztoczyła ona dokoła chłopca jak gdyby nadziemski zapach. Wszystko było zrozumiałe i wytłomaczone w tej zaczarowanej krainie, wszelkie zjawiska i rzeczy objęte były przewidzianym systemem filozoficznym, którego punktem wyjścia był – pacierz. Nic się tam nie działo bez przyczyny, każdy wypadek był rezultatem jakichś dobrych lub złych uczynków, czasami był karą albo nagrodą za dobre, albo złe myśli, nieraz za marzenia, czyste, jak pierwszy śnieg, które w tamtym kraju nazywały się zbrodniami… Jezus Chrystus, którego skroń okrwawiona zwieszała się w stronę krypty w najbliższym od niej ołtarzu, – zdawał się nakłaniać ucha i słuchać nieskończonych modłów. Im więcej wypowiadały ich usta dziecięce, tym więcej było ich w sercu. Za pacierzami szły pospolite prośby o rzeczy małej wagi, przedziwne umowy i ślubowania, nieraz bardzo pokorne wyrzuty i skargi. Dziwna siła ciągnęła wszystkie myśli chłopca coraz dalej i dalej, wywierała na jego postępowanie wpływ bezwarunkowy, zmuszała go np. do forsownego

wyuczania się lekcji nie dla nauki ani dobrych stopni, ale dla jakichś zaziemskich potrzeb serca. Nade wszystko – ta pobożność słodziła sieroctwo Marcinka. Nie był wówczas sam jak dawniej, nie czuł żadnego opuszczenia. Jego zmarła matka – żyła, wiedziała o wszystkich troskach, smutkach i radościach. Nieraz odzywał się w głębi jego duszy jej głos jako dobre postanowienie albo trzymał go niby ręka. Marcinek nie miał wówczas dawniej odczuwanych niepokojów i żalów. Wpośród trwóg, w jakie obfituje szkoła rosyjska, w głębi nocy sierocych wiedział dobrze, że mu włos z głowy nie spadnie. Był to cudowny sen na łonie Boga.

S. Żeromski, *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 93-94.

W przytoczonym cytacie odnajdziemy, jak wartość religii wpłynęła na młodego człowieka – Marcina Borowicza. Jak bardzo ważna była religia w jego życiu. Żeromski porównuje religijność do przebudzenia się istoty martwej. To bardzo wzniosłe słowa, które ukazują nam siłę wiary.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

„A oto podszedł pewien człowiek". W młodzieńcu, którego Ewangelia Mateusza nie podaje, możemy rozpoznać każdego człowieka, zbliżającego się świadomie lub nieświadomie do Chrystusa, Odkupiciela człowieka, i stawiającego Mu pytanie moralne. Młodzieniec pyta nie tyle o to, jakich zasad należy przestrzegać, ale jak osiągnąć pełny sens życia. To dążenie bowiem stanowi rzeczywiste podłoże każdej ludzkiej decyzji i działania, to ukryte poszukiwanie i wewnętrzny impuls porusza ludzką wolność. Pytanie młodzieńca odwołuje się ostatecznie do Dobra absolutnego, które nas pociąga i wzywa, jest echem Bożego powołania, źródła i celu życia człowieka.

VSpl 7.

Wolność religijna z pewnością oznacza prawo do oddawania czci Bogu, indywidualnie i we wspólnocie tak, jak nam dyskutuje nasze sumienie. Ale z drugiej strony wolność religijna, ze swej natury wykracza poza miejsca kultu i sferę prywatną osób i rodzin, ponieważ fakt religijny, wymiar religijny nie jest subkulturą, ale jest częścią kultury każdego narodu i każdego państwa. […] Nasze tradycje religijne przypominają nam, że jako ludzie, jesteśmy wezwani, aby uznawać Innego, który odsłania naszą tożsamość relacyjną w obliczu wszelkich prób narzucenia „jednolitości, jaką starają się nam narzucić egoizm możnych, konformizm słabych, lub ideologia utopistów" (M. de Certeau).

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na rzecz wolności religijnej*, Filadelfia, 26.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. I oświadczyli: „Wszystko, co powiedział Pan, uczynimy i będziemy posłuszni". Mojżesz wziął krew i pokropił nią lud, mówiąc: „Oto krew przymierza, które Pan zawarł z wami na podstawie wszystkich tych słów".

Wj 24,7-8.

A gdy jedli, wziął chleb, odmówił błogosławieństwo, połamał i dał im, mówiąc: „Bierzcie, to jest Ciało moje". Potem wziął kielich i odmówiwszy dziękczynienie, dał im, i pili z niego wszyscy. I rzekł do nich: „to jest moja Krew Przymierza, która za wielu będzie wylana. Zaprawdę powiadam wam: Odtąd nie będę już pił napoju z owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić będę go nowy w królestwie Bożym.

Mk 14,22-25.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Pragnienie Boga jest wpisane w serce człowieka, ponieważ został on stworzony przez Boga i dla Boga. Bóg nie przestaje przyciągać człowieka do siebie i tylko w Bogu człowiek znajdzie prawdę i szczęście, których nieustannie szuka: „Szczególny charakter godności ludzkiej polega na powołaniu człowieka do łączności z Bogiem. Człowiek jest zaproszony do rozmowy z Bogiem już od chwili narodzin: istnieje on bowiem tylko dlatego, że stworzony przez Boga z miłości jest zawsze z miłości zachowywany, i nie żyje w pełnej zgodności z prawdą, jeżeli w sposób wolny nie uzna tej miłości i nie odda się Stworzycielowi".

KKK 27;
por. KDK 19.

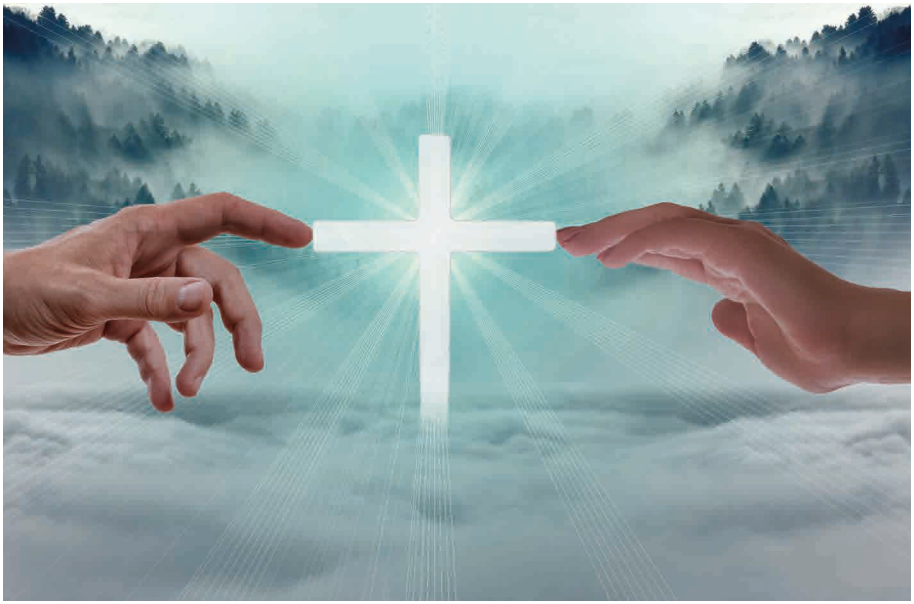

IV. LITERATURA

Bukowski K., *Religie świata a chrześcijaństwo*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1988.

Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich, red. M. Rusecki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Drążek C., *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Franciszek, *Kto rozgrzewa nasze serce. Audiencja generalna*, Watykan, 4.06.2014, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140604_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na rzecz wolności religijnej*, Filadelfia, 26.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, wybór i oprac. B.L. Sherwin, H. Kasimow, tłum. A. Nowak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej. Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, Góra Synaj, 26.02.2000, w: C. Drążek, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 191-192.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, Watykan, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ratzinger J., *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Ratzinger J., *Wielość religii i jedno Przymierze*, tłum. E. Pieciul, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej* [*Dignitatis humanae*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Zdybicka Z., *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997.

Żeromski S., *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018.

28.

Rozumne planowanie mojego życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność doceniania i planowania życia

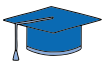

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie odpowiedzialności za własne życie

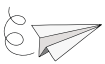

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Współczesne zagrożenia przeciwko życiu.
- Czy człowiek sam panuje nad życiem i śmiercią[1]?

[1] „Jednakże na płaszczyźnie kulturowej zaznacza się także wpływ swoistego prometeizmu człowieka, który łudzi się, że w ten sposób może zapanować nad życiem i śmiercią, ponieważ sam

– Czym jest dla mnie życie?
– Jaka jest relacja pomiędzy wolnością i autorytetem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Życie człowieka ma wymiar doczesny i nadprzyrodzony[2].
– Osoba ponosi odpowiedzialność za swojego bliźniego[3].
– Godność osoby ludzkiej jest nienaruszalna.

Zasady

– Rozwijam wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa.
– Dbam i chronię osoby słabe[4].
– Nie używam przemocy wobec drugiej osoby.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Nowe życie jest darem Boga dla dziecka i jego rodziców[5].
– Dobro wspólne narodu jest budowane w oparciu o podstawowe prawa osoby ludzkiej[6].

---

o nich decyduje, podczas gdy w rzeczywistości zostaje pokonany i zmiażdżony przez śmierć nieodwracalnie zamkniętą na wszelką perspektywę sensu i na wszelką nadzieję". EV 15.

[2] „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia także w fazie doczesnej". EV 2.

[3] „Mimo woli przychodzą tu na myśl współczesne tendencje, prowadzące do uwolnienia człowieka od odpowiedzialności za bliźnich, wyrażające się między innymi zanikiem solidarności z najsłabszymi członkami społeczeństwa, jak starcy, chorzy, imigranci i dzieci, oraz obojętnością często występującą między narodami, nawet wówczas; gdy w grę wchodzą wartości fundamentalne, takie jak życie, wolność i pokój". EV 8.

[4] „Człowiek, który swoją chorobą, niepełnosprawnością lub – po prostu samą swoją obecnością zagraża dobrobytowi lub życiowym przyzwyczajeniom osób bardziej uprzywilejowanych, bywa postrzegany jako wróg, przed którym należy się bronić albo którego należy wyeliminować. Powstaje w ten sposób swoisty «spisek przeciw życiu»". EV 13.

[5] „Życie ofiarowane przez Boga człowiekowi jest darem, dzięki któremu Bóg udziela coś z siebie stworzeniu". EV 34.

[6] „Działać na rzecz życia znaczy przyczyniać się do odnowy społeczeństwa przez budowanie dobra wspólnego. Nie można bowiem budować dobra wspólnego, jeśli nie uznaje się i nie chroni prawa do życia, na którym się opierają i z którego wynikają wszystkie niezbywalne prawa człowieka". EV 101.

– Osoba powinna budować hierarchię wartości, na której szczycie zawsze znajduje się człowiek.

Zasady

– Uczę dziecko odkrywania i rozwijania swoich talentów.
– Tłumaczę dziecku, że rozwój społeczny nigdy nie powinien pomijać godności osoby ludzkiej.
– Rozwijam w dziecku wrażliwość na życie ludzkie i postawę kontemplacji świata stworzonego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Służenie życiu ludzkiemu i szanowanie go jest gwarantem pokoju na świecie i rozwoju społecznego[7].
– Tłumaczę uczniom, że życie jest zadaniem, twórczym procesem, który umożliwia stały rozwój człowieczeństwa.
– Prawdziwa demokracja chroni wartość życia[8].

Zasady

– Pomagam uczniom tworzyć w szkole przyjazne i życzliwe relacje.
– Motywuję ucznia do pracy, by mógł odnosić sukcesy w nauce.
– Razem z uczniami angażuję się w działalność na rzecz ochrony życia ludzkiego[9].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o analizę własnego rozwoju. Zastanawiają się, jakie jest dla nich kryterium rozwoju człowieka? Rozważają, czy wkładają cały swój wysiłek w rozwijanie tych zdolności, które służą drugiemu człowiekowi? Czy wystarczająco umacniają w sobie postawy szacunku dla życia, a szczególnie,

[7] „(…) Szanuj, broń, miłuj życie i służ życiu – każdemu życiu ludzkiemu! Tylko na tej drodze znajdziesz sprawiedliwość, rozwój, prawdziwą wolność, pokój i szczęście!". EV 5.

[8] „Tylko szacunek dla życia może stanowić fundament i gwarancję najcenniejszych i najpotrzebniejszych dla społeczeństwa wartości, takich jak demokracja i pokój". EV 101.

[9] „Głoszenie to staje się szczególnie naglące dzisiaj, gdy lęk budzą coraz liczniejsze i poważniejsze zagrożenia życia ludzi i narodów, zwłaszcza życia słabego i bezbronnego. Obok dawnych, dotkliwych plag, takich jak nędza, głód, choroby endemiczne, przemoc i wojny, pojawiają się dziś plagi nowe, przybierające nieznane dotąd formy i niepokojące rozmiary". EV 3.

czy są dostatecznie wrażliwi na osoby z ich najbliższego otoczenia? Praca jest indywidualna, ma pomóc uczniom w ich osobistej formacji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek nieustannie rozwija swoje człowieczeństwo[10]. Interesuje się drugą osobą. Okazuje jej akceptację, która odznacza się postawą służby wobec innych osób. Nie traktuje innych jako zagrożenia dla siebie. Umie nawiązywać braterskie relacje i solidaryzować się z osobami potrzebującymi pomocy. Uczeń wie, że istnieją fundamentalne prawa ludzkie, m.in. prawo do życia, które nie podlegają głosowaniu czy tymczasowej umowie międzyludzkiej.

[10] „Reasumując możemy powiedzieć, że postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na właściwej skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą". EV 98.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek w imię indywidualnej wolności przestanie respektować godność osoby[11]. Zanik wrażliwości na wartość ludzkiego życia może doprowadzić do postawy hołdującej utylitaryzmowi i hedonizmowi. W związkach międzyludzkich zanika szacunek dla osoby, a wzajemnymi relacjami zaczyna kierować postawa materialistyczna. Występuje zagrożenie braku planowania własnego życia i zdania się na tzw. „ślepy los", przypadkowość, co może prowadzić do zmarnowania wielu dotychczasowych lat.

[11] „Niestety, te niepokojące zjawiska bynajmniej nie zanikają, przeciwnie, ich zasięg staje się raczej coraz szerszy: nowe perspektywy otwarte przez postęp nauki i techniki dają początek nowym formom zamachów na godność ludzkiej istoty, jednocześnie zaś kształtuje się i utrwala nowa sytuacja kulturowa, w której przestępstwa przeciw życiu zyskują aspekt dotąd nieznany i – rzec można – jeszcze bardziej niegodziwy, wzbudzając głęboki niepokój: znaczna część opinii publicznej usprawiedliwia przestępstwa przeciw życiu w imię prawa do indywidualnej wolności i wychodząc z tej przesłanki domaga się nie tylko ich niekaralności, ale wręcz aprobaty państwa dla nich, aby móc ich dokonywać z całkowitą swobodą, a nawet korzystając z bezpłatnej pomocy służby zdrowia". EV 4.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość życia jest wartością niepodważalną tak samo, jak planowanie swojego życia. Życie jest darem od Boga. A czym jest dla nas życie? Na to pytanie każdy z nas powinien sam sobie odpowiedzieć, planując swoją przyszłość. Życie jest najwyższą wartością daną człowiekowi. Jednak obecna cywilizacja niesie bardzo dużo zagrożeń, dlatego tak ważne jest stawanie w obronie każdego życia na Ziemi. To powinność każdego, kto został wychowany w wierze chrześcijańskiej.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Juliusz Słowacki napisał *Balladynę* w roku 1834 w Genewie. Natomiast wydał ją pięć lat później (1839) w Paryżu. Utwór ten jest dramatem w pięciu aktach. Po raz pierwszy, zaprezentowano *Balladynę* na scenie w 1862 roku. Słowacki doskonale przedstawił w swoim utworze żądzę władzy, a także dorastanie do roli zbrodniarza. Mistrzowsko wplótł do dramatu elementy fantastyczne, jak i wierzenia ludowe. Bohaterki tego utworu, siostry Balladyna i Alina, zostały przedstawione na zasadzie kontrastu, gdzie Balladyna jest uosobieniem zła natomiast Alina, dobra. Przez większą część dramatu zło zwycięża i dopiero na samym końcu role się odwracają, a dobro odzyskuje władzę.

Po co mi świecisz, małżonko Tytana,
Twarzą, co przeszła z różowej na białą?…
Po co mi świecisz, Febie? Tyś do rana
Miłością konał na Tetydy łonie;
A teraz puszczasz rozhukane konie,
I z szat wilgotnych srebrną trzęsiesz rosę,
Szczęśliwy Febie!… Tam blada Dyjanna,
Patrząc na twoje czoło złotowłose,
Przed Endymionem kryje się w błękicie,
Do głębi serca promieniami ranna…
Miłość – to światło, to niebo, to życie!
A jam nie kochał! obiadami! biada!

J. Słowacki, *Balladyna*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 76-77.

W przytoczonym cytacie odnajdziemy słowa, które odnoszą się do wartości życia, ale także do miłości. Jest ona bardzo ważna przy planowaniu naszej, własnej przyszłości. Miłość to światło, to niebo, to życie. Czyż można piękniej ująć w jednym zdaniu kwintesencję miłości? Juliusz Słowacki robi to po mistrzowsku.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Potrzebna jest powszechna mobilizacja sumień i wspólny wysiłek etyczny, aby wprowadzić w czyn wielką strategię obrony życia. Wszyscy razem musimy budować nową kulturę życia: nową, to znaczy zdolną podejmować i rozwiązywać istniejące dziś, a dawniej nieznane problemy związane z ludzkim życiem; nową, to znaczy bardziej zdecydowanie i czynnie przyjętą przez wszystkich chrześcijan; nową, to znaczy zdolną pobudzić do poważnej i śmiałej konfrontacji kulturowej ze wszystkimi.

EV 95.

Płodna miłość małżeńska wyraża się w różnych formach służenia życiu. Wśród nich najbardziej bezpośrednie, właściwe małżeństwu i zarazem takie, w których nic małżeństwa nie może zastąpić, to rodzenie i wychowanie. W istocie każdy akt prawdziwej miłości wobec człowieka potwierdza i doskonali duchową płodność rodziny, będąc aktem posłuszeństwa świętej miłości wobec człowieka potwierdza i doskonali duchową płodność rodziny.

FC 41.

Młodość trzeba poświęcić wielkim ideałom. Czy myślicie o tym? Czy się zgadzacie? Zapytaj Jezusa, czego chce od ciebie, i bądź odważny! Bądź odważna! Zapytaj Go o to! […] zapamiętajcie sobie, chłopcy i dziewczęta: życie trzeba poświęcić wielkim ideałom!

Franciszek, *Modlitwa Maryjna z papieżem. «Głos Jezusa»*, 21.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM–Księża Jezuici, Kraków 2014, s. 51.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Bo dla nieśmiertelności Bóg stworzył człowieka – uczynił go obrazem swej własnej wieczności.

Mdr 2,23.

Postępujcie jak dzieci światłości! […] Badajcie, co jest miłe Panu. I nie miejcie udziału w bezowocnych czynach ciemności.

Ef 5,8.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia. Jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na Jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim.

KKK 2280;
por. 2270; 2319.

IV. LITERATURA

Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Debesse M., *Rozprawy o wychowaniu*, wyd. PWN, Warszawa 1988.

Franciszek, *Modlitwa Maryjna z papieżem. «Głos Jezusa»*, 21.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM–Księża Jezuici, Kraków 2014, s. 51.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, wyd. tłum. D. Szafrańska-Poniewierska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2000.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Partyka M., *Dzieci zdolne*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Słowacki J., *Balladyna*, wyd. Ibis, Poznań 2018.

Sujak E., *Życie jako zadanie*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2020.

Wezwani do świętości, red. G. Łuszczak, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

29.

Wysiłek, zmęczenie, relaks

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętne korzystanie z własnych predyspozycji fizycznych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Praca nad sobą poprzez poznanie i przekraczanie ograniczeń fizycznych i psychicznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie cnoty może kształtować wzmożony wysiłek fizyczny?
- Czy zmęczeniu zawsze musi towarzyszyć uczucie niechęci i rezygnacji?
- W jaki sposób konstruktywnie korzystać z wolnego czasu?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Wysiłek fizyczny rozwija wytrwałość, stanowczość i męstwo.
- Zmęczenie nie może być rozpatrywane w kategoriach porażki.
- Wypoczynek i relaks powinny służyć rozwojowi fizycznemu i duchowemu.

Zasady

- Odnajduję pozytywne aspekty aktywności fizycznej.
- Zmęczenie towarzyszące wysiłkowi traktuję jako potwierdzenie, że zaangażowałem wszystkie swoje siły.
- Czas wolny wykorzystuję, aby doskonalić umysł i ciało.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wysiłek umysłowy i fizyczny rozwija indywidualność osoby.
- Zmęczenie i stres skutecznie rozładowuje się w gronie rodzinnym, poprzez wspólne spędzanie wolnego czasu.
- Wypoczynek może przybrać formę aktywną.

Zasady

- Poprzez wspólny wysiłek daję dziecku szansę kształtowania siebie, stawania się coraz silniejszym i bardziej zaradnym życiowo.
- W momencie zmęczenia lub porażki dziecka umiem motywować je do dalszej pracy.
- Mądrze i twórczo pomagam dziecku zaplanować jego czas wolny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Umiejętnie dobrany wysiłek fizyczny i umysłowy pozwala odkryć uczniom ich własną wartość.
- Wysiłek grupowy nie może pomniejszyć indywidualności ucznia.
- Zaangażowanie i wysiłek włożony w pracę powinien być jednym z podstawowych kryteriów oceny ucznia.

Zasady

- Czuwam nad tym, aby wysiłek fizyczny był dostosowany do możliwości ucznia.
- Staram się poznać uczniów na tyle, aby proponowana forma wypoczynku była dostosowana do ich wieku i zainteresowań.
- Pamiętam, że wysiłek, zmęczenie i relaks nie muszą nieść wpływów negatywnych, ale mają na celu integralny rozwój osoby.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuję wycieczkę krajoznawczą, najlepiej po dość trudnym i urozmaiconym terenie. Przed wyprawą uprzedzam uczniów, aby zwrócili uwagę, jak zmieniają się ich uczucia i emocje podczas wzmożonego wysiłku. Czy towarzyszy im gniew, zniechęcenie, zniecierpliwienie, czy akceptują siebie w zaistniałej sytuacji? Po wycieczce staram się tak rozmawiać z uczniami, aby nie utożsamiali się z negatywnymi emocjami, jeżeli takowe były, ale aby wykorzystali je do zrozumienia własnych zachowań i reakcji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek powinien zdawać sobie sprawę, że kształtowanie tylko własnego ciała nie jest jeszcze wszystkim, czego wymaga dobrze ukształtowana osobowość. Rozwój wymaga również wysiłku umysłowego i duchowego. Walka wewnętrzna, którą toczy się podczas zmagań z samym sobą, służy nie tylko do zrozumienia samego siebie, ale przenosi się na relacje społeczne. Uczeń potrafi traktować wysiłek i zmęczenie jako wartości, które sprawiają, że bardziej ceni „bycie" niż „posiadanie"[1]. Uczeń nie traktuje już relaksu jako „zabicia czasu", ale umiejętnie wykorzystuje go do poznawania nowych zainteresowań, które służą jego rozwojowi[2]. Produktywnie spędza czas wolny, umiejętnie tworzy swój plan dnia, który przynosi mu satysfakcję z dobrze spędzonego czasu.

1.10. ZAGROŻENIA

Złe zrozumienie wysiłku, zmęczenia i relaksu może spowodować przeniesienie akcentów bądź to na zbyt duży wysiłek fizyczny, który prowadzi w konsekwencji do wyniszczenia organizmu, bądź do permanentnego relaksu, który służy gnuśności i lenistwu. W następstwie tego, uczeń bardziej lub mniej świadomie wybiera kulturę konsumpcjonizmu, której towarzyszy kult ciała oraz pomieszanie hierarchii wartości, gdzie „mieć" góruje nad „być"[3].

---

[1] „Turystyka ma w sobie coś z «nowego humanizmu», o ile mianowicie przyczynia się do rozwoju wartości osobowych i o ile ułatwia prawdziwe i autentyczne życie społeczne wśród ludzi. Przy pomocy turystyki, między innymi usiłują ludzie zdobywać to, na co czują zapotrzebowanie, aby «więcej być». Doświadczają pewnego niedosytu, który skłania istotę obdarzoną rozumem do podróżowania, aby osiągnąć własne pełniejsze udoskonalenie". A. Casaroli, *List Sekretarza Stanu do Światowej Organizacji Turystyki*, 16.09.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 108.

[2] „Wypoczywa się zaś w całej pełni – lepiej może powiedzieć w całej głębi, kiedy ów kontakt z przyrodą staje się kontaktem z Bogiem obecnym w przyrodzie i obecnym w duszy ludzkiej. […] Ludzie w wyprawach szukają często oddalenia od grzechu, od jego zalążków i zaczątków, które tkwią nie tylko w złej woli, ale w całym zdenerwowaniu współczesnego życia, w podniecających zabawach i rozrywkach". *Zapis drogi... Wspomnienia «Środowiska» o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły*, red. A. Świerczek, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1999, s. 13-14.

[3] „Postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na płaszczyźnie osobistej, rodzinnej, społecznej i międzynarodowej – na właściwej skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą". EV 98.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wysiłek, zmęczenie, relaks to także wartości, które odnajdujemy w naszym życiu codziennym. Wysiłek fizyczny rozwija w nas takie cnoty jak wytrwałość czy stanowczość. Zmęczenie jest więc następstwem wysiłku i nie powinno być traktowane jako porażka. Natomiast relaks ma służyć ogólnemu rozwojowi fizycznemu i duchowemu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Dywizjon 303 to książka autorstwa Arkadego Fiedlera. Została napisana w 1940 roku a jej pierwsze wydanie to rok 1942. Jej treść poświęcona jest początkowemu okresowi działań bojowych myśliwskiego dywizjonu 303. Napisana została w formie reportażu. Początkowe jej rozdziały miały na celu naświetlenie ogólnej sytuacji w Europie po inwazji Niemiec na Polskę. Punktem kulminacyjnym była słynna bitwa o Anglię (1940 roku). Dzięki Fiedlerowi poznaliśmy sylwetki polskich lotników, którzy tak dzielnie stawali do walki z okupantem.

> Rycerzem wśród wspomnianego rodu lotników jest myśliwiec, którego zadaniem jest bronić. Bronić własnych bombowców przed atakiem wroga, godzącego z powietrza i bronić własnej ziemi przed bombowcami. Czasem myśliwiec ogniem swych karabinów maszynowych atakuje nieprzyjaciela znajdującego się na ziemi, lecz czyni to rzadko. Jego wysiłek, jego zwycięstwa, jego tragedie najczęściej rozgrywają się ponad chmurami, wysoko w powietrzu, gdzie jest widok najszerszy, niebo najbliższe, a ziemia daleka i niewyraźna.

A. Fiedler, *Dywizjon 303*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 14-15.

W powyższym cytacie odnajdziemy wartość, jaką niewątpliwie jest wysiłek i trud. Arkady Fiedler przedstawia nam ją jednak nie jako wysiłek człowieka, lecz maszyny – myśliwca, którego pilotowali polscy lotnicy. Chociaż zarówno pilot, jak i samolot są ze sobą powiązani, są od siebie uzależnieni. Ich wspólny wysiłek prowadzi do upragnionego celu, jakim było pokonanie okupanta, w tym przypadku Niemców.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Otóż odpoczynek człowieka – jak słusznie wyczuwają to tak liczne środowiska młodych – musi prowadzić do odnalezienia i wypracowania w sobie owego „nowego stworzenia", o którym mówi św. Paweł. Droga do tego wiedzie poprzez słowo Boże odczytywane i celebrowane z wiarą i miłością, poprzez uczestnictwo w sakramentach, a nade wszystko w Eucharystii. Droga do tego wiedzie poprzez zrozumienie i realizację wspólnoty, czyli komunii z ludźmi, która rodzi się z komunii z Chrystusem, z Eucharystii. Droga do tego wiedzie także poprzez zrozumienie i realizację ewangelicznej służby, czyli „diakonii". Obyście, moi drodzy, nie ustawali w tym szlachetnym wysiłku, który pozwala wam stawać się świadkami Chrystusa.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 160.

Są wakacje i jutro wyjadę do Lorenzago di Cadore, gdzie będę gościem biskupa Treviso w domu, w którym mieszkał przedtem czcigodny Jan Paweł II. Górskie powietrze dobrze mi zrobi i będę mógł – przynajmniej mam taką nadzieję – swobodniej oddać się refleksji i modlitwie.

Życzę wszystkim, a zwłaszcza tym, którzy czują większą tego *potrzebę*, by mogli pojechać na wakacje, odzyskać siły fizyczne i duchowe oraz mieć uzdrawiający kontakt z naturą. Góry przywołują w szczególności obraz wznoszenia się ducha, dosięgania „wysokiej miary" naszego człowieczeństwa, którą życie codzienne usiłuje niestety obniżyć.

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli siekiera się stępi, a nie naostrzy się jej, trzeba zwiększyć wysiłek. Pożyteczna jest wtedy mądrość, by osiągnąć powodzenie.

Koh 10,10.

A pierwszego dnia po szabacie, wczesnym rankiem, gdy jeszcze było ciemno, Maria Magdalena udała się do grobu i zobaczyła kamień odsunięty od grobu. Pobiegła więc i przybyła do Szymona Piotra oraz do drugiego ucznia, którego Jezus kochał, i rzekła do nich: „Zabrano Pana z grobu i nie wiemy, gdzie Go położono". Wyszedł więc Piotr i ów drugi uczeń i szli do grobu. Biegli obydwaj razem, lecz ów drugi uczeń wyprzedził Piotra i przybył pierwszy do grobu. A kiedy się nachylił, zobaczył leżące płótna, jednakże nie wszedł do środka. Nadszedł potem także Szymon Piotr, idący za nim. Wszedł on do wnętrza grobu i ujrzał leżące płótna oraz chustę, która była na Jego głowie, leżącą nie razem z płótnami, ale oddzielnie zwiniętą w jednym miejscu. Wtedy wszedł do wnętrza także i ów drugi uczeń, który przybył pierwszy do grobu. Ujrzał i uwierzył. Dotąd bowiem nie rozumieli jeszcze Pisma, które mówi, że On ma powstać z martwych. Uczniowie zatem powrócili znowu do siebie.

J 20,1-10.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której wypełniania został powołany.

KKK 2427;
por. 1004; 2172.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Casaroli A., *List Sekretarza Stanu do Światowej Organizacji Turystyki*, 16.09.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 107-109.

Drewicz M., *Skauting dzisiaj. Gawędy o harcerstwie*, Wydawnictwo Drogowskazów, Warszawa 1995.

Dziubiński Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Fiedler A., *Dywizjon 303*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Frassati L., *Pier Giorgio Frassati. Człowiek ośmiu błogosławieństw*, tłum. B. Sieroszewska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1999.

Gnitecki J., Pasterniak W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, wyd. Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Gorzów Wielkopolski 1993.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 159-162.

Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988.

Jaskólski A., Jaskólska A., *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, wyd. AWF, Wrocław 2006.

Kapuściński R., *Autoportret reportera*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Zahratowicz Z., *Pustelnik z Mar Musa*, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.

Zapis drogi… Wspomnienie «Środowiska» o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły, red. A. Świerczek, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005.

FILM EDUKACYJNY

Wysiłek, zmęczenie, relaks

https://youtu.be/jeyC-DAqJIo

30.

Wartość uprawianego sportu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój fizyczno-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współzawodnictwa

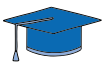

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Formowanie postawy akceptacji samego siebie w aspekcie fizycznym

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jaki jest polski kibic?
- Jaki jest sens uprawiania ekstremalnych sportów?
- Ideał wychowania człowieka u starożytnych Greków, a dzisiejszy sposób wychowywania.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Sport nie jest celem samym w sobie[1].
- Sport i sfera duchowa człowieka są ze sobą wzajemnie powiązane[2].
- Sport uczy szacunku dla własnego ciała.

Zasady

- Dbam, aby sport nie był podporządkowany komercjalizacji.
- Wiem, że poprzez każdy czyn staję się bardziej sobą, odkrywam własne możliwości i ograniczenia.
- Jestem odpowiedzialny za swoje zdrowie, systematycznie rozwijam własną sprawność fizyczną.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Sport jest spotkaniem i dialogiem pomiędzy osobami.
- Sport jest szkołą pokojowego współistnienia, promuje solidarność pomiędzy ludźmi[3].
- Sport jest sposobem komunikowania się różnych kultur i narodów.

---

[1] „Sport nie jest zwykłym ćwiczeniem muskułów, lecz szkołą wartości moralnych i wychowania do odwagi, do wytrwałości i do przezwyciężenia lenistwa i niedbalstwa. Jest oprócz tego przeciwśrodkiem na miękkość zasad, zniechęcenie i upadek ducha w porażce. Nie ma wątpliwości, że te wartości są w najwyższym stopniu przydatne do formacji osobowości traktującej sport nie jako cel samoistny, lecz jako środek pełnego i harmonijnego rozwoju fizycznego, moralnego i społecznego". Jan Paweł II, *Przemówienie do grupy olimpijczyków*, Watykan, 24.11.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 2, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 637.

[2] „Wiecie dobrze, że sport, we wszystkich swoich przejawach, to nie tylko impreza sportowa, lecz bardziej jeszcze napięcie moralne. Wymaga idealnego ładunku duchowego. Sport jest połączony z ryzykiem degradacji człowieka, jeżeli nie jest wspierany i podtrzymywany przez ludzkie cnoty uczciwości, wspaniałomyślności i poszanowania praw gry, a także osoby zawodnika. Te cnoty ściśle harmonizują z duchem chrześcijańskim, ponieważ wymagają zdolności panowania nad sobą, wyrzeczenia, ofiary, pokory, a zatem postawy wdzięczności wobec Boga, który jest dawcą wszelkiego dobra, a więc także potrzebnych zalet fizycznych i umysłowych". Tamże.

[3] „Dlatego Kościół nie przestaje polecać docenienia tego cudownego narzędzia za pomocą stosownego wychowania fizycznego, które pozwalając z jednej strony uniknąć wypaczeń kultu ciała, z drugiej strony ćwiczy i ciało, i ducha w wysiłku, odwadze, równowadze, ofiarności, szlachetności, braterstwie, uprzejmości, i jednym słowem, w fair play. Sport uprawiany w ten sposób dopomoże wam nade wszystko do tego, abyście stali się obywatelami kochającymi porządek społeczny i pokój; nauczy was widzieć w zawodach sportowych już nie walki między rywalami, nie czynniki podziału, lecz pokojowe pokazy igrzyskowe, w których nigdy nie należy zapominać, nawet w potrzebnym dla osiągnięcia zwycięstwa wysiłku, o poczuciu szacunku

Zasady

- Całą rodziną uprawiamy sport, rozwijamy uczciwe współzawodnictwo.
- Wzajemnie pomagamy sobie w osiąganiu dobrych wyników sportowych[4].
- Poprzez sport przełamuję wszelkie bariery językowe, kulturowe i społeczne.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Prawdziwy sport promuje ludzką godność[5].
- Sport jest częścią kultury, współtworzy społeczeństwo.
- Sport przyczynia się do rozwoju cywilizacji miłości.

Zasady

- Na przykładach ukazuję, że w sporcie docenia się wartość każdego człowieka.
- Przedstawiam osiągnięcia polskich sportowców i porównuję je ze sportowcami innych narodów.
- Tłumaczę, że sport może przyczynić się do promowania najbiedniejszych krajów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom wspólne prześledzenie filmowej relacji z zawodów w wybranej dyscyplinie sportowej. Po projekcji zapraszam do skomentowania obejrzanego materiału, do zastanowienia się, m.in.: w jaki sposób sportowcy

wobec współzawodnika". Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży*, Rzym, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 165.

[4] „Z tego Placu rozpoczynacie drogę, która prowadzi was przez ulice Rzymu, w sportowym współzawodnictwie, w którym chodzi o przybycie na metę we właściwym czasie i przy wzajemnej pomocy". Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników III Maratonu Ekologicznego*, Watykan, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 226.

[5] „Umiejcie dlatego odznaczać się prawością i uczciwością, opanowaniem swojego stanu fizycznego i swoich odruchów, szacunkiem dla osoby i doskonałością duchową. Chodzi o wartości, które zdobyte dzisiaj za pomocą sportu, będą wam służyć zawsze, również kiedy ciałom nie będzie już odpowiadało wymaganiom gry, ale «mecz» życia będzie domagał się również waszego zaangażowania ludzkiego". Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z Cagliari*, Watykan, 28.03.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 387.

odnosili się do siebie, jaki jest najlepszy wynik w danej dziedzinie, jakie narodowości brały udział w zawodach, czy sportowiec może być dla mnie autorytetem moralnym i dlaczego?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wie, że sport nie może utracić wymiaru ludzkiego[6]. Ze sportu czerpie radość życia, dobre samopoczucie, rozwija swoją kondycję fizyczną. Sport uczy prawdziwej rozrywki, motywuje do przekraczania siebie samego. Człowiek tak pojmujący sport nie żywi wrogości wobec rywali. Sport jest narzędziem do budowania braterskich więzi, wzbudzania szacunku dla innych sportowców i nawiązywania z nimi dialogu[7]. Angażowanie się w uprawianie danej dyscypliny sportowej wiąże się z kształtowaniem zdrowego współzawodnictwa i eliminowaniem sytuacji konfliktowych. W uprawianiu sportu człowiek uświadamia sobie, że sport rozwija go, kształtuje w nim wartości moralne, przez co pomaga budować relacje w społeczeństwie.

1.10. ZAGROŻENIA

Działalność sportowa może prowadzić do zagrożeń moralnych, a nawet utraty życia ludzkiego. Sport bywa rozumiany przez młodego człowieka tylko jako zacięta rywalizacja lub też dążenie do doskonałości fizycznej – staje się jedyną motywacją. Taka postawa może spowodować nieumiejętność współpracy w grupie, jak i nieumiejętność ponoszenia porażek. Młody człowiek nieprzyzwyczajony do wysiłku, systematycznych ćwiczeń, zacznie stosować środki dopingowe, aby osiągnąć dobry wynik sportowy. Przyjęcie w sporcie postawy biernego kibica może stać się przyczyną zaniechania czynnego uprawiania sportu.

---

[6] „Jednym słowem ciało musi być podporządkowane duchowi, który daje światło, wytchnienie i siłę życiu i który sprawia, że jesteście dzielnymi sportowcami, dzielnymi obywatelami i dzielnymi chrześcijanami". Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu*, Watykan, 13.02.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 180.

[7] „Czas wolny winien być przeznaczony w sposób właściwy na relaks duchowy oraz wzmacnianie zdrowia ducha i ciała tak przez zgodne z upodobaniami zajęcia i studia, podróże do innych krajów (turystyka), dzięki którym doskonalą się zdolności człowieka, a ludzie ubogacają się we wzajemnym poznaniu, jak również przez ćwiczenia i aktywność sportową, które pomagają w zachowaniu psychicznej równowagi i pojedynczym osobom, i wspólnotom, jak również przyczyniają się do wytwarzania się braterskich związków pomiędzy ludźmi należącymi do wszystkich środowisk, narodów i ras". KDK 61.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość uprawianego sportu rozbudza w nas umiejętności współzawodnictwa, szacunku dla rywala, podnosi naszą kondycję fizyczną i ogólną sprawność. Sport uczy także szacunku dla własnego ciała. Może być również spotkaniem różnych kultur, czy nacji.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść Aleksandra Kamińskiego powstała w 1943 roku. Opowiada historię działalności grupy harcerzy, należących do 23 Warszawskiej Drużyny Harcerskiej. Jest to opowieść o przyjaźni, o młodych ludziach i ich walce z okupantem. Książka powstała na podstawie autentycznych wydarzeń, które Aleksander Kamiński usłyszał od jednego z harcerzy – Tadeusza Zawadzkiego „Zośki". *Kamienie na szaniec* były najgłośniejszą książką okupowanej Warszawy. Została przyjęta z wielkim entuzjazmem przez młodzież i po dziś dzień uczy nas, co to jest prawdziwa przyjaźń, braterstwo i poświęcenie dla dobra ukochanej ojczyzny.

Rudy i Alek mieli wyjątkowo szczęśliwe warunki młodości: dobry dom, dobra szkoła, dobra organizacja młodzieżowa; a wszystkie te czynniki współdziałały ze sobą i wzajemnie się wspierały. Jakżeż – niestety – niewielu jeszcze chłopców w Polsce ma takie warunki młodości. Oczywiście szkoła, dom, środowisko koleżeńskie ogromnie ułatwiły dobry start życiowy tym chłopcom. Ale nie popełnijmy błędu złej oceny: o poziomie sportowca nie decyduje nawet najlepsze boisko ani najbardziej wygodny ubiór, ani skrupulatne przestrzeganie trybu życia sportowego – o poziomie sportowca decyduje co innego: jego istotne uzdolnienia sportowe i jego praca nad sobą. To porównanie jest odpowiedzią na pytanie o rolę dobrych warunków młodości Rudego, Alka i niektórych ich kolegów.

A. Kamiński, *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 62, 67.

W przytoczonym cytacie odnajdziemy słowa, które odnoszą się do wartości uprawianego sportu. Aleksander Kamiński słusznie zauważa, że w sporcie bardzo ważne są uzdolnienia, a szczególnie praca nad samym sobą. Nie jest ważne pochodzenie, wygodny ubiór sportowy i inne udogodnienia. Prawdziwy talent narodzi się wszędzie i gdy tylko go odkryjemy, to od nas zależy, czy będziemy go dalej szlifować, czy też nie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1035.

Każdy rodzaj sportu niesie za sobą bogaty skarbiec wartości, które zawsze trzeba sobie uświadamiać, aby móc je urzeczywistnić. Ćwiczenie uwagi, wychowywanie woli, wytrwałość, odpowiedzialność, znoszenie trudu i niewygód, duch wyrzeczenia i solidarności, wierność młodym, abyście żyli zgodnie z wymaganiami tych wartości, abyście w życiu byli zawsze ludźmi prawymi, uczciwymi i zrównoważonymi, ludźmi, którzy budzą zaufanie i nadzieję.

W Liście do Rzymian Apostoł Paweł szerzej jeszcze wypowie się na temat owego „kształtowania się mocy w słabości", owego duchowego hartowania się człowieka wśród doświadczeń i ucisków, które jest szczególnym powołaniem uczestników cierpień Chrystusowych.

SD 23.

Serdecznie witam pielgrzymów angielskojęzycznych obecnych na tym spotkaniu na modlitwie „Anioł Pański". Ze szczególną radością pozdrawiam uczestników turnieju piłki ręcznej „Interamnia World Cup", który odbywa się w Teramo we Włoszech. Uczestnicy tego turnieju pochodzą z przeszło stu krajów, z których niektóre są w konflikcie. To pokojowe spotkanie zawodników jest jednakże przykładem, że sport może nas połączyć w duchu przyjaźni między narodami i kulturami. Sport to rzeczywiście znak, że pokój jest możliwy.

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.05.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest przybytkiem Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga, i że już nie należycie do samych siebie? Za wielką bowiem cenę zostaliście nabyci. Chwalcie więc Boga w waszym ciele.

1 Kor 6,19-20.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Chociaż nauka moralna wzywa do poszanowania życia fizycznego, nie czyni z niego wartości absolutnej. Sprzeciwia się ona mentalności neopogańskiej, która zmierza do szerzenia kultu ciała, do poświęcenia mu wszystkiego, do bałwochwalczego stosunku do sprawności fizycznej sukcesu sportowego. Z powodu selektywnego wyboru, jakiego dokonuje między silnymi a słabymi, mentalność ta może prowadzić do wypaczenia stosunków międzyludzkich.

KKK 2427;
por. 990; 2291.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.05.2021].

Boży doping, red. T. Balon-Mroczka, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2000.

Dziubiński Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Dziwisz S., *Więcej sportu…*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Górski K., *Piłka jest okrągła*, wyd. Expol, Łódź 2004.

Huntsman J., *Zwycięzcy nie oszukują*, tłum. T. Rzychoń, wyd. Helion, Gliwice 2005.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1030-1035.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z Cagliar*i, Watykan, 28.03.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 1, 1981, Poznań 1989, s. 387-388.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla piłkarzy z Turyn*u, Watykan, 13.02.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 1, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 180.

Jan Paweł II, *Przemówienie do grupy olimpijczyków*, Watykan, 24.11.1984, w: tegoż, Nauczanie papieskie, VII, 2, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 637-638.

Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży*, Rzym, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 165-166.

Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników III Maratonu Ekologicznego*, Watykan, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 226.

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Matuszewska E., *Uciec jak najwyżej. Niedokończone życie Wandy Rutkiewicz*, wyd. Iskry, Warszawa 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Tuszyński B., *Za cenę życia. Sport Polski walczącej 1939-1945*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2006.

Wyrzykowski K., *Robert Korzeniowski. I oto chodzi*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2005.

Bibliografia

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 7.01.2019, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 15.02.2021].

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy" nr 37, wyd. MEN, Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 15.02.2021].

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j., Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Konferencja Episkopatu Polski, *Dialog, tolerancja, wartości. Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji*, 16.11.1995, wyd. Biblos, Tarnów 1996.

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, red. K. Wójtowicz, wyd. Alleluja, Kraków 2000, s. 104-169.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej* [*Dignitatis humanae*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Sobór Watykański II, *Dekret o apostolstwie świeckich* [*Apostolicam actuositatem*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* [*Lumen gentium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym* [*Dei verbum*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii Świętej* [*Sacrosanctum concilium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 48-78.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Alfabet Franciszka, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Benedykt XVI do młodych, red. S. Szefer, wyd. AA, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Adh. Ecclesia in Medio Oriente*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, Watykan, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate. Miłość w prawdzie,* [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Łączy nas pragnienie pokoju i poszukiwanie sensu życia. Spotkanie międzyreligijne w sali kapituły St. Mary's Cathedral*, Sydney, 18.07.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_mreligijne_18072008.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Miłość musi owocować. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Watykan, 13.11.2011, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1006964.Milosc-musi-owocowac [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem. Orędzie na XXII ŚDM*, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 139-145.

Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju. 1 stycznia 2011 roku*, Watykan, 8.12.2010, Libreria Editrice Vaticana, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20101208_xliv-world-day-peace.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Portale społecznościowe: bramy prawdy i wiary; nowe przesłanie dla ewangelizacji. Orędzie Papieża Benedykta XVI na XLVII ŚDŚSP*, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1706392.Bramy-prawdy-i-wiary [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI po koncercie w teatrze La Scala*, [online:] http://www.radiomaryja.pl/multimedia/przemowienie-ojca-swietego-benedykta-xvi-po-koncercie-w-teatrze-la-scala-3 [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Troszczmy się o siebie wzajemnie, by się zachęcać do miłości i do dobrych uczynków. Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Wielki Post 2012*, Watykan, 3.11.2011, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/lent/documents/hf_ben-xvi_mes_20111103_lent-2012.html [dostęp: 11.06.2021].

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.05.2021].

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, Wydawnictwo Literackie, wybrał i oprac. M. Zawada, Kraków 2008.

Franciszek, *Adh. Amoris laetitia. O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Franciszek, *Adh. Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, 25.03.2019, Libreria Editrice Vaticana, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325_christus-vivit.html#_ftnref121 [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Adh. Evangelii gaudium. Radość Ewangelii*, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Audiencja generalna*, 10.06.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150610_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Audiencja generalna*, 20.05.2015, Libreria Editrice Vaticana, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Czuwać nad naszymi uczuciami*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 108.

Franciszek, *Enc. Lumen fidei. O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Franciszek, *Modlitwa Maryjna z papieżem. „Głos Jezusa"*, 21.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM–Księża Jezuici, Kraków 2014.

Franciszek, *Kto rozgrzewa nasze serce. Audiencja generalna*, Watykan, 4.06.2014, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140604_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Msza św. na zakończenie Światowego Spotkania Rodzin. Homilia*, Filadelfia, 27.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150927_usa-omelia-famiglie.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe w bazylice Matki Boskiej Większej*, Rzym, 4.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/rozaniec_04052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi. Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży*, Watykan, 24.03.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. Katarzyna Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 177.

Franciszek, *Orędzie Papieża Franciszka na XXX Światowy Dzień Młodzieży 2015 r.*, Watykan, 31.01.2015, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html [dostęp: 19.07.2021].

Franciszek, *Powrót z wygnania. Rodzice nie mogą rezygnować ze swojej roli, powierzając dzieci «ekspertom». Audiencja generalna*, 20.05.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na rzecz wolności religijnej*, Filadelfia, 26.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przemówienie w czasie spotkania z wolontariuszami, XXVIII ŚDM*, Rio de Janeiro, 28.07.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 241-243.

Franciszek, *Przesłanie wideo do Polaków*, „L'Osservatore Romano" 2014, nr 5, wyd. pol., s. 12-13.

Franciszek, *Przy rodzinnym stole. Audiencja generalna*, Watykan, 11.11.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20151111_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci. Audiencja generalna*, Watykan, 20.05.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_20052015.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Serce wielkie i otwarte na Boga*, rozm. przepr. A. Spadaro, „La Civiltà Cattolica", „Deon.pl", [online:] http://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/wywiady-franciszek/art,1,serce-wielkie-i-otwarte-na-boga-calosc-wywiadu.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Sprzeciw wobec pracy niewolniczej*, „L'Osservatore Romano" 2013, nr 6, wyd. pol., s. 36-37.

Franciszek, *To niewiele, które staje się bogactwem*, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bcialo_30052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *«Solidarność» przygotowała wydarzenia roku 1989*, Watykan, 20.12.1995, w: tegoż, *W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 174-176.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores dabo vobis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 327-418.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 921-1054.

Jan Paweł II, *Adh. Redemptoris custos*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 301-320.

Jan Paweł II, *Apel Jasnogórski*, Częstochowa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 499-504.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Błogosławiony Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości*, Rzym, 18.02.1984, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 237-244.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa. Przemówienie do dziennikarzy europejskich*, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 91-93.

Jan Paweł II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha, 13.02.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 186-187.

Jan Paweł II, *Czeka nas niebo*, Fatima, 13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 8-9.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-537.

Jan Paweł II, *Dekalog dla Polaków*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Dobro kulturalne każdego człowieka jest wartością dla innych. Przemówienie do przedstawicieli Katolickiego Uniwersytetu Portugalskiego*, Lizbona, 14.05.1982, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 135-144.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-100.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Enc. Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, red. E. Sakowicz, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 490-498.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Gniezno, 3.06.2006., w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 907-914.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Koszalin, 1.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 564-568.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Świętej sprawowanej na terenie byłego obozu koncentracyjnego*, Oświęcim-Brzezinka, 7.06.1979, Libreria Editrice Vaticana 1979, [online:] http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19790607_polonia-brzezinka.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Lubaczów, 3.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005, s. 595-603.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza*, Poznań, 3.06.1997, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 917-924.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 476-484.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 750-756.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym*, Radom, 4.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 620-626.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach*, Kraków, 10.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 198-205.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia*, Warszawa, 17.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 234-243.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 804-811.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1141-1147.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 159-165.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1030-1035.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej, Góra Synaj*, 26.02.2000, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, w: C. Drążek, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 191-192.

Jan Paweł II, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?, Przemówienie w auli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin, 9.06.1987, „L'Osservatore Romano" 1987, nr 5, s. 11-12.

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości. Orędzie na XXIX ŚDŚSP*, 6.01.1995, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 201-205.

Jan Paweł II, *Kultura i perspektywy przyszłości świata*, Coimbra, 15.05.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 736-740.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, *List O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę do spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia*, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3 (20), s. 18-19.

Jan Paweł II, *List Tra pochi giorno* [właśc. *giorni*] *do dzieci w Roku Rodziny*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 431-436.

Jan Paweł II, *List z okazji 700-lecia Sanktuarium Świętego Domu w Loretto*, Watykan, 15.08.1993, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 349-354.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni. Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański*, Castel Gandolfo, 25.07.1999, w: tegoż, *Anioł Pański z papieżem*, t. 7, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2001, s. 220-221.

Jan Paweł II, *Macie dać Kościołowi nową młodość. Spotkanie z młodzieżą Szwajcarii Romańskiej*, Fryburg, 13.06.1984, w: *Podręcznik pokolenia JPII. Ojcowskie słowo do młodych świata, Polski i Lednicy*, red. H. Koźmińska, wyd. Duszpasterstwo Akademickie Dominikanów, Poznań 2008, s. 137-141.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na XXIV ŚDŚSP*, 24.01.1990, Opoka.org.pl, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Na forum pokoju i sprawiedliwości. Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 308-324.

Jan Paweł II, *Nauczanie moralne. Bioetyka*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Nie poddawajcie się «kulturze śmierci»*, Rzym, 14.04.1984, w: tegoż, *Rozmowy z młodymi*, wybór i oprac. A. Sieradzki, wyd. Instytut Studiów nad Rodziną ATK, Łomianki 1991, s. 76-84.

Jan Paweł II, *O życiu. Aborcja, eutanazja, wojna*, red. A. Sujka, Wydawnictwo M, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 206-212.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego. Orędzie na XI ŚDM*, 26.11.1995, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 110-116.

Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 715-721.

Jan Paweł II, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, Watykan, 7.06.2003, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 246-247.

Jan Paweł II, *Potrzebuje cię Chrystus. W trosce o nowe powołania*, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z Cagliari*, Watykan, 28.03.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 1, 1981, Poznań 1989, s. 387-388.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu*, Watykan, 13.02.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 1, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s.180.

Jan Paweł II, *Wymiar człowieka. Spotkanie Ojca Świętego Jana Pawła II z młodzieżą akademicką*, Warszawa, 3.06.1979, w: tegoż, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 5-10.

Jan Paweł II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, II, 1, *1979 (styczeń-czerwiec)*, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 686-688.

Jan Paweł II, *Przemówienie do grupy olimpijczyków*, Watykan, 24.11.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 2, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 637-638.

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym*, Warszawa, 8.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 734-740.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 394-402.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń, 7.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 1045-1050.

Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży*, Rzym, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 165-166.

Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników III Maratonu Ekologicznego*, Watykan, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 226.

Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne do młodzieży*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 815-817.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983.

Jan Paweł II, *Rodzina. Nauczanie moralne Jana Pawła II*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Serce pragnie sensu. Motywy życia i nadziei*, wyd. Grupa Image, Warszawa 1991.

Jan Paweł II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. Słabek, K. Chojnacka, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Jan Paweł II, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży. Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra*, Rzym, 5.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1985, s. 215-216.

Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Bruksela, 20.05.1985, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 276-285.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 51-68.

Jan Paweł II, *W obronie wspólnoty miłości i życia. Przemówienie Ojca Świętego do przedstawicieli Włoskiego Forum Stowarzyszeń Rodzinnych*, Rzym, 18.12.2004, „L'Osservatore Romano" 2005, nr 2 (270), s. 36.

Jan Paweł II, *Wiara chrześcijańska: wiara ugruntowana w Słowie Bożym*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 6, *Katechezy*, cz. 1, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 501-503.

Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: «Wyzwania edukacji»*, 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12, s. 22-23.

Jan Paweł II, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, *Zaproście Jezusa. Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich*, Watykan, 18.05.2002, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 234.

II. LEKTURY SZKOLNE

1. LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1987.

Saint-Exupery A. de, *Mały Książę*, Muza, Warszawa 2014.

Słowacki J., *Balladyna*, wyd. IBIS, Poznań 2018.

Żeromski S., *Syzyfowe prace*, wyd. Greg, Kraków 2018.

2. LEKTURY UZUPEŁNIAJĄCE

Białoszewski M., *Pamiętnik z powstania warszawskiego*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2014.

Collins S., *Igrzyska śmierci*, tłum. M. Hesko-Kołodzińska, P. Budkiewicz, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Fiedler A., *Dywizjon 303*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Lanckorońska K., *Wspomnienia wojenne*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2011.

Schmitt E.E., *Oskar i pani Róża*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Warszawa 2011.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

Accovis M. [właśc. Accorsi M.A.], Taddia F., *Rodzeństwo – jak z nim wytrzymać?*, tłum. J. Drewnowski, wyd. Egmont Polska, Warszawa 2006.

Alberich E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. M. Cisowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003.

Albisetti V., *Zazdrość – cecha wrodzona czy nabyta? Jak przezwyciężać uczucie stare, a wciąż nowe?*, tłum. M. Wojewoda, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Ange D., *Miłość braterska*, tłum. D. Szczerba, Wydawnictwo Księży Marianów MIC, Warszawa 2006.

Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, tłum. J. Pleciński, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Antropologia kultur. Zagadnienia i wybór tekstów, red. A. Mencwel, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Antropologia słowa, oprac. G. Godlewski, A. Mencwel, R. Sulima, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.

Antropologia widowisk, oprac. A. Chałupnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Aronson E., Aronson J., *Człowiek – istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Asensi J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera. Propozycja etyczna dla Europy*, tłum. T. Jaromin, Palabra Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów, Warszawa 2006.

Atkinson S., *Budowanie poczucia własnej wartości*, tłum. K. i W. Marcysiakowie, wyd. Zysk i s-ka, Poznań 2006.

Augustyn J., *Jak zgadzać się na własne życie?*, wyd. Petrus, Kraków 1995.

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Balthasar H.U. von, *Wiarygodna jest tylko miłość*, tłum. E. Piotrowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Bartoszewski W., *Warto być przyzwoitym*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. WITKM, Kraków 2001.

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, tłum. B.A. Gancarz, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2007.

Białostocki J., *Sztuka cenniejsza niż złoto*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Biddulph S., *Wychowanie chłopców. Dlaczego chłopcy różnią się od dziewcząt? Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn?*, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2020.

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Bloom A., *Umysł zamknięty*, tłum. T. Bieroń, wyd. Zysk i Ska, Poznań 2012.

Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Bołoz W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1997.

Boorstin D.J, *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, tłum. M. Stopa, wyd. Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.

Boży doping, red. T. Balon-Mroczka, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2000.

Branden N., *Odpowiedzialność. Jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, tłum. E. Różalska, wyd. Studio Emka, Łódź 1999.

Brandstaetter R., *Pieśń o moim Chrystusie*, wyd. wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2005.

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2004.

Braun J., *Nowy świat kultury*, wyd. Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, Warszawa 2003.

Braun-Gałkowska M., *Trudne pytania. Listy o życiu i miłości*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990.

Bronikowski M., Muszkieta R., *Zabawy i gry ruchowe w wychowaniu fizycznym*, wyd. Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 2000.

Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, tłum. K. Kruszewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Brusiło J., *Życie bez bólu? Chrześcijański sens cierpienia a przeciwbólowe działania medycyny*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 1996.

Brzezińska A., Janiszewska-Rain J., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Bukowski K., *Religie świata a chrześcijaństwo*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1988.

Buyno-Arctowa M., *Ojczyzna*, wyd. Polwen, Radom 2003.

Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich, red. M. Rusecki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Campbell R., Chapman G., *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom*, tłum. E. Pachciarek, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2004.

Caron A.F., *Matki i córki. Nie przestawaj mnie kochać. Poradnik dla matek dorastających córek,* tłum. M. Ojrzyńska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.

Casaroli A., *List Sekretarza Stanu do Światowej Organizacji Turystyki*, 16.09.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 107-109.

Chałas K., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, *Naród, ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, wyd. Jedność, Lublin–Kielce 2006.

Chlewiński Z., *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność*, wyd. W drodze, Poznań 1991.

Chronić i wspomagać ludzkie życie, red. K. Kaczmarczyk, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2000.

Cieloch G., *Czas wolny – czasem konsumpcji?*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1992.

Cierpienie i śmierć, red. A.J. Nowak, Wydawnictwo KUL, Lublin 1992.

Condrill J., *101 najlepszych sposobów komunikowania się*, tłum. P. Głuchowska, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Cramer B., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, tłum. E. Modzelewska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. Lepa, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Człowiek, wychowanie, kultura, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1993.

Cyganik H., *Anegdoty góralskie. Mistrzowie humoru*, wyd. Ad Oculos, Warszawa 2004.

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. Majkowski, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1997.

Danto A.C., *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, tłum. L. Sosnowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo. Jak nauczyć dzieci mówić, co czują, i czuć to, o czym mówią. Duchowy i emocjonalny rozwój dziecka*, tłum. A. Tomala, Wydawnictwo Esprit, Kraków 2006.

Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, wyd. Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 1996.

Dąbrowski K., *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Debesse M., *Rozprawy o wychowaniu*, wyd. PWN, Warszawa 1988.

Degen U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, tłum. A. Perchthaler, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012.

Dessanti P., *Podręcznik dobrego wychowania*, tłum. A. Gryczyńska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2009.

Dialog w kulturze, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.

Dobson J., *Emocje, czy można im ufać?*, tłum. A. Czwojdrak, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.

Dobson J., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, tłum. A. Gandecki, wyd. Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J.C., *Dom pełen serca*, cz. 1, tłum. M. Staszyc, Palabra Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów, Warszawa 1999.

Dobson J.C., *Dzieci i wychowanie. Pytania i odpowiedzi*, tłum. A. Nizińska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2012.

Dobson J.C., *Powrót do domu*, tłum. H. Stochniałek, Palabra Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów, Warszawa 2000.

Doherty W.J., *Jak trzymać się razem w świecie, który chce nas rozdzielić*, tłum. E. Kopocz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Doldi M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Drączkowski F., *Nasze powołanie do szczęścia*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Drążek C., *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Drewicz M., *Skauting dzisiaj. Gawędy o harcerstwie*, Wydawnictwo Drogowskazów, Warszawa 1995.

Drews G., *Jak okiełznać małego zbója. 150 porad, jak dobrze wychować chłopca*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Drugi balsam dla duszy kobiety, czyli jeszcze więcej opowieści, które otworzą serce kobiety i przywrócą wiarę w sens życia, red. J. Canfield, tłum. S. Musielak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2001.

Dubois-Dumée J.P., *Starzeć się pięknie*, tłum. B. Stefaniak, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, wyd. Arkana, Kraków 2004.

Dupuis J., *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Dutton D.G., *Przemoc w rodzinie*, tłum. P. Kołyszko, wyd. Diogenes, Warszawa 2001.

Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.

Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.

Dziedzic A., *Teatr i edukacja*, wyd. Arka, Poznań 2001.

Dziewiecki M., *…miłość pozostaje*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.

Dziewiecki M., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziewiecki M., *Komunikacja pastoralna*, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Dziewiecki M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Dziewiecki M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Dziewiecki M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, wyd. Rhetos, Warszawa 2004.

Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Dziewiecki M., *Radość miłości*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Dziubaty E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia? Co powinniśmy wiedzieć o adopcji?*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziubiński Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Dziwisz S., *Więcej sportu…*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Ecler B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2001.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, M. Olszewski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Eldredge J., *Dzikie serce. Ćwiczenia w drodze. Osobisty przewodnik prowadzący do odkrycia tajemnicy twojego męskiego ducha*, tłum. M. Sabiłło-Widera, wyd. Logos, Warszawa 2005.

Eldredge J., *Podróż pragnień. W poszukiwaniu życia, o jakim marzyliśmy*, tłum J. Muranty, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Eldredge J., *Urzekająca – dziennik osobisty. Odkrywanie tajemnicy kobiecej duszy*, tłum. J. Muranty, S. Ryżyk, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Evdokimov P., *Prawosławie*, tłum. M. Żurawska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Faber A., Mazlish E., *Wyzwoleni rodzice, wyzwolone dzieci. Twoja droga do szczęśliwszej rodziny*, tłum. B. Rumatowska, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Fedeli M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, tłum. P. Graczykowski, K. Trojan, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Ferder F., *Żywe Słowa. Pismo Święte, psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Ferrera M., Ceresa M., Filippi G.G., *Ludy świata*, tłum. R. Gołędowski wyd. Warbud, Warszawa 2004.

Fesch J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny przygotowany przez Daniela-Ange'a*, tłum. A. Frey, Wydawnictwo Księży Marianów, Nowy Sącz 2005.

Fijałkowski W., *Ku afirmacji życia*, wyd. TUM, Wrocław 1993.

Foley J.P., *Bóg w globalnej wiosce*, tłum. M. Rodkiewicz, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Frassati L., *Pier Giorgio Frassati. Człowiek ośmiu błogosławieństw*, tłum. B. Sieroszewska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1999.

Frąckowiak T., *O pedagogice nadziei. Fascynacje i asocjacje aksjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.

Fromm E., *Mieć czy być? Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, tłum. J. Karłowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010.

Gadamer H.G., *Dziedzictwo Europy*, tłum. A. Przyłębski, Fundacja Aletheia–Wydawnictwo Spacja, Warszawa 1992.

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Kęty 2005.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, wyd. Antyk, Kraków 1995.

Gała A.E., *Uwarunkowania wychowawcze dojrzałej moralności*, wyd. KPW KUL–Lew, Lublin–Wrocław 1992.

Gałkowski J.W., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004.

Gałkowski S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.

Gaweł A., *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Gerstmann S., *Uczucia w naszym życiu*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1963.

Gilder G.F., *Bogactwo i ubóstwo*, tłum. J. Kropiwnicki, wyd. Zysk i s-ka, Warszawa 2014.

Gilson É., *Byt i istota*, tłum. J. Nowak, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Gilson É., *Chrystianizm a filozofia*, tłum. A. Więckowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1988.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Głaz S., *Sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998.

Głaz S., *Sens życia a religia. Wymiary filozoficzno-psychologiczne*, wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2006.

Gnitecki J., Pasterniak W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, wyd. Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Gorzów Wielkopolski 1993.

Godność osoby ludzkiej, red. S. Kowolik, wyd. Fundacji Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2003.

Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 1997.

Gogacz M., *Szkice o kulturze*, Wydawnictwo Michalineum, Kraków–Warszawa/Struga 1985.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, wyd. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek. Rozwiązywanie konfliktów między rodzicami a dziećmi*, tłum. A. Makowska, E. Sujak, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2010.

Góralczyk P., *Sens życia, sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, wyd. Aureus, Kraków 2000.

Górski K., *Piłka jest okrągła*, wyd. Expol, Łódź 2004.

Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2018.

Grulkowski B., *Postawy «być» i «mieć» a poczucie sensu życia*, wyd. Szymon Kujawski. Gdańsk 1998.

Grün A., *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności*, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Grün A., *Otwórz serce dla miłości*, tłum. N. Stelmaszyk, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2007.

Grün A., *Rozwijać poczucie własnej wartości – przezwyciężać bezsilność*, tłum. A. Sibilak, wyd. Salwator, Kraków 2007.

Grzybowski J., *Nas dwoje. Przed nami małżeństwo*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Guadalupi G., *Arcydzieła sztuki. Świat Biblii w obrazach*, tłum. E. Maciszewska, wyd. Arkady, Warszawa 2012.

Guardini R., *Wolność – łaska – los. Rozważanie o sensie istnienia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Guérin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, tłum. P. Rak, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa* [MP3], Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Halama M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Hamer H., *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skuteczniej dyskutować i współpracować*, wyd. Veda, Warszawa 2003.

Harmin M., *Duch klasy. Jak motywować uczniów do nauki*, tłum. A. Tomaszewska, wyd. Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2005.

Harris T.A., *Ja jestem OK – ty jesteś OK*, tłum. E. Knoll, Dom Wydawniczy Rebis, Warszawa 2017.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, wyd. Universitas, Kraków 2013.

Heller M., *Moralność myślenia*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej, Tarnów 1993.

Heller M., *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, wyd. Copernicus Center Press, Tarnów 2002.

Heller M., *Wszechświat i Słowo*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1994.

Himmelfarb G., *Jeden naród, dwie kultury*, tłum. P. Bogucki, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Hinz E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2003.

Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. F. Claude, tłum. I. Badowska i in., wyd. Świat Książki, Warszawa 2009.

Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Honour H., Fleming J., *Historia sztuki świata*, tłum. K. Frankowska, wyd. Arkady, Warszawa 2006.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.

Huntsman J., *Zwycięzcy nie oszukują*, tłum. T. Rzychoń, wyd. Helion, Gliwice 2005.

Israël L., *Eutanazja czy życie aż do końca*, tłum. A. Wojciechowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Jak odkrywać sens ludzkiego życia, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997.

Jamrożek B., *Komunikacja interpersonalna, czyli jak wspomagać swoją przedsiębiorczość*, Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi2, Poznań 2000.

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, wybór i oprac. B.L. Sherwin, H. Kasimow, tłum. A. Nowak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Janke A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit", Toruń 2004.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Jarosz M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, wyd. Dom Polski, Warszawa 2002.

Jaroszyński P., *Nauka w kulturze*, wyd. Polwen, Radom 2002.

Jaroszyński P., *Spór o piękno*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.

Jaruzelska I., *Własność w prawie biblijnym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

Jarvis M., *Psychologia sportu*, tłum. M. Gajdzińska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Jaskólski A., Jaskólska A., *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, wyd. AWF, Wrocław 2006.

Jedność nauki – jedność świata?, red. M. Heller, J. Mączka, wyd. Biblos, Tarnów 2003.

Jeziorska J., *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.

Kaczkowski J., *Grunt pod nogami. Nieco poważniej niż zwykle*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Kalinowski M., *Praca*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2005.

Kapuściński R., *Autoportret reportera*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2003.

Karasowska A., *Profilaktyka na co dzień. Alkohol w życiu nastolatków*, Wydawnictwo Edukacyjne Parpa, Warszawa 2005.

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, tłum. V. Reder, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kasparu M., *Przewodnik po radości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Kebers C., *Jak mówić o cierpieniu i śmierci?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, tłum. M. Orski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk–Sopot 2003.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Spór o sztukę*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1996.

Kiereś H., *Sztuka wobec natury*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kiernikowski Z., *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie*, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2015.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie ojcostwu Boga*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2001.

Kilpatrick W.K., *Psychologiczne uwiedzenie. Czy psychologia zastąpi religię?*, tłum. R. Lewandowski, wyd. W drodze, Poznań 2002.

Kimmel T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, tłum. E. Gorządek, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2015.

Kincher J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. Poznaj siebie*, tłum. R. Lisowski, Wydawnictwo K.E. Liber, Warszawa 2008.

Klamut R., *Cel – czas – sens życia*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.

Kłoczowski J., *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, wyd. Stentor, Warszawa 2004.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kłoskowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Knabit L., *O radości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2004.

Knez R., *Poznaję – wybieram. Programy integracyjno-profilaktyczne dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Kołodziejczyk H., *Współczesne spojrzenie na tajemnicę cierpienia*, Wydawnictwo Diecezjalne, Skrzynno-Henrykówka–Sandomierz 2003.

Koneczny F., *O ład w historii*, wyd. Ostoja, Wrocław 1999.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Kopyt E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, brak wyd., Lublin 2006.

Kowalczyk S., *Elementy filozofii i teologii sportu*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002.

Kowalczyk S., *Wolność naturą i prawem człowieka: indywidualny i społeczny wymiar wolności*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2000.

Kowalczyk S., *Z refleksji nad człowiekiem. Człowiek – społeczność – wartość*, wyd. Towarzystwa Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, wyd. Żak, Warszawa 2000.

Krawczyk R., *Kim jest człowiek w świetle Biblii*, wyd. Sióstr Loretanek, Warszawa 1998.

Krąpiec M.A., *Człowiek, kultura, uniwersytet*, wyd. RW KUL, Lublin 1998.

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2009.

Krąpiec M.A., *Ja – człowiek*, wyd. Towarzystwa Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1991.

Krąpiec M.A., *Dzieła*, t. 15, *U podstaw rozumienia kultury*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1991.

Krąpiec M.A., *Dzieła*, t. 19, *Człowiek w kulturze*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1999.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Księga, nauka, wiara w średniowiecznej Europie, red. T. Ratajczak, wyd. PTPN, Poznań 2004.

Ku dojrzałej ludzkiej miłości, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

Kubiak Z., *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kultura ma znaczenie, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, wyd. Zysk i s-ka, Poznań 2003.

Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. Śledzianowski, Zakład Resocjalizacji i Profilaktyki Społecznej Wydziału WSP, Kielce 2000.

Kultura polska. Silva rerum, red. R. Cudak, J. Tambor, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2006.

Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy, red. M.P. Markowski, R. Nycz, wyd. Universitas, Kraków 2016.

Kuper A., *Kultura. Model antropologiczny*, tłum. I. Kołbon, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Kwiatki Jana Pawła II, oprac. J. Poniewierski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002.

Lanckorońska K., *Wspomnienia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2003.

Laniado N., *Kiedy mama i tato dużo pracują. Jak dbać o harmonijny rozwój dziecka, nawet jeśli przez prawie cały dzień jesteśmy zajęci?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2005.

Laniado N., *Zamiast telewizji. Jak pobudzać i rozwijać zainteresowanie dziecka oraz czym się kierować przy wyborze zajęć dodatkowych?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2006.

Laskowski J., *Odpowiedzialny wybór małżonka*, Oficyna Przeglądu Powszechnego, Warszawa 1993.

Lepa A., *Mity i obraz*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Liebich D., *Sztuka rozmawiania z dziećmi. Jak opowiadać, wyjaśniać, upominać? Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Limont W., Cieślikowska J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych – zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, wyd. Impuls, Kraków 2005.

Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka*, wyd. Barbara, Wrocław 2000.

Loss L., *Jak ujarzmić małą czarownicę. 150 porad, jak dobrze wychować dziewczynkę*, tłum. A Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.

Łopatka A., *Jednostka – jej prawa człowieka*, Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego, Warszawa 2002.

Łuczak H., *Odpowiedzialność chrześcijańska*, wyd. TUM, Wrocław 1992.

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, wyd. Scholar, Warszawa 2002.

Łuszczak G., *Wezwani do świętości*, wyd. Biblioteka Pedagogiki Religijnej, Kraków 2005.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, wyd. Żak, Warszawa 2004.

Macrone M., *Eureka! Co naprawdę miał na myśli Archimedes? Ciekawostki o odkryciach naukowych*, tłum. E. Wieteska, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Madre P., *Najpierw pokochaj siebie*, Wydawnictwo M, Kraków 1997.

Majdański K., *Ojczyzna jest Matką*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, wyd. Żak, Warszawa 2003.

Manenti A., *Powołanie. Psychologia i łaska*, wyd. Ojców Franciszkanów, Kraków 1995.

Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 2006, R. 51, nr 3, s. 7-23.

Mariański J., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1998.

Martini C.M., *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, tłum. J. Kołacz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Martini C. M., *Powołanie świeckich*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003.

Mattelart A., *Ku społeczeństwu informacji*, tłum. J. Mikułowski, wyd. Universitas, Kraków 2004.

Matulka Z., *Wychowanie do wolności jako podstawowy problem pedagogiczny*, w: *Pedagogika ogólna. Podstawowe problemy aksjologiczne*, red. M. Nowak, T. Kukołowicz, Wydawnictwo KUL, Lublin 1997, s. 243-250.

Matuszewska E., *Uciec jak najwyżej. Niedokończone życie Wandy Rutkiewicz*, wyd. Iskry, Warszawa 2004.

Mazurek F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

McDowell J., Day D., *Jak być bohaterem dla swoich dzieci*, tłum. M. Stowpiec, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2010.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, tłum. W. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

McInerny D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.

Meissner K., *Twoje życie. Rozmowy z dziewczyną o życiu, rodzinie, małżeństwie, płciowości, miłości*, wyd. Oficyna Współczesna, Poznań 1991.

Merton T., *Nikt nie jest samotną wyspą*, tłum. M. Morstin-Górska, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2017.

Michalski M., *Człowiek, praca, kultura. O kulturowym wymiarze pracy ludzkiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.

Między życiem a śmiercią. Uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne, red. W. Bołoz, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2002.

Moneta-Malewska M., *Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Morgalla S., *Dojrzałość osobowościowa i religijna. Luigi Maria Rulla i jego teorie psychologiczne oraz poglądy antropologiczne*, wyd. Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Müller W., *Być samemu nie znaczy być samotnym*, tłum. B. Szlagor, wyd. Salwator, Kraków 2007.

Müller W., *Pozwól sobie na siebie. Sztuka bycia dla siebie dobrym*, tłum. B. Szlagor, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Myers D.G., *Psychologia społeczna*, tłum. A. Bezwińska-Walerja, wyd. Zysk i s-ka, Poznań 2003.

Nack C., *Kiedy rodzice wychodzą ze skóry. Jak radzić sobie z negatywnymi uczuciami. Poradnik dla rodziców*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nagórny J., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, wyd. RW KUL, Lublin 1997.

Nawrot J., *Przyjaźń w «Etykach» Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie. Wprowadzenie do życia i dzieł Adrienne von Speyr i Hansa Ursa von Balthasara*, tłum. J. Iwaszkiewicz, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2007.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów–Polskie Radio, Warszawa 2004.

Nolte D., Harris R., *Nastolatki patrzą na nas*, tłum. M. Kapera, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Nouwen H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa, sprzeciw, wspólnota*, tłum. K. Stankiewicz, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Nouwen H.J.M., *Intymność*, tłum. K. Stankiewicz, wyd. Salwator, Kraków 2007.

Nouwen H.J.M., *Otwarte dłonie*, tłum. M. Rusiecka, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel. Kapłan we współczesnym świecie*, tłum. J. Grzegorczyk i J. Grzegorczyk, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2012.

Novak M., *Wolne osoby i dobro wspólne*, tłum. G. Łuczkiewicz, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1998.

Nowak A., *Wolność, manipulacja, kierownictwo*, Wydawnictwo Św. Antoniego, Wrocław 1992.

Nowak M., Ożog T., *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Nowakowski P.T., *Deprecjacja pracy i wysiłku w kolorowych pismach dla młodzieży*, „Człowiek w Kulturze" 2005, nr 17, s. 135-141.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, wyd. Maternus Media, Tychy 2002.

Nowe formy w literaturze popularnej, red. B. Owczarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Oblicza dzieciństwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Obrazy kultur, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, Wydawnictwo Biblioteka Telgte, Poznań 2007.

Odasso G., *Biblia i religie. Biblijne perspektywy teologii religii*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2017.

Olejnik S., *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1999.

Ombach M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2002.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. Kępski, wyd. UMCS, Lublin 2003.

Osoby starsze w społeczeństwie – społeczeństwo wobec osób starszych, red. M. Makuch, D. Moroń, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.

Ostrowska A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2005.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Ostrowska K., *Zdrowie, wychowanie, osobowość*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Paczos K., *Zwierzę rozumne. Zagadnienia podstawowe z filozofii niższych warstw duszy ludzkiej. Perspektywa Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu*, wyd. Szkoła Filozofii im. św. Tomasza z Akwinu przy Stowarzyszeniach Ichtis i Keryx, Gdańsk 2004.

Paleczny T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Pannenberg W., *Człowiek, wolność, Bóg*, tłum. G. Sowiński, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Partyka M., *Dzieci zdolne*, wyd. CMPPP, Warszawa 2000.

Parzych-Blakiewicz K.A., *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, wyd. Hosianum, Olsztyn 2000.

Pascal B., *Myśli*, tłum. T. Boy-Żeleński, wyd. Helion, Gliwice 2019.

Paszkowska T., *Formacja i godność*, wyd. Alleluja, Kraków 2004.

Pawłowska J., *Nie odtrącaj mnie w starości. Poradnik dla osób opiekujących się ludźmi w podeszłym wieku*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2002.

Paź B., *Szkoła, która ochrania*, wyd. Rubikon, Kraków 2002.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, wyd. WSiP, Warszawa 2000.

Perły architektury. Od 4000 roku p.n.e. do czasów współczesnych, red. A. Capodiferro, tłum. E. Maciszewska, wyd. Arkady, Warszawa 2004.

Philippe J., *Wolność wewnętrzna. Moc wiary, nadziei i miłości*, tłum. A. Graboń, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. E. Brunner-Traut, Instytut Wydawniczy Pax, Kraków 2002.

Pilśniak M., *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, wyd. List, Kraków 2004.

Plantinga A.C., *Bóg, wolność i zło*, tłum. K. Gurba, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995.

Płużek Z., *Psychologia pastoralna*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misyjnych, Kraków 1991.

Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski, red. J. Sztumski, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.

Pokrywka M., *Osoba, uczestnictwo, wspólnota. Refleksje nad nauczaniem społecznym Jana Pawła II*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Polska młodzież – zaburzenia, zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej, red. T. Sołtysik, M. Karwowska, wyd. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.

Portmann R., *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*, tłum. M. Rita, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, tłum. T. Żeleźnik, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Poszukiwanie sensów. Lekcja z czytania kultury, red. P. Kowalski, Z. Libera, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Powell J., *Dlaczego boję się kochać?*, tłum. K. Kaczyński, P. Sawicka, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2006.

Półtawska W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Praca a kultura, red. M. Kowalczyk, wyd. Standruk, Lublin 2005.

Pronzato A., *Humor i wiara*, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Pronzato A., *Tysiąc jeden powodów, aby żyć*, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, wyd. Salwator, Kraków 2004.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.

Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Kobieta + Mężczyzna. Obdarowani sobą czy skazani na siebie? Czyli o sztuce budowania więzi* [CD], wyd. Rethos, Warszawa 2007.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2010.

Puzynina J., *Słowo – wartość – kultura*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997.

Ratzinger J., *Kościół pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2005.

Ratzinger J., *Śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węcławski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Ratzinger J., *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Ratzinger J., *Wielość religii i jedno Przymierze*, tłum. E. Pieciul, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną" 2013, R. 15, nr 1, s. 143-150.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, wyd. Maternus Media, Tychy 2007.

Reisman J.A., Eichel E.W., *Kinsey – seks i oszustwo*, *Kinsey – seks i oszustwo. Rzecz o indoktrynacji. Śledztwo w sprawie badań dotyczących ludzkiej seksualności, prowadzonych przez Alfreda C. Kinseya, Wardella B. Pomeroya, Clydea E. Martina i Paula H. Gebharda*, wyd. Antyk, Warszawa 2002.

Reiss M.J., Straughan R., *Poprawianie natury*, tłum. J. Fronk, wyd. Amber, Warszawa 1997.

Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku, edukacji, red. B. Myrdzik, M. Karwatowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

Riemann F., Kleespies W., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, wyd. W drodze, Poznań 2012.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Ossewska, wyd. Polwen, Radom 2006.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, wyd. Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2004.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. Majdański, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2000.

Rodziński A., *Osoba, moralność, kultura*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1995.

Rodziński A., *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 53-56.

Rogge J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, tłum. A. Kalińska, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Rogowski R.E., *Mistyka gór*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.

Rogowski R.E., *Mistyka Tatr*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, tłum. J. Dudek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Rosenblum R., *Musée d'Orsay. Arcydzieła malarstwa*, tłum. E. Romkowska, wyd. Arkady, Warszawa 2001.

Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego «Teorii Dezintegracji Pozytywnej», red. C. Cekiera, I. Niewiadomska, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1997.

Rusecki M., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, wyd. Gaudium, Lublin 2001.

Ryba M., *Szkoła w okowach ideologii. Szkolna propaganda komunistyczna w latach 1944-1956*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo, Świat, Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 523.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Sattler H., *Rodzice, dzieci i «te sprawy»*, tłum. Ł. Wiraszka, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2013.

Sawiński J.P., *Sposoby aktywizowania uczniów w szkole XXI wieku. Pytania, refleksje, dobre rady. Poradnik dla nauczycieli*, wyd. Difin, Warszawa 2014.

Scheler M., *Wolność, miłość, świętość*, tłum. G. Sowinski, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2004.

Schreiner J., Kampling R., *Bliźni – obcy nieprzyjaciel. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 1. Analiza zaburzeń*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 2. Rozwój osobowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 3. Dialog wewnętrzny*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 4. W porozumieniu z sobą i innymi – komunikacja i kompetencje społeczne*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Schulz von Thun F., Thomann C., *Sztuka wyjaśniania. Poradnik dla prowadzących trudne rozmowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Seewald P., Ratzinger J., *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald*, tłum. G. Sowiński, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2005.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1993.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, wyd. UMCS, Lublin 2000.

Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

Skorowski H., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 104-107.

Skorowski H., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 471-477.

Sławiński S., *Dojrzewać do miłości. Rozmowy o samowychowaniu*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1990.

Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999.

Smiley K., Smiley J., *Być rodzicem. Siedem wyborów, jakich możesz dokonać, aby dobrze wychować dzieci*, tłum. M. Białecka, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2009.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Spaemann R., *Osoby. O różnicy między czymś a kimś*, tłum J. Marecki, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka. Teologia fundamentalna w interdyscyplinarnym dialogu, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Społeczny wymiar sportu, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2003.

Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2000.

Starnawski W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Stevan S., *W stronę Damaszku. Droga rozeznawania powołania dla młodzieży i dla duszpasterzy*, tłum. O. Płaszczewska, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Stępniak M., *Społeczny wymiar wiary*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.

Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 0*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 1*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 2*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 3*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 4*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 5*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 6*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 7*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Styczeń T., *Człowiek jako podmiot daru z samego siebie. Antropologia Adhortacji «Familiaris consortio»*, w: *Teologia małżeństwa i rodziny*, red. K. Majdański,, t. 2, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1999.

Styczeń T., *Rozum i wiara wobec pytania: Kim jestem?*, Towarzystwo Naukowe KUL. Lublin 2001.

Styczeń T., *Urodziłeś się, by kochać*, wyd. Towarzystwa Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego , Lublin 1993.

Styczeń T., *Wolność w prawdzie*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013.

Sujak E., *Życie jako zadanie*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2020.

Swieżawski S., *Istnienie i tajemnica*, wyd. Towarzystwa Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego , Lublin 1993.

Swieżawski S., *Rozum i tajemnica*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1960.

Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, wyd. WSiP, Warszawa 2005.

Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

Ślipko T., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Śliwak J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, wyd. RW KUL, Lublin 2001.

Świerczek A., *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 139-144.

Tarnawski J., *Wygrać młodość*, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. M. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury, Słupsk 2001.

Terruwe A.A., Baars C.W., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, tłum. M. Ciszewska, wyd. W drodze, Poznań 2019.

Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Timmel P. i C., *Dlaczego warto się zaręczać? Odpowiedź dla dwojga zakochanych*, tłum. J. Kotowska, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2005.

Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Tokarski S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, wyd. Askon, Warszawa 2001.

Tomasz z Akwinu, św., *Traktat o człowieku t. 1-2*, wyd. Atlaya, Warszawa 2002.

Trempała J., Czyżowska D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Tuszyński B., *Za cenę życia. Sport Polski walczącej 1939-1945*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2006.

Twardowski J., *Bliźni*, w: tegoż, *Od ucha do ucha, czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 64.

Twardowski J., *Boże*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 198.

Twardowski J., *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2005.

Twardowski J., *Chrześcijaństwo*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 32.

Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45-47.

Twardowski J., *Jak matka*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 183.

Twardowski J., *Kochaj i pracuj*, w: tegoż, *Kościół Cię nie ogarnie. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 126-127.

Twardowski J., *Kto to sprawił?*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 134.

Twardowski J., *Mała ojczyzna*, wyd. Bosz, Olszanica 2002.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać*, wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Twardowski J., *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2015.

Twardowski J., *Na przeprosiny*, w: tegoż, *Od ucha do ucha, czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 18.

Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *Pięciu braci*, w: tegoż, *Nie tylko wrona chodzi zdziwiona*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2012, s. 148.

Twardowski J., *Poczekaj*, w: tegoż, *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 11.

Twardowski J., *Rodzina*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

Twardowski J., *Wiara*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 266.

Twardowski J., *Wiersze o nadziei, miłości i wierze,* wyd. Łuk, Białystok 2000.

Twardowski J., *Wieś*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 272.

Twardowski J., *Z całego serca*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 145-146.

Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. Bauman, wyd. Impuls, Kraków 2005.

Vanier J., *Wspólnota miejscem radości i przebaczenia*, tłum. M. Żurowska, wyd. W drodze, Poznań 2011.

Vecchi J.E., *Globalizacja. Na rozdrożach wychowania w miłości. Rozmowa z Vittorio Chiari*, tłum. J. Chapska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Vertemate L., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.

Vopel K.W., *Nie samym chlebem… Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2002.

W służbie jedności chrześcijan. Instytut Ekumeniczny KUL 1983-2001, red. tomu L. Górka, S.J. Koza, wyd. RW KUL, Lublin 2002.

W trosce o integralne wychowanie, red. M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.

W trosce o młodzież. Edukacja – praca – obywatelstwo, red. J. Niewęgłowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.

W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej, red. K. Szczygieł, Tarnów 1998.

Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2006.

Walas T., *Zrozumieć swój czas. Kultura polska po komunizmie. Rekonesans*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.

Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, *Dziecko*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Weigel G., *Czym jest katolicyzm? 10 kontrowersyjnych tez*, tłum. A. Gomola, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2003.

Weron E., *Dojrzałość chrześcijanina*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

Wiara i rozum. Refleksje nad encykliką Jana Pawła II «Fides et ratio», red. G. Witaszek, wyd. KUL, Lublin 1999.

Wielcy mistrzowie malarstwa europejskiego, red. J. Sochoń, wyd. Arkady, Warszawa 2006.

Wills-Brandon C., *Jak mówić nie i budować udane związki*, tłum. D. Dołęga, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Wiśniewska-Roszkowska K., *I ty kiedyś założysz rodzinę*, Wydawnictwo Michalineum, Marki-Struga 1991.

Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, tłum. M. Przylipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

Wojciechowski M., *Przypowieści dla nas*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2007.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. Drukarnia Akapit, Lublin 2018.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

Wojtyła K., *Promieniowanie ojcostwa*, wyd. Stowarzyszenie Studio Teatr Test, Warszawa 2018.

Wojtyła K., *Przed sklepem jubilera*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2011.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Wolański N., *Ekologia człowieka. Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Wolff P., *Sztuka dobrego wyboru*, tłum. T. Kołodziej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

Wolski K., *Nazaret – źródło świętości*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2001.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wrońska K., *O możliwości zbudowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, red. F. Adamski, wyd. IP UJ–Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1993, s. 189-194.

Wróbel J., *Człowiek i medycyna. Teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1999.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

Wychowanie na rozdrożu, red. F. Adamski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999.

Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999), red. S. Urbański, wyd. Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2000.

Wyrzykowski K., *Robert Korzeniowski. I oto chodzi*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2005.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Idącym w przyszłość*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1998.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Kamienie wołać będą. Dla upamiętnienia 50. rocznicy Powstania Warszawskiego*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1994.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.

Wyszyński S., *Kościół i Media*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2008.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.

Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Zabielski J., *Odpowiedzialność za życie*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.

Zahratowicz Z., *Pustelnik z Mar Musa*, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.

Zajączkowski K., *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, wyd. Rubikon, Kraków 2001.

Zapis drogi… Wspomnienie «Środowiska» o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły, red. A. Świerczek, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005.

Zarembowie A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, wyd. Gaudium, Lublin 2017.

Zdrowie dzieci i młodzieży w aspekcie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, red. A. Jopkiewicz, J. Schejbal, wyd. Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 1998.

Zimbardo P.G., Gerrig R.J., *Psychologia i życie*, tłum. E. Czerniawska, M. Guzowska-Dąbrowska, A. Jaworska-Surma i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.

Ziółek W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa 2002.

Zuchniewicz P., *Szukałem Was. Jan Paweł II i Światowe Dni Młodzieży*, wyd. Polwen, Radom 2005.

Zwoliński A., *Błogosławieni jesteście. Powołanie chrześcijanina*, wyd. Sióstr Loretanek, Warszawa 2003.

Zwoliński A., *Dźwięk w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.

Zwoliński A., *Obraz w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

Żywczok A., *Wychowanie do radości życia*, wyd. Żak, Warszawa 2004.